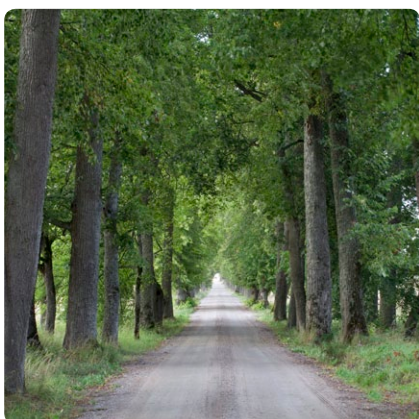

Biotopskyddsområden

Vägledning om tillämpningen av
7 kapitlet 11 § miljöbalken

HANDBOK 2012:1 • UTGÅVA 1 • DECEMBER 2012

Biotopskyddsområden

Vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken

Handbok 2012:1

Utgåva 1

December 2012

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: Arkitektkopia AB, Box 11093, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/publikationer

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00 Fax: 08-20 29 25

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, 106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-0176-6

ISSN 1650-2361

Handbok, 2012:1 Utgåva 1

© Naturvårdsverket 2012

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma 2013

Omslagsfoto: Tore Hagman (småskaligt odlingslandskap),
Lennart Mathiasson (vattendrag) och Anders Good (allé)

Förord

Biotopskyddsområde är en form av områdesskydd som kan användas för att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. Syftet med att skydda sådana biotoper är att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer som har särskilt stora värden för djur- och växtarter. Det kan handla om biotoper som innehåller för arter viktiga strukturer och funktioner, eller som utgör tillflyktsorter, restbiotoper och spridningskorridorer i ett i övrigt ensartat eller fragmenterat landskap.

Det finns två former av biotopskyddsområden. Den ena utgörs av biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet, och den andra av biotoper som länsstyrelsen, kommunen eller Skogsstyrelsen i det enskilda fallet får besluta ska utgöra ett biotopskyddsområde.

Genom att skydda värdefulla naturmiljöer som biotopskyddsområde, naturreservat eller någon annan form av områdesskydd förbättras förutsättningarna för att bevara den biologiska mångfalden. Skyddet bidrar också till att Sverige uppfyller FN:s konvention om biologisk mångfald, samt de nationella miljö kvalitetsmål som riksdagen har antagit. Av dessa påverkas bland annat Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Ett rikt odlingslandskap samt Ett rikt växt- och djurliv. Det innebär att det finns ett stort allmänt intresse av att bevara särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden.

Syftet med denna handbok är att ge vägledning om tillämpningen av de bestämmelser i främst 7 kapitlet 11 § miljöbalken (1998:808) och förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. som reglerar frågor om biotopskyddsområden. Handboken ersätter Naturvårdsverkets *Allmänna råd 95:4 Biotopskydd*.

Vägledningen är i första hand avsedd för länsstyrelser och kommuner samt andra berörda myndigheter, men kan även fylla en funktion som informationskälla för fastighetsägare, brukare och andra intresserade som söker information om biotopskyddsområden. Information om de biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet finns också i foldern *Jordbrukets pärlor - livsmiljöer värda att bevara*. Foldern är riktad till fastighetsägare och brukare och har tagits fram av samverkansorganet Miljösamverkan Sverige.

I handboken finns rekommendationer om hur länsstyrelser och kommuner bör gå tillväga när de tillämpar bestämmelserna om biotopskyddsområden. Det övergripande syftet med vägledningen är att tillämpningen ska underlättas och bli mer enhetlig, till exempel vid prövning av dispensansökningar. Ett annat viktigt syfte är att förbättra förutsättningarna för att fler skyddsvärda små mark- och vattenområ-

den bevaras med stöd av biotopskyddsbestämmelserna när biotopskyddsområde är en lämplig skyddsform. I handboken finns både konkret och mer generell vägledning, men det har inte varit möjligt att behandla alla olika situationer och problem som kan uppstå vid tillämpningen av bestämmelserna. En bedömning behöver alltid ske i varje enskilt fall utifrån de specifika förutsättningar och förhållanden som råder i ett berört område, men även under beaktande av såväl ett lokalt som nationellt perspektiv.

Handboken har tagits fram i samråd mellan Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten. Arbetet har utförts av en arbetsgrupp på Naturvårdsverket med Marianne Wetterin som projektledare och huvudförfattare. Texten har i olika skeden av arbetet granskats av en referensgrupp med företrädare för dåvarande Fiskeriverket, Havs- och vattenmyndigheten, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet, Trafikverket, Energimyndigheten, Länsstyrelserna i Jönköpings, Skåne, Västernorrlands och Västra Götalands län, ArtDatabanken vid SLU, Sötvattenslaboratoriet vid SLU, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges Kommuner och Landsting, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Sveriges Fiskares Riksförbund, Stockholms Universitet och Göteborgs Universitet. Boverket och Lantmäteriet har granskat vissa textavsnitt i ett senare skede av arbetet. Härmed tackas alla som har bidragit med värdefulla underlag och synpunkter under utarbetandet av handboken.

Det är Naturvårdsverkets och Havs- och vattenmyndighetens förhoppning att handboken ska underlätta tillämpningen av biotopskyddsbestämmelserna och leda till att fler skyddsvärda mark- och vattenområden bevaras.

Stockholm och Göteborg i december 2012

NATURVÅRDSVERKET

Anna Helena Lindahl
Biträdande avdelningschef
Genomförandeavdelningen

HAVS- OCH VATTENMYNDIGHETEN

Björn Sjöberg
Avdelningschef
Åtgärdsavdelningen

Innehåll

FÖRORD	3
1 SAMMANFATTNING	8
2 INLEDNING	11
2.1 Syfte	11
2.2 Läsanvisning	11
3 VARFÖR BEHÖVER VI SKYDDA NATUR?	15
3.1 Bevarande av biologisk mångfald	15
3.2 Internationellt perspektiv	15
3.3 Nationella miljö kvalitetsmål	17
3.4 Ansvar och roller i arbetet med skydd av natur	18
3.5 Biotopskyddsområde ett verktyg för att bevara värdefulla naturmiljöer	18
4 BAKGRUND TILL BESTÄMMELSERNA OM BIOTOPSKYDD SOMRÅDEN	20
4.1 Utredningar och förarbeten	20
4.2 Generellt skydd, små områden och få administrativa krav	22
4.3 Bestämmelserna får sitt innehåll	23
4.4 Kommuner får bilda biotopskyddsområden och dispensmöjligheten utökas	24
5 ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BESTÄMMELSERNA OM BIOTOPSKYDD SOMRÅDEN	26
5.1 7 kapitlet miljöbalken	26
5.2 Förordningen om områdesskydd	27
6 VAD SKYDDET INNEBÄR	33
6.1 Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön	33
6.2 Gränser för när skyddet gäller	35
6.3 När skyddet inträder och upphör	38
6.4 Överlappande skydd för områden	40
6.5 Hur skyddet gäller i olika markslag	41
6.6 Generella undantag	46
7 ATT BILDA ETT BIOTOPSKYDD SOMRÅDE I DET ENSKILDA FALLET	54
7.1 Varför biotopskyddsområde?	54

7.2	Översiktlig processbeskrivning	55
7.3	Planering och underlag	56
7.4	Lokal förankring och dialog	58
7.5	Avgränsning av ett biotopskyddsområde	59
7.6	Myndighetssamråd	64
7.7	Intresseprövning	66
7.8	Intrångsersättning	67
7.9	Föreläggande om yttrande	69
7.10	Beslut om bildande av ett biotopskyddsområde	69
7.11	Underrättelse om beslut	72
7.12	Registrering av beslut	73
7.13	Överklagande av beslut	75
7.14	Utmärkning av gränser i terrängen	77
7.15	Ändring eller upphävande av beslut	77
8	SKÖTSEL AV BIOTOPSKYDDSOMRÅDEN	79
8.1	Möjlighet till skötsel	79
8.2	Planer för skötsel av biotopskyddsområden	81
8.3	Skötselavtal	81
8.4	Ersättning för skötselåtgärder	82
8.5	Dispens för skötselåtgärder	84
9	PRÖVNING AV EN ANSÖKAN OM DISPENS	86
9.1	Dispensmöjligheten i 7 kap. 11 § MB	86
9.2	Allmänt om prövningen	88
9.3	Inledande steg i en dispensprövning	91
9.4	Avvägning och särskilda skäl	97
9.5	Kompensationsåtgärder	106
9.6	Utformning av ett dispensbeslut	109
9.7	Underrättelse om beslut	111
9.8	Överklagande av ett dispensbeslut	111
9.9	Ersättning för avsevärt försvarande av markanvändningen	113
9.10	Ansvar för skada på människor, djur eller egendom	116
9.11	Biotopskyddsområden i den fysiska planeringen	116
10	UPPFÖLJNING AV SKYDD OCH SKÖTSEL	121
10.1	Allmänt om uppföljning av skyddade områden	121
10.2	Uppföljning av biotopskyddsområden	121
11	TILLSYN I BIOTOPSKYDDSOMRÅDEN	124

11.1	Allmänt om tillsynen	124
11.2	Operativ tillsyn i biotopskyddsområden	125
11.3	Verksamhetsutövarens egenkontroll	126
11.4	Tillsynsplaner	126
11.5	Fördelning av tillsynsansvaret	127
11.6	Ansvar för tillsynsvägledning	128
11.7	Tillsynsärenden	129
11.8	Straffbestämmelser	130
12	ANDRA TILLÄMPLIGA FÖRFATTNINGAR	131
12.1	2 kap. MB Allmänna hänsynsregler	131
12.2	3 och 4 kap. MB Bestämmelser för hushållning med mark och vatten	131
12.3	7 kap. 13-18 §§ MB Strandskyddsområde	133
12.4	7 kap. 27-29 §§ MB Särskilda skyddade områden	134
12.5	8 kap. MB Särskilda bestämmelser om skydd för djur- och växtarter	135
12.6	11 kap. MB Vattenverksamhet	135
12.7	12 kap. MB Jordbruk och annan verksamhet	136
12.8	Miljöersättningar i jordbruket	137
12.9	Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	139
12.10	Skogsvårdslag (1979:429)	141
13	LITTERATUR, REFERENSER OCH WEBBLÄNKAR	143
	BILAGOR	147
	Bilaga 1. Utdrag ur berörda författningar	148
	Bilaga 2. Exempel på utformning av ett beslut om att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde	152
	Bilaga 3. Exempel på utformning av en blankett för ansökan om dispens	157
	Bilaga 4. Exempel på utformning av ett beslut om att bevilja/avslå en ansökan om dispens	162
	Bilaga 5. Exempel på villkor i ett beslut om beviljad dispens	167
	Bilaga 6. Exempel på vägledande domar	171
	Bilaga 7. Sammanställning av antalet biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet	177

1 Sammanfattning

Handbokens syfte

I denna handbok ger vi vägledning om tillämpningen av de bestämmelser i miljöbalken och tillhörande förordningar som reglerar frågor om biotopskyddsområden. Det finns två syften med vår vägledning. Det ena är att underlätta tillämpningen av biotopskyddsbestämmelserna så att den blir mer enhetlig. Det andra är att förbättra förutsättningarna för att fler skyddsvärda små mark- och vattenområden bevaras med stöd av biotopskyddsbestämmelserna i de fall biotopskyddsområde är en lämplig skyddsform.

Syftet med skydd av biotoper

Biotopskyddsområde är en form av områdesskydd som kan användas för att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. Bestämmelser som reglerar frågor om biotopskyddsområden finns främst i 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) och förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Syftet med att skydda biotoper är att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer som har särskilt stora värden för djur- och växtarter. Det kan handla om biotoper som innehåller för arter viktiga strukturer och funktioner, eller som utgör tillflyktsorter, restbiotoper och spridningskorridorer i ett i övrigt ensartat eller fragmenterat landskap. Genom att skydda värdefulla naturmiljöer som biotopskyddsområde eller någon annan form av områdesskydd förbättras förutsättningarna för att bevara den biologiska mångfalden. Skyddet bidrar också till att Sverige uppfyller FN:s konvention om biologisk mångfald, samt de nationella miljökvalitetsmål som riksdagen har antagit. Av dessa påverkas bland annat Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Ett rikt odlingslandskap samt Ett rikt växt- och djurliv.

Biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden

Det finns två former av biotopskyddsområde. Den ena formen utgörs av biotoper som genom beslut av regeringen är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet enligt 5 § förordningen om områdesskydd. Det finns sju sådana biotoper och de är förtecknade i bilaga 1 till förordningen. Dessa biotoper har skyddats eftersom de utgör viktiga livsmiljöer, tillflyktsorter och spridningskorridorer för växt- och djurarter, men har minskat starkt till följd av rationaliserad markanvändning. Eftersom biotoperna är generellt skyddade utan föregående samråd med berörda fastighetsägare har en viktig utgångspunkt varit att de ska vara lätta att definiera, avgränsa och känna igen för fastighetsägare och andra berörda.

Följande biotoper är förtecknade i bilaga 1 till förordningen om områdesskydd, och är generellt skyddade i hela landet:

- Allé
- Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark
- Odlingsröse i jordbruksmark
- Pilevall
- Småvatten och våtmark i jordbruksmark
- Stenmur i jordbruksmark
- Åkerholme.

Biotopskyddsområden som får beslutas i det enskilda fallet

Den andra formen av biotopskyddsområde utgörs av biotoper som länsstyrelsen, kommunen eller Skogsstyrelsen i det enskilda fallet får besluta ska utgöra ett biotopskyddsområde. Det finns 19 biotoper som Skogsstyrelsen får besluta om enligt 6 § förordningen om områdesskydd. Dessa biotoper är förtecknade i bilaga 2 till förordningen. Det finns 16 biotoper som länsstyrelsen får besluta om enligt 7 § förordningen om områdesskydd. Dessa biotoper är förtecknade i bilaga 3 till förordningen. Kommunen får enligt 7 a § förordningen om områdesskydd besluta om skydd för samtliga biotoper i bilaga 2 och 3 till förordningen.

De 19 biotoper som är förtecknade i bilaga 2 till förordningen beskrivs inte i denna handbok. Vägledningen kan dock i vissa avseenden vara tillämplig även för dessa. För närmare vägledning om dessa biotoper hänvisas till Skogsstyrelsen.

Följande biotoper är förtecknade i bilaga 3 till förordningen om områdesskydd, och får i det enskilda fallet skyddas som biotopskyddsområde av länsstyrelsen och kommunen:

- Rik- och kalkkärr i jordbruksmark
- Ängar
- Naturbetesmarker
- Naturliga vattendrag
- Ras- eller bergbranter
- Naturliga vattenfall med omgivande mark
- Naturliga forsar med omgivande mark
- Naturliga sjöutlopp med omgivande mark
- Mynningsområden vid havskust
- Rev av ögonkorall
- Naturliga sjöar och andra vatten som är naturligt fisktomma
- Helt eller delvis avsnörda havsvikar
- Grunda havsvikar
- Ålgräsängar
- Biogena rev
- Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad.

Bildande av ett biotopskyddsområde i det enskilda fallet skiljer sig från bildande av till exempel naturreservat på så sätt att det är en särskilt namngiven och beskriven biotop som ska avgränsas och skyddas, medan ett naturreservat kan innehålla flera olika biotoper. En annan skillnad är att biotopskyddsområde är en administrativt enklare skyddsform genom att det finns färre administrativa krav. Det krävs inte någon skötselplan för det skyddade området och det ska inte beslutas om föreskrifter för sakägare. Istället gäller det förbud som anges i 7 kap. 11 § miljöbalken mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde. Biotopskyddsområden är normalt inte större än 20 hektar.

Dispens från biotopskyddsbestämmelserna

Om en verksamhetsutövare planerar att vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde ska han/hon ansöka om dispens från förbudet i 7 kap. 11 § miljöbalken. Prövning av en ansökan om dispens kan ibland medföra avvägningsproblem. En bedömning behöver alltid ske i varje enskilt fall utifrån de specifika förutsättningar och förhållanden som råder i ett berört område, men även under beaktande av såväl ett lokalt som nationellt perspektiv. En avvägning ska ske mellan det allmänna intresset av att bevara en skyddad biotop intakt och det enskilda intresset av att få genomföra en dispensökt åtgärd. Beslutsmyndigheten får bara ge dispens om det är förenligt med förbudets syfte, och en inskränkning i en enskilds rätt att använda mark eller vatten får inte gå längre än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. För att skyddets syfte ska kunna tillgodoses på sikt behöver man beakta de långsiktiga effekterna av att bevilja en dispens. Resultatet av avvägningen mellan skadans betydelse och tyngden i skälet för att vidta den åtgärd som kommer att skada biotopen avgör i det enskilda fallet om det finns särskilda skäl för dispens eller inte.

Handbokens disposition

I handboken beskriver vi först kort varför vi behöver skydda naturområden. Sedan ger vi en bakgrund till tillkomsten av bestämmelserna om biotopskyddsområden, samt en allmän beskrivning av innehållet i bestämmelserna. Därefter följer avsnitt som behandlar vad skyddet innebär, avgränsning och bildande av biotopskyddsområden, skötselfrågor, prövning av en dispensansökan, ersättningsbestämmelser, uppföljning och tillsyn, samt andra berörda författningar. Efter detta finns redovisning av litteratur och referenser, samt sju bilagor med ytterligare information. Bilagorna innehåller bland annat exempel på utformning av ett dispensbeslut, exempel på villkor i ett dispensbeslut och vägledande domar.

Beskrivning av biotoper

Utförliga beskrivningar av de sju biotoper som är förtecknade i bilaga 1 och de 16 biotoper som är förtecknade i bilaga 3 till förordningen om områdesskydd finns på Naturvårdsverkets webbplats (www.naturvardsverket.se). I varje biotopbeskrivning ingår bland annat beskrivning av biotopens kännetecken och eventuella skötselbehov, samt exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen.

2 Inledning

I detta kapitel ges en beskrivning av handbokens syfte samt en läsanvisning som bland annat behandlar hur handboken har avgränsats.

2.1 Syfte

I denna handbok ges vägledning om tillämpningen av de bestämmelser om biotopskyddsområden som finns i 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) (MB) och i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (FOM). Vägledningen är i första hand avsedd för länsstyrelser och kommuner, samt andra berörda myndigheter.

Det övergripande syftet med handboken är att ge vägledning som underlättar tillämpningen av biotopskyddsbestämmelserna så att den blir mer enhetlig, till exempel vid prövning av dispensansökningar. Målet har varit att vägledningen ska vara tydlig och entydig ur så många aspekter som möjligt. En handbok kan dock inte täcka alla de skilda situationer och problem som kan uppstå vid tillämpningen av bestämmelserna, och det är därför inte möjligt att ge råd i alla frågor som kan uppkomma. Vid handläggning av ärenden behöver alltid en bedömning ske i varje enskilt fall utifrån de specifika förutsättningar och förhållanden som råder i ett berört område, men även under beaktande av såväl ett lokalt som nationellt perspektiv.

Ett annat viktigt syfte med vägledningen är att förbättra förutsättningarna för att fler skyddsvärda små mark- och vattenområden skyddas med stöd av biotopskyddsbestämmelserna när biotopskyddsområde är en lämplig skyddsform.

2.2 Läsanvisning

Avsikten med handbokens disposition är att de olika kapitlen ska kunna läsas fristående och att handboken i så stor utsträckning som möjligt ska kunna användas som en uppslagsbok. Detta medför att det förekommer upprepningar när en viss fråga berörs ur olika aspekter i olika kapitel.

När inte annat anges gäller vägledningen både för biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper och biotopskyddsområden som beslutas i varje enskilt fall.

Vid hänvisning i texten till Naturvårdsverkets webbplats avses www.naturvardsverket.se.

2.2.1 Handbokens giltighet

Vägledningen i handboken utgår från de föreskrifter som gäller den 1 januari 2013. Författningsändringar kan dock komma att ske, varför senast gällande författningar alltid bör finnas till hands vid användning av handboken.

I handboken beskrivs i kapitel 8.4.7 och 12.8 stödformer enligt landsbygdsprogrammet som pågår 2007-2013. När detta program upphör vid utgången av 2013 kan reglerna komma att ändras.

2.2.2 Regeringsuppdrag om översyn av det generella biotopskyddet

Regeringen har gett Jordbruksverket i uppdrag att kartlägga och beskriva problem med nuvarande tillämpning av det generella biotopskyddet vad gäller förutsättningarna att varaktigt bedriva jordbruk samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras. Jordbruksverket ska även föreslå ändringar i nuvarande tillämpning av regelverket i syfte att förbättra möjligheterna att varaktigt bedriva jordbruk, till exempel genom utökade möjligheter till dispens från biotopskyddet. Vidare ska Jordbruksverket identifiera eventuella behov av ändringar i regelverket. Uppdraget ska genomföras efter samråd med Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet och redovisas den 1 mars 2013.

Vägledningen i handboken kan eventuellt komma att ändras beträffande de generellt skyddade biotoperna om redovisningen av regeringsuppdraget leder till ändringar i regelverket eller tillämpningen av bestämmelserna.

2.2.3 Begreppet biotop i miljöbalkens mening

När bestämmelser om biotopskyddsområden infördes genom propositionen *En god livsmiljö* (prop. 1990/91:90) gavs begreppet biotop följande definition i lagstiftningen: ”mindre mark- eller vattenområden (biotoper) som utgör livsmiljö för utrotningshotade djur- och växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda”. Den ursprungliga lydelsen ändrades i propositionen *Hållbart skydd av naturområden* (prop. 2008/09:214) till nuvarande lydelse i 7 kap. 11 § MB: ”*små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda*”.

Användningen av begreppet biotop i miljöbalken skiljer sig något från hur det brukar användas i vetenskapliga¹ sammanhang. I denna vägledning används begreppet enligt lagens definition och avser de små mark- och vattenområden som omfattas av bestämmelserna i 7 kap. 11 § MB. Biotoperna utgörs av såväl landskapselement som av naturtyper med flera ingående habitat².

¹ **Biotop i vetenskapliga sammanhang:** Naturtyp. Ett landskapsavsnitt med relativt enhetlig karaktär och struktur, och med ett visst växt- och/eller djursamhälle. En biotop kan vara ett större avsnitt av landskapet, till exempel en hed, ekhage, mosse, granskog eller sjö, men också ett litet område, till exempel en damm eller ett strandparti. En och samma biotop kan innehålla många olika habitat för växter och djur.

² **Habitat:** Livsmiljö. Levnadsplatsen för en enskild växt- eller djurart under hela eller en viss del av dess livscykel. När man talar om en arts krav på miljön är det begreppet habitat som har relevans.

2.2.4 Avgränsning av vägledningen

2.2.4.1 BEHANDLADE BIOTOPER

I handboken ges vägledning om de generellt skyddade biotoper som är förtecknade i bilaga 1 till FOM och som länsstyrelsen har tillsynsansvaret för enligt 5 § FOM, samt de biotoper som är förtecknade i bilaga 3 till FOM och som länsstyrelsen och kommunen kan besluta om enligt 7 § respektive 7 a § FOM.

De biotoper som är förtecknade i bilaga 2 till FOM och som Skogsstyrelsen och kommunen kan besluta om enligt 6 § respektive 7 a § FOM behandlas inte i handboken. Vägledningen kan dock i vissa avseenden vara tillämplig även för dessa biotoper. För närmare vägledning om biotoperna i bilaga 2 till FOM hänvisas till Skogsstyrelsen.

2.2.4.2 UPPFÖLJNING OCH TILLSYN

Uppföljning och tillsyn i biotopskyddsområden behandlas endast översiktligt i denna handbok i kapitel 10 respektive 11.

För närmare vägledning om uppföljning i skyddade områden hänvisas till *Uppföljning av skyddade områden i Sverige - Riktlinjer för uppföljning av friluftsliv, naturtyper och arter på områdesnivå* (Haglund 2010, Naturvårdsverkets Rapport 6379). Riktlinjerna i rapporten gäller för nationalparker, naturreservat och Natura 2000-områden, men inte specifikt för biotopskyddsområden. Arbetssättet som beskrivs kan dock delvis tillämpas även för biotopskyddsområden.

För vägledning om tillsyn utöver den som ges i kapitel 11 hänvisas till *Operativ tillsyn* (Naturvårdsverket 2001, Handbok 2001:4).

2.2.4.3 KULTURMILJÖVÄRDEN OCH ANNAN BERÖRD LAGSTIFTNING

Flera av de värdefulla naturmiljöer som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna är formade av de som har brukat marken, och är ofta tillkomna sekundärt från människans hävd och gestaltning av miljön. Biotoperna har därför förutom biologiska värden ofta höga kulturhistoriska värden. Natur- och kulturmiljövärden och intresset för deras vidmakthållande kan i många fall samverka. Det är därför viktigt att integrera hänsynen till natur- och kulturmiljövärden i såväl brukandet som i tillämpningen av bestämmelserna, så att båda dessa värden bevaras eller förstärks.

Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. ska tillämpas parallellt med miljöbalken. Kulturmiljövärden i biotopskyddsområden bör därför alltid uppmärksammas, och det är viktigt att naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen samordnas i så hög utsträckning som möjligt. Detta kan lämpligen ske genom att det finns rutiner för samråd mellan naturvårds- och kulturmiljöansvariga vid handläggning av ärenden, till exempel vid dispensprövning eller upprättande av skötselavtal. Genom tidiga samråd mellan representanter för dessa båda allmänintressen kan åtgärder planeras som gynnar såväl natur- som kulturvärden.

Då syftet med bestämmelserna om biotopskyddsområden främst är att bevara den biologiska mångfalden genom att skydda vissa biotoper ligger fokus i denna handbok på bevarandet av de biologiska värdena i biotopskyddsområden. Kulturmiljövärden behandlas därför inte specifikt i handboken.

Biotopskyddsområden kan även beröras av andra författningar. Exempel på sådana ges i kapitel 12.

2.2.5 Beskrivning av biotoper

Utförliga beskrivningar av de sju biotoper som är förtecknade i bilaga 1 till FOM och de 16 biotoper som är förtecknade i bilaga 3 till FOM finns på Naturvårdsverkets webbplats. I varje biotopbeskrivning ingår bland annat beskrivning av biotopernas kännetecken och eventuella skötselbehov, samt exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen.

2.2.6 Juridisk status och författningscitat

Vägledningen i handboken utgör Naturvårdsverkets och Havs- och vattenmyndighetens rekommendationer om hur bestämmelserna om biotopskyddsområden bör tillämpas, men är inte juridiskt bindande eller rättsligt avgörande.

För att underlätta förståelsen av texten innehåller flertalet kapitel citat från den för sammanhanget berörda författningstexten. Det bör observeras att författningar kan ändras, varför aktuell författningstext alltid bör finnas till hands vid användande av handboken.

2.2.7 Förkortningar som används i handboken

AR	Allmänna råd.
EU	Europeiska unionen.
FOM	Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.
Kap.	Kapitel.
KML	Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.
MB	Miljöbalk (1998:808).
MÖD	Miljööverdomstolen samt Mark- och miljööverdomstolen.
NFS	Naturvårdsverkets författningssamling, tidigare SNFS; Statens Naturvårdsverkets Författningssamling.
NVR	Naturvårdsregistret.
PBL	Plan- och bygglag (2010:900).
Prop.	Proposition.
SJVFS	Statens Jordbruksverkets författningssamling.
SKSFS	Skogsstyrelsens författningssamling.
SNFS	Statens Naturvårdsverkets Författningssamling, numera NFS; Naturvårdsverkets Författningssamling.

3 Varför behöver vi skydda natur?

I detta kapitel beskrivs översiktligt varför vi behöver skydda natur, samt hur arbetet med att bevara den biologiska mångfalden bedrivs ur ett internationellt, nationellt och lokalt perspektiv.

3.1 Bevarande av biologisk mångfald

Arter, naturtyper och ekosystem har under det senaste århundradet försvunnit i allt snabbare takt. Utarmningen av den biologiska mångfalden i Sverige beror till stor del på att moderna metoder i skogs- och jordbruket, kombinerat med ändrad markanvändning, har förändrat eller utplånat många arters livsmiljöer. Vattenmiljöer har försvunnit genom utdikning, och äldre tiders variationsrika landsbygd har ersatts av vidsträckta och likformiga skogsområden eller åkrar, där bara ett litet antal växter och djur kan leva. Negativ påverkan på den biologiska mångfalden har också orsakats av vattenkraftsutbyggnad, vägdragningar som skär av ekosystem, bebyggelse och annan exploatering, överfiske, kustexploatering i form av till exempel bryggor, hamnar och båttrafik, samt klimateffekter i form av bland annat förändrade temperaturer.

För att hejda förlusten av biologisk mångfald är det inte bara nödvändigt att utnyttja naturtillgångarna på ett mer hållbart sätt, utan också att områden som har särskilt stor betydelse för den biologiska mångfalden får ett långsiktigt skydd. Skydd av sådana områden kan ske genom beslut om bildande av till exempel naturreservat, biotopskyddsområde eller naturminne, eller genom upprättande av naturvårdsavtal.

3.2 Internationellt perspektiv

3.2.1 Konventionen om biologisk mångfald

Internationellt samarbete krävs för att nå framgång i arbetet för att bevara och hållbart nyttja den biologiska mångfalden och naturresurserna. Sverige har ingått ett flertal internationella överenskommelser som berör bevarande av biologisk mångfald och skydd av naturmiljöer.

En av de viktigaste av de internationella konventioner och avtal som rör biologisk mångfald är FN:s ramkonvention om biologisk mångfald (Convention on Biological Diversity, CBD). Konventionen antogs vid FN:s möte om miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992 och ratificerades av Sverige 1993 (SÖ 1993:77). *Biologisk mångfald* definieras enligt konventionens andra artikel som: *Variationsrikedomen bland levande organismer av alla ursprung, inklusive landbaserade, marina och andra akvatiska ekosystem och de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår; detta innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem.*

Konventionen syftar till att länderna solidariskt ska samarbeta och ta ansvar för att nå konventionens tre mål om bevarande av biologisk mångfald (på gennivå, artnivå och ekosystemnivå), hållbart nyttjande av dess beståndsdelar och rättvis fördelning av nyttan med naturens genetiska resurser. Som part till konventionen har Sverige åtagit sig att arbeta för att dessa mål nås.

Konventionen har utvecklat ekosystemansatsen, som är en arbetsmetod för bevarande och hållbart nyttjande av land, vatten och levande varelser. Ekosystemansatsen förutsätter en adaptiv (anpassad) förvaltning av naturresurserna för att ta hänsyn till komplexiteten och dynamiken i ekosystemen.

Under konventionens partsmöte 2010 beslutades om en ny strategisk plan för biologisk mångfald för 2011-2020 (se www.cbd.int/sp). Denna plan pekar ut fem strategiska områden och sammanlagt 20 delmål som måste uppnås för att kunna nå konventionens tre övergripande mål.

De fem strategiska områdena:

- A. Åtgärda de bakomliggande orsakerna till förluster av biologisk mångfald.
- B. Minska den direkta belastningen på biologisk mångfald och främja hållbart nyttjande.
- C. Förbättra statusen för biologisk mångfald genom att säkerställa ekosystem, arter och genetisk mångfald.
- D. Främja nyttan av biologisk mångfald och ekosystemtjänster.
- E. Främja genomförandet (av konventionen) genom delaktighetsprocesser, planering, kunskap och kapacitetsuppbyggnad.

Några exempel på delmål:

- Halvera, om möjligt, eller minska förlusten av naturliga habitat, inklusive skogar, så att förlusten blir nära noll.
- Minst 17 procent av landområdena och tio procent av havs- och kustområdena ska vara skyddade till år 2020.
- Restaurera 15 procent av skadade ekosystem för att gynna biologisk mångfald och bidra till att binda kol.

Införlivandet av konventionen om biologisk mångfald i miljöarbetet i Sverige har till stor del skett inom ramen för de av Sveriges riksdag antagna miljökvalitetsmålen (se *kapitel 3.2*). De nya målen i den strategiska planen har bidragit till att miljömålen har fått nya etappmål som fyller de luckor som tidigare har funnits i miljömålsarbetet.

3.2.2 Internationella havsmiljökonventioner

Sverige är part till två internationella havsmiljökonventioner; Oslo-Pariskonventionen (OSPAR) och Helsingforskonventionen (HELCOM).

OSPAR har som syfte att arbeta för skydd av Nordostatlanten och verkar inom ett flertal olika arbetsområden. Exempel på sådana är övergödning, miljöfarliga ämnen, olje- och gasindustri, radioaktiva ämnen, klimatförändringar och biologisk mångfald och ekosystem. Inom ramen för arbetet med biologisk mångfald och ekosystem finns bland annat marina skyddade områden (MPA) och arter och habitat. En del av de habitat som beskrivs som hotade eller minskande habitat hos OSPAR återfinns som biotoper möjliga att skydda som biotopskyddsområden, till exempel rev av ögonkorall (*Lophelia pertusa* reefs) och ålgräsängar (*Zostera beds*).

HELCOM verkar för att skydda den marina miljön i Östersjön. Frågor som prioriteras är övergödning, miljöfarliga ämnen, transportsektorn, fiske och dess påverkan på miljön, samt skydd av marin och kustnära miljö.

3.3 Nationella miljö kvalitetsmål

Sveriges riksdag antog 1999 en ny struktur i miljöarbetet och fastställde 15 nationella miljö kvalitetsmål (prop. 1997/98:145). Målen beskriver de egenskaper som natur- och kulturmiljön behöver ha för att samhällsutvecklingen ska vara miljömässigt hållbar. Det övergripande målet är att till nästa generation kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen i Sverige är lösta. Som komplettering till de redan fastställda miljö kvalitetsmålen antogs 2005 ett 16:e miljö kvalitetsmål, *Ett rikt växt och djurliv*, som är specifikt inriktat på bevarande av biologisk mångfald (prop. 2004/05:150). Flera av de tidigare antagna målen har också stor relevans för den biologiska mångfalden, bland annat *Levande skogar*, *Hav i balans samt levande kust och skärgård*, *Levande sjöar och vattendrag*, *Myllrande våtmarker*, *Ett rikt odlingslandskap* och *Storslagen fjällmiljö*.

Miljöarbetet i Sverige bedrivs i hög grad utifrån de 16 miljö kvalitetsmålen. Målen syftar till att främja människors hälsa, värna den biologiska mångfalden och naturmiljön, ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena, bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga samt trygga en god hushållning med naturresurserna.

Riksdagen beslutade våren 2010 om flera förändringar i miljömålsarbetet. Exempelvis skulle de tidigare delmålen ersättas med etappmål. Miljömålsrådet ersattes av en parlamentarisk beredning, Miljömålsberedningen. Våren 2012 fastställdes nya preciseringar för miljö kvalitetsmålen, och även de första etappmålen fastställdes. Bland de fastställda etappmålen handlar fem om biologisk mångfald. För närvarande arbetar Miljömålsberedningen med en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning som kan antas komma att innehålla etappmål och åtgärder med stor relevans för bevarandet av biologisk mångfald.

3.3.1 Strategier för skydd

Med utgångspunkt i miljö kvalitetsmålen eftersträvar Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten att tydliggöra förutsättningarna för skydd av natur och

annat naturvårdsarbete så att det sker på ett sätt som ger största möjliga naturvårdsnytta. Detta har bland annat skett i *Nationell strategi för skydd av vattenanknutna natur- och kulturmiljöer – delmål 1 levande sjöar och vattendrag* (Rapport 5666, Naturvårdsverket 2007), *Skydd av marina miljöer med höga naturvärden - Vägledning*, (Rapport 5739, Naturvårdsverket 2007) och i *Nationell strategi för formellt skydd av skog* (Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen 2005). I strategierna redovisas underlag, riktlinjer och prioriteringar för genomförande av åtgärder för skydd och bevarande av skyddsvärda naturmiljöer.

3.4 Ansvar och roller i arbetet med skydd av natur

Naturvårdsverket är central förvaltningsmyndighet på miljöområdet och ska arbeta för att främja en hållbar utveckling med utgångspunkt i de av riksdagen fastställda miljö kvalitetsmålen och strategierna. Naturvårdsverket har enligt förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken (FOM) det centrala ansvaret för områdesskyddet. Riksantikvarieämbetet har dock det centrala ansvaret i fråga om kulturresevat, och Skogsstyrelsen det centrala ansvaret för biotopskyddsområden enligt 6 § FOM. Havs- och vattenmyndigheten har det centrala ansvaret för vatten-skyddsområden och det centrala vägledningsansvaret för områdesskydd som syftar till bevarande av havs- eller vattenmiljöer eller grundvatten.

Länsstyrelsen ansvarar i länet för områdesskyddet. Kommunen ansvarar dock för det områdesskydd som den har beslutat om, och Skogsstyrelsen ansvarar i länet för biotopskyddsområden enligt 6 § FOM. Länsstyrelserna har genom miljöpolitiken en strategisk roll i miljöarbetet och har till uppgift att se till att miljö kvalitetsmålen får genomslag regionalt i länen. Länsstyrelserna ansvarar för att skydda huvuddelen av de mest skyddsvärda naturmiljöerna i landet, men har också en viktig uppgift i att vara ett aktivt stöd för kommunerna i deras naturvårdsarbete.

Kommunerna har genom miljöbalken möjlighet att tillämpa flera av bestämmelserna om områdesskydd. Kommunerna har även genom sitt ansvar för den fysiska planeringen en nyckelroll när det gäller att planera aktivt och förebyggande så att olika miljö kvalitetsmål uppnås.

3.5 Biotopskyddsområde ett verktyg för att bevara värdefulla naturmiljöer

Biotopskyddsområde kan användas för att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. Ett exempel på när en biotop kan anses vara annars särskilt skyddsvärd är om den på grund av markanvändningen har blivit alltmer sällsynt. Det kan till exempel gälla naturliga slätter- och betesmarker, vattendrag, kärr och andra småvatten. Det kan också handla om andra kvarvarande biotoper i det storskaliga åkerlandskapet där utrym-

met för den vilda mångfalden generellt sett är mycket liten. I sådana jordbrukslandskap har små biotoper inte bara betydelse som livsmiljöer och tillflyktsorter för hotade växt- och djurarter, utan utgör också viktiga livsmiljöer för vanliga, men allt mer undanträngda arter. De kan till exempel ha stor betydelse för pollinatörer och andra organismgrupper som producerar nödvändiga ekosystemtjänster. En annan viktig funktion sådana restbiotoper har är att de kan utgöra spridningskorridorer i ett i övrigt ensartat eller fragmenterat landskap, och därmed bidra till den gröna infrastrukturen.

Exempel på biotoper som kan utgöra biotopskyddsområden är alléer, stenmurar, småvatten och våtmarker i jordbruksmark, åkerholmar, rik- och kalkkärr, ångar, naturbetesmarker, naturliga vattendrag, mynningsområden vid havskust och grunda havsvikar. Syftet med biotopskyddsbestämmelserna är att långsiktigt bevara och vid behov sköta sådana värdefulla naturmiljöer och strukturer som har särskilt stort värde för djur- och växtarter, särskilt sådana arter som har dåliga förutsättningar att långsiktigt fortleva i livskraftiga bestånd i ett rationaliserat landskap. Genom skydd av sådana biotoper förbättras förutsättningarna för bevarandet av den biologiska mångfaldens komponenter ekosystem, arter och genetisk variation.

Många skyddsvärda områden är kända genom de inventeringar som har genomförts av myndigheter, kommuner, skogsbolag och ideella organisationer. En del av dessa områden kan skyddas som biotopskyddsområden om de motsvarar beskrivningarna av de biotoper som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna. För andra områden kan skydd i form av naturreservat eller genom ingående av naturvårdsavtal vara lämpligast.

Biotopskyddsområden utgör, liksom andra former av områdesskydd, ett viktigt verktyg för att uppnå flera av de nationella miljö kvalitetsmålen, och bidrar också till uppfyllandet av konventionen om biologisk mångfald. Det innebär att det finns ett stort allmänt intresse av att bevara sådana mark- och vattenområden som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna. De utgör en del av det natur- och kulturarv som bör bevaras för nuvarande och kommande generationer.

3.5.1 Enbart områdesskydd inte tillräckligt

Skydd av områden är ensamt inte tillräckligt för att bevara den biologiska mångfalden i landskapet. De skyddade områdena utgör viktiga livsmiljöer och spridningskärnor för växt- och djurarter, men även de ekologiska förutsättningarna i det omgivande landskapet har stor betydelse för områdenas långsiktiga funktion för den biologiska mångfalden. Statliga och kommunala åtaganden genom olika typer av områdesskydd behöver därför kombineras med en långsiktigt hållbar fysisk planering som tar hänsyn till naturvärden och vikten av en grön infrastruktur i landskapet. Det är också nödvändigt att skogs- och jordbruket bedrivs på ett hållbart sätt och genomsyras av naturvårdshänsyn. Naturvårdsinriktad skötsel och markägareinitiativ för bevarande av skyddsvärd natur utgör viktiga delar i detta.

4 Bakgrund till bestämmelserna om biotopskyddsområden

I detta kapitel beskrivs bakgrunden till tillkomsten av skyddsformen biotopskyddsområde, samt viktigare förändringar som har genomförts i bestämmelserna.

4.1 Utredningar och förarbeten

4.1.1 Översyn av naturvårdslagen

I propositionen *Miljöpolitiken inför 1990-talet* (prop. 1987/88:85) uttalades bland annat att ett mål för det fortsatta naturvårdsarbetet bör vara att säkerställa alla förekommande naturtyper, såväl naturliga som kulturpräglade, i en sådan utsträckning och på ett sådant sätt att de långsiktigt kan bibehållas i ekologisk stabilitet och med bevarat artinnehåll. Regeringen tillsatte 1988 en utredning som hade till uppgift att göra en översyn av naturvårdslagen. I direktiven (kommittédirektiv 1988:36) angavs att utredaren närmare skulle bedöma behovet av och förutsättningarna för ett förstärkt skydd för arter och biotoper. I det betänkande som presenterades av naturvårdslagsutredningen, *Översyn av naturvårdslagen m.m.* (SOU 1990:38), konstaterades att det främst var arter och deras biotoper som behövde ett förstärkt skydd. Utredningen föreslog att ett nytt skyddsinstitut för biotoper skulle införas i naturvårdslagen.

4.1.2 Regeringens proposition 1990/91:90 En god livsmiljö

I regeringens miljöpolitiska proposition *En god livsmiljö* (prop. 1990/91:90) presenterades ett förslag om biotopskyddsområden som i huvudsak grundade sig på naturvårdslagsutredningen. I propositionen gavs följande motiv till förslaget: Påverkan på naturmiljön genom mänskliga aktiviteter har ökat kraftigt under de senaste decennierna. En långt driven rationalisering inom jord- och skogsbruket, exploatering för andra ändamål och förorening av luft och vatten har medfört att tidigare vanliga naturtyper blivit alltmer sällsynta. Det gäller både kulturpräglade naturmiljöer, exempelvis hagmarker, och av människan mer opåverkade naturtyper som urskogar. Många djur- och växtarter, som är anpassade till särskilda livsmiljöer, hotas av denna utveckling. Utarmningen av jordens biologiska resurser genom utrotning av växt- och djurarter innebär ett mycket allvarligt och ofta underskattat miljöproblem.

I propositionen konstaterade regeringen att de olika möjligheter till skydd för utsatta mark- och vattenområden som då fanns i naturvårdslagen inte var tillräckliga, särskilt med hänsyn till den snabba utvecklingen inom jord- och skogsbruket. För sådana ofta små områden var det ofta alltför ingripande att bilda naturreservat, medan reglerna om naturvårdshänsyn i skogs- och jordbruket, samt bestämmelserna om fridlysning ofta hade visat sig otillräckliga. Det fanns därför ett behov av en ny form av områdesskydd för värdefulla småbiotoper. Exempel på sådana biotoper

var åkerholmar, våtmarker och mindre ytvatten i jordbrukslandskapet, naturliga betes- och slåttermarker, källor och källkärr, klibbalskog och öppna rikkärr.

Regeringen angav vidare att det som skulle skyddas främst var små mark- och vattenområden som kunde bevaras utan stora ekonomiska uppoffringar för markägaren. Det innebar att värdefulla naturtyper som riskerade att försvinna till följd av en långtgående exploatering av naturmiljön skulle kunna skyddas på ett enkelt och effektivt sätt.

Med biotop avsågs enligt propositionen en typ av livsmiljö som erbjuder gynnsamma levnadsvillkor för vissa djur eller växter. Regeringen fann det lämpligt att använda ordet biotop som en sammanfattande benämning på objektet för den nya skyddsformen. Detta skulle innefatta livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, även om det mark- eller vattenområde som skyddades i sig inte hade några unika egenskaper. Det skulle också handla om mindre områden. Om större markområden behövde skyddas borde de i stället avsättas som naturreservat.

För vissa av biotoperna ansågs innebörden så klar att det kunde införas bestämmelser om generellt skydd för dem genom att de definierades direkt i naturvårdsförordningen. I andra fall skulle det krävas en avgränsning av det skyddade området genom ett särskilt myndighetsbeslut. Skyddet för de skogliga biotoperna skulle hanteras av skogsvårdsstyrelserna, medan länsstyrelserna skulle ansvara för biotopskyddet i övrigt.

I det miljöpolitiska beslut som riksdagen fattade 1991 ingick en ny paragraf (21 §) om biotopskyddsområden i den numera upphävda naturvårdslagen.

21 § naturvårdslagen: Arbetsföretag som kan skada naturmiljön får inte utföras inom sådana mindre mark- eller vattenområden (biotoper) som utgör livsmiljö för utrotningshotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer vilka biotoper som skall omfattas av första stycket.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får vidta de åtgärder som behövs för att vårda biotoper som avses i första stycket. Innan någon åtgärd vidtas skall den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Följande punkter framhölls kring den nya skyddsformen i propositionen:

- Med biotop avses i allmänhet en typ av livsmiljö som erbjuder gynnsamma levnadsvillkor för vissa växter och djur. Detta innefattar livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, även om det mark- eller vattenområde som skyddas i sig inte har några unika egenskaper.
- Det ska handla om mindre mark- och vattenområden.
- Biotopskyddet innebär ett generellt skydd för vissa särskilt angivna naturtyper som är lätta att definiera och identifiera.
- Biotopskyddet bör på ett effektivt sätt kunna förbättra skyddet för de djur och växter vars fortlevnad är hotad i olika delar av landet.

4.1.3 Regeringsuppdrag till Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen

Naturvårdsverket gavs 1991 i uppdrag av regeringen att i samarbete med Skogsstyrelsen, och efter samråd med Statens jordbruksverk och Riksantikvarieämbetet, utreda och föreslå vilka biotoper som skulle omfattas av de nya bestämmelserna om biotopskyddsområden. Uppdraget redovisades till regeringen 1992 i form av promemorian *Redovisning av regeringsuppdraget att utreda och föreslå vilka biotoper som bör omfattas av biotopskyddet i naturvårdslagen* (Naturvårdsverket 1992, SNV dnr 211-4765-91). Se även *kapitel 4.3*.

4.2 Generellt skydd, små områden och få administrativa krav

Några utgångspunkter för biotopskyddsområden är att det ska handla om små mark- eller vattenområden, och att det är en särskilt angiven biotop som ska skyddas. De angivna biotoperna ska ha särskilda egenskaper som medför att de utgör värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller annars är särskilt skyddsvärda. Biotoperna har ofta blivit alltmer sällsynta och/eller fragmenterade och har stor betydelse för bevarandet av biologisk mångfald.

4.2.1 Generellt skydd och skydd i det enskilda fallet

En viktig ursprungstanke vid tillkomsten av bestämmelserna om biotopskyddsområden var att bestämmelserna skulle äga *generalitet* och medföra ett omedelbart och generellt skydd för vissa särskilt skyddsvärda biotoper som angavs i författningstexten. Denna typ av skyddsform skiljer sig från till exempel naturreservat och naturminne som skyddas genom ett selektivt förfarande, det vill säga genom att särskilt värdefulla områden väljs ut utifrån särskilda kriterier.

Mot bakgrund av svårigheter att definiera och i terrängen identifiera olika biotoper infördes två former av biotopskyddsområden. För båda formerna är utgångspunkten att det ska gälla biotoper som har höga naturvärden. Den ena formen innebär ett generellt skydd i hela landet för en viss biotoptyp. Dessa biotoper ska vara tydligt definierade och lätta att känna igen så att de utan svårighet är möjliga att identifiera och avgränsa i terrängen för fastighetsägare och andra berörda. En utgångspunkt för dessa biotoper var också att de skulle vara små så att skyddet av dem inte medför att pågående markanvändning avsevärt försvåras. Den andra formen av biotopskyddsområde innebär att vissa biotoper får avgränsas och skyddas som ett biotopskyddsområde i varje enskilt fall.

4.2.2 Biotopskyddsområden ska vara små områden

En avgörande utgångspunkt och begränsning i tillämpningen av bestämmelserna om biotopskyddsområden är att de ska utgöras av *små* mark- och vattenområden. Ursprungligen användes begreppet *mindre* i lagtexten. Vid reglernas tillkomst bedömdes det inte motiverat att precisera storleken på biotopskyddsområden, och någon närmare definition av vad som avses med mindre/små områden angavs inte.

Frågeställningen "hur stort är mindre" belystes av den utredning som Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen genomförde i samarbete på regeringens uppdrag 1992 (*Redovisning av regeringsuppdraget att utreda och föreslå vilka biotoper som bör omfattas av biotopskyddet i naturvårdslagen*), men någon ytterligare vägledning kring detta gavs inte i propositionen *Strategi för biologisk mångfald* (prop. 93/94:30).

Naturvårdsverket har i sin tidigare vägledning *Allmänna råd 1995:4 Biotopskydd* (Naturvårdsverket 1995) rekommenderat att biotopskyddsområden som avgränsas i varje enskilt fall inte bör vara större än fem hektar. I Naturvårdsverkets redovisning av regeringsuppdraget *Biotopskydd för vattenanknutna biotoper* (Naturvårdsverket 2002, Rapport 5262, se även *kapitel 4.3.1*) föreslogs en ökning till högst 10 hektar. Skogsstyrelsen har i sin tillämpning av reglerna även bildat biotopskyddsområden som är större än 10 hektar. I Skogsstyrelsens föreskrifter SKSFS 2005:2 anges att biotopskyddsområden normalt inte ska överstiga 20 hektar.

Begreppet *mindre* i bestämmelserna för biotopskyddsområden ändrades till *små* den 1 januari 2010. Enligt propositionen *Hållbart skydd av naturområden* (prop. 2008/09:214) var ändringen endast en språklig justering, och innebar ingen ändring när det gäller hur stort ett biotopskyddsområde kan vara. I propositionen uttalade regeringen att de bedömde att det i enlighet med den praxis som har utvecklats inte finns något formellt hinder för att, om så bedöms lämpligt, i ökad utsträckning bilda biotopskyddsområden som omfattar upp till cirka 20 hektar.

4.2.3 Få administrativa krav

Ytterligare en utgångspunkt vid införandet av bestämmelserna om biotopskyddsområden var att genomförandet av skydd för ett område ska innebära ett *minimum av administrativt arbete* genom att få administrativa krav är kopplat till skyddsformen. Till skillnad från vad som gäller för till exempel naturreservat finns det inte krav på föreskrifter för sakägare eller skötselplan för biotopskyddsområden.

4.3 Bestämmelserna får sitt innehåll

I propositionen *Strategi för biologisk mångfald* (prop. 1993/94:30) finns en redogörelse för de överväganden som ledde fram till ändringar i naturvårdslagen, bland annat i fråga om biotopskyddsområden. I samband med att bestämmelserna om biotopskyddsområden (SFS 1993:1086) trädde i kraft den 1 januari 1994 beslöt regeringen också om vissa ändringar i naturvårdsförordningen. Dessa innebar att bestämmelserna om biotopskyddsområden fick sitt innehåll genom att sju biotopstyper fick generellt skydd över hela landet, samt att länsstyrelsen och Skogsstyrelsen fick bemyndigande att i det enskilda fallet förklara fem respektive 19 biotopstyper som biotopskyddsområde.

De biotoper som kom att omfattas av biotopskyddsbestämmelserna valdes ut efter att de hade föreslagits som lämpliga för skyddsformen i Naturvårdsverkets och

Skogsstyrelsens utredning *Redovisning av regeringsuppdraget att utreda och föreslå vilka biotoper som bör omfattas av biotopskyddet i naturvårdslagen* (Naturvårdsverket 1992). De är biotoper som har höga värden för den biologiska mångfalden genom att de utgör värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller på annat sätt är särskilt skyddsvärda. De sju biotoper som kom att omfattas av ett generellt skydd definierades i förordningen. En viktig faktor vid valet av dessa biotoper var att de ska vara lätta att känna igen, så att fastighetsägare och andra berörda utan svårighet ska kunna identifiera dem i terrängen.

Genom *Miljöbalkspropositionen* (prop. 1997/98:45) infördes biotopskyddsbestämmelserna i 7 kap. 11 § miljöbalken (MB), samt i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (FOM) varvid författningstexten omformulerades något, men inte ändrades i sak. De generellt skyddade biotoperna angavs i bilaga 1 till FOM, och de 19 biotoper som Skogsstyrelsen då kunde besluta om angavs i bilaga 2 till FOM. De fem biotoper som länsstyrelsen då kunde besluta om angavs i 7 § FOM, men flyttades den 1 januari 2008 till en ny bilaga 3 till FOM.

Skogsstyrelsen genomförde sedan en översyn som år 2000 ledde till ändringar för flera av de biotoper som Skogsstyrelsen kan besluta om.

4.3.1 Komplettering med fler vattenanknutna biotoper

Naturvårdsverket fick år 2002 ett nytt regeringsuppdrag om att utreda om fler vattenanknutna biotoper skulle kunna omfattas av bestämmelserna om biotopskyddsområden. I redovisningen av uppdraget *Biotopskydd för vattenanknutna biotoper* (Naturvårdsverket 2002, Rapport 5262) föreslogs att sex nya biotoper skulle omfattas av det generella skyddet, samt att fem nya biotoper skulle kunna beslutas utgöra biotopskyddsområden i det enskilda fallet. Detta resulterade i att samtliga de elva föreslagna vattenanknutna biotoperna sedan den 1 januari 2008 är införda i bilaga 3 till FOM, och kan av länsstyrelsen beslutas utgöra biotopskyddsområden i det enskilda fallet. En av biotoperna fördes även in i bilaga 2 till FOM (*strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad*). I bilaga 1 till FOM utökades den generellt skyddade biotopen *småvatten och våtmark i jordbruksmark* till att även omfatta *högst två meter breda naturliga bäckfåror*.

4.4 Kommuner får bilda biotopskyddsområden och dispensmöjligheten utökas

4.4.1 Kommuner får bilda biotopskyddsområden

Den 1 januari 2010 infördes en ändring i 7 kap. 11 § MB som innebär att regeringen har möjlighet att meddela föreskrifter om att även kommuner i det enskilda fallet får besluta att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde. Enligt en ny paragraf (7 a § FOM) som infördes den 8 juni 2010 får kommunerna besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 eller 3 till FOM ska utgöra ett biotopskyddsområde. Motiven för ändringarna finns i rege-

ringens proposition *Hållbart skydd av naturområden* (prop. 2008/09:214), och handlar bland annat om att utvecklingen har gått mot att utöka kommunernas beslutanderätt i fråga om olika typer av områdesskydd. Kommunerna har sedan tidigare haft möjlighet att besluta om bildande av naturreservat och erfarenheterna av detta har varit goda. Reglerna om biotopskyddsområden bör därför vara ett lämpligt verktyg för kommunerna i deras naturvårdsarbete, och kan ge dem möjlighet att bidra till ett utökat skydd av värdefulla naturmiljöer.

4.4.2 Utökad dispensmöjlighet

Den 1 januari 2010 utökades dispensmöjligheten i 7 kap. 11 § MB till att även omfatta biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet av länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller en kommun. Tidigare fanns dispensmöjlighet endast för generellt skyddade biotopskyddsområden. En fråga om dispens prövas av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet, och får endast ges om det finns särskilda skäl. Motiven i prop. 2008/09:214 anger bland annat att erfarenheter har visat att det kan uppkomma situationer då det kan vara motiverat att ge en dispens även i områden som har bildats genom beslut i det enskilda fallet. Eftersom praxis har utvecklats i riktning mot att sådana områden kan omfatta större mark- eller vattenområden än tidigare kan det vara svårare att vid beslutet förutse hur markanvändningen i ett biotopskyddsområde kan påverkas av förbudet mot verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön.

5 Översiktlig beskrivning av bestämmelserna om biotopskyddsområden

I detta kapitel ges en översiktlig beskrivning av de föreskrifter i miljöbalken (1998:808) (MB) och förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (FOM) som utgör grunden för bestämmelserna om biotopskyddsområden.

5.1 7 kapitlet miljöbalken

Bestämmelserna om biotopskyddsområden finns i 11 § i miljöbalkens sjunde kapitel *Skydd av områden*. Med biotopskyddsområden avses små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda. Inom ett biotopskyddsområde är det förbjudet att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet.

Biotopskyddsområde

7 kap. 11 § MB Regeringen får i fråga om små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda meddela föreskrifter om

1. att samtliga lätt igenkännbara områden av ett visst slag i landet eller i en del av landet ska utgöra biotopskyddsområden, och
2. att en myndighet eller kommun i det enskilda fallet får besluta att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde.

Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet. En fråga om dispens ska prövas av den myndighet som regeringen bestämmer, om dispensen avser ett område enligt första stycket 1, och i andra fall av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet.

De åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde får vidtas av kommunen, om den har bildat området, och i fråga om andra områden av den myndighet som regeringen bestämmer. Innan en åtgärd vidtas ska den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Ett beslut som avses i första stycket 2 ska gälla omedelbart även om det överklagas. Lag (2009:1322).

5.1.1 Två former av biotopskyddsområden

Det finns två olika former av biotopskyddsområden:

- Den ena formen av biotopskyddsområde utgörs att ett generellt skydd för samtliga lätt igenkännbara biotoper av ett visst slag i hela landet eller i en del av landet. Biotoperna ska utan svårighet kunna identifieras av fastighetsägare och andra berörda, och är normalt mindre än ett hektar stora.

- Den andra formen av biotopskyddsområde avgränsas och beslutas för en viss biotop i varje enskilt fall av länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller en kommun. Dessa biotopskyddsområden är normalt högst 20 hektar stora.

5.2 Förordningen om områdesskydd

I förordningen (1998:1252) om områdesskydd har regeringen i 5 § meddelat föreskrifter om vilka lätt igenkännbara mark- eller vattenområden av ett visst slag som utgör biotopskyddsområden, och som därmed omfattas av skydd enligt 7 kap. 11 § första stycket punkt 1 MB i hela landet. Dessa biotoper som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda anges i bilaga 1 till FOM. Skyddet för de biotoper som omfattas av 5 § FOM gäller generellt utan särskilt beslut i det enskilda fallet i och med att de finns angivna i FOM. Biotoperna är definierade i förordningen och ska utan svårighet kunna identifieras av fastighetsägare och andra berörda.

I förordningen anges också vilka myndigheter som i det enskilda fallet får besluta att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde. Skogsstyrelsen får enligt 6 § FOM besluta om bildande av biotopskyddsområden inom områden som omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen. Vilka biotoper detta gäller anges i bilaga 2 till FOM. Länsstyrelserna får enligt 7 § FOM besluta om bildande av biotopskyddsområden inom områden som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen. Vilka biotoper detta gäller anges i bilaga 3 till FOM. Kommunerna får enligt 7 a § FOM besluta om bildande av biotopskyddsområden för såväl de biotoper som anges i bilaga 2 till FOM som de som anges i bilaga 3 till FOM.

Av förarbeten och författningstext framgår att bestämmelserna avser att ge samma skydd för de olika biotoperna oavsett om de omfattas av 5, 6, 7 eller 7a §§ FOM.

5.2.1 Biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet

De särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden (biotoper) som utgör biotopskyddsområden i hela landet enligt 5 § FOM är förtecknade och definierade i bilaga 1 till FOM. En utgångspunkt för det generella skyddet är att fastighetsägare och andra berörda utan svårighet ska kunna identifiera de biotoper som omfattas av bestämmelserna.

5 § FOM Sådana mark- eller vattenområden som anges i bilaga 1 utgör biotopskyddsområden enligt 7 kapitlet 11 § första stycket 1 miljöbalken.

Länsstyrelsen prövar frågor om dispens enligt 7 kapitlet 11 § andra stycket miljöbalken som avser sådana biotopskyddsområden.

Länsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda områdena.

Länsstyrelsen ansvarar för tillsynen av biotoperna och prövar enligt 5 § andra stycket FOM frågor om dispens som avser sådana biotopskyddsområden (se vidare

i *kapitel 9*). Länsstyrelsen får också enligt 5 § tredje stycket FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda områdena (se vidare i *kapitel 8*).

Nedanstående sju biotoper är angivna som biotopskyddsområden i bilaga 1 till FOM och är generellt skyddade i hela landet. Skyddet för respektive biotop gäller sedan den 1 januari 1994, med undantag för *högst två meter breda naturliga bäckfåror* som tillfördes biotopen *småvatten och våtmark i jordbruksmark* den 1 januari 2008.

Bilaga 1 till förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Biotopskyddsområden som avses i 5 §

1. Allé

Lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd.

2. Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark

Ett område i terräng där grundvatten koncentrerat strömmar ut och där den våtmark som uppkommer till följd av det utströmmande vattnet uppgår till högst ett hektar.

3. Odlingsröse i jordbruksmark

På eller i anslutning till jordbruksmark upplagd ansamling av stenar med ursprung i jordbruksdriften.

4. Pilevall

Hamlade pilar i en rad som består av antingen

- a. minst fem träd med ett inbördes avstånd av högst 100 meter i en i övrigt öppen jordbruksmark eller invid en väg där marken mellan pilträden är plan eller upphöjd till en vall, eller
- b. minst tre träd, om vallen är väl utbildad, mer än 0,5 meter hög och två meter bred.

Biotopen omfattar trädradens längd med den bredd den vidaste trädkronans projektion på marken utgör. Om vallen är bredare än trädkronornas projektion på marken, omfattar biotopen vallen i sin helhet.

5. Småvatten och våtmark i jordbruksmark

Ett småvatten eller en våtmark med en areal av högst ett hektar i jordbruksmark som ständigt eller under en stor del av året håller ytvatten eller en fuktig markyta såsom kärr, gölar, våtar, översilningsmarker, kalkällor, mägergravar, öppna diken, dammar och högst två meter breda naturliga bäckfåror. Arealbegränsningen avser inte linjära element som öppna diken eller högst två meter breda naturliga bäckfåror. Dammar anlagda för bevattningsändamål innefattas inte i denna biotop.

6. Stenmur i jordbruksmark

En uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion eller som funktion att avgränsa jordbruksskiften eller någon annan funktion.

7. Åkerholme

En holme av natur- eller kulturmark med en areal av högst 0,5 hektar som omges av åkermark eller kultiverad betesmark.

5.2.1.1 INFORMATION OM BIOTOPERS FÖREKOMST

Det finns sällan fullständig kunskap om var de generellt skyddade biotoperna finns eller hur många de är. För att identifiera och kartlägga dessa biotoper i landskapet kan man hämta information från äldre geometriska kartor och skifteskartor, samt tidiga ekonomiska respektive topografiska kartor. Alléer, pilevallar och åkerholmar bör i de flesta fall, och odlingsrösen, småvatten och stenmurar åtminstone i vissa fall, kunna utläsas i dessa kartor samt på fastighetskartan. Flygbilder, särskilt i IR-färg, är en annan viktig källa till kunskap om biotopernas förekomst och läge. Svartvita (pankromatiska) flygbilder är i många fall lika användbara. Det bästa är dock om man kan arbeta med stereobilder, det vill säga med ett bildpar som ligger i samma flygstråk, så att man ser marken tredimensionellt. Då har man bäst möjlighet att se de ofta små strukturer som är avgörande. Numera är all flygfotografering digital, och såväl IR-bilder som svartvita bilder kan fås vid samma tidpunkt. Flygbildstolkning i stereo kräver dock speciell utrustning, varför ortofoto i IR-färg kan vara ett alternativ.

Information om de generellt skyddade biotoperna kan också hämtas från Småbiotopsuppföljningen inom *Nationell inventering av landskapet* (NILS)³. Kunskap om förekomster av biotoperna, framför allt alléer, pilevallar, odlingsrösen, stenmurar och åkerholmar, kan i många fall också finnas hos kulturmiljövården.

5.2.2 Biotoper som i det enskilda fallet får beslutas utgöra ett biotopskyddsområde

De särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som i det enskilda fallet får beslutas utgöra biotopskyddsområden enligt 6, 7 eller 7 a §§ FOM är förtecknade i bilaga 2 och 3 till FOM. Kommunen får enligt 7 a § FOM besluta om samtliga biotoper som är förtecknade i bilaga 2 och 3 till FOM, medan Skogsstyrelsen enligt 6 § FOM får besluta om biotoper i bilaga 2 till FOM, och länsstyrelsen enligt 7 § FOM får besluta om biotoper i bilaga 3 till FOM. Biotopskyddsområden som beslutas i det enskilda fallet av länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller kommunen är normalt inte större än 20 hektar. Gränserna för biotopskyddsområdet ska anges i beslutet. Se vidare i *kapitel 7*.

De biotoper som anges i bilaga 2 och 3 till FOM saknar till skillnad mot de generellt skyddade biotoperna definitioner i förordningen. I de biotopbeskrivningar som hör till denna handbok, och som finns på Naturvårdsverkets webbplats, finns beskrivningar av de strukturer och funktioner som är utmärkande för biotoperna. Dessa beskrivningar är utformade utifrån normalfallen för sådana biotoper. Beskrivningarna bör användas som utgångspunkt och vägledning vid urval och av-

³ Nationell Inventering av Landskapet i Sverige (NILS) är ett rikstäckande miljöövervakningsprogram som följer tillstånd och förändringar i alla landmiljöer i det svenska landskapet, och undersöker hur förutsättningarna för den biologiska mångfalden i Sverige ser ut och förändras över tiden. Såväl jordbruks- och skogsmark som våtmarker, stränder, fjäll och bebyggda miljöer inventeras. Resultaten används bland annat till uppföljning av miljö kvalitetsmålen.

gränsning av biotopskyddsområden, men är inte juridiskt bindande eller rättsligt avgörande.

5.2.2.1 BIOTOPER SOM SKOGSSTYRELSEN OCH KOMMUNEN FÅR BESLUTA SKA UTGÖRA ETT BIOTOPSKYDDSOMRÅDE

Skogsstyrelsen och kommunen får enligt 6 § FOM respektive 7 a § FOM besluta att ett särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som överensstämmer med någon av de 19 biotoper som är förtecknade i bilaga 2 till FOM ska utgöra ett biotopskyddsområde.

6 § FOM Skogsstyrelsen får inom områden som omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen (1979:429) i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Skogsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde.

7 a § FOM En kommun får i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 eller 3 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Kommunen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde.

Skogsstyrelsen respektive kommunen ansvarar för tillsynen av biotoperna, och prövar enligt 7 kap. 11 § MB frågor om dispens för de områden de har beslutat om (se vidare i *kapitel 9*). Skogsstyrelsen och kommunen får också enligt 6 § andra stycket FOM respektive 7 a § andra stycket FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda sådana biotopskyddsområden (se vidare i *kapitel 8*).

Nedanstående 19 biotoper är angivna som särskilt skyddsvärda i bilaga 2 till FOM. Skyddet för biotoperna gäller först efter det att Skogsstyrelsen eller kommunen har beslutat om bildande av ett biotopskyddsområde. De biotopskyddsområden som Skogsstyrelsen bildar ska vara belägna inom områden som omfattas av skogsvårdslagens bestämmelser.

Bilaga 2 till förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som avses i 6 och 7 a §§

- Brandfält
- Lövbrännor
- Äldre naturskogsartade skogar
- Örtrika allundar
- Ravinskogar
- Mindre vattendrag och smävatten med omgivande mark
- Örtrika sumpskogar
- Äldre sandskogar
- Äldre betespräglade skogar
- Kalkmarksskogar
- Rik- och kalkkärr

- Alkärr
- Hassellundar och hasselrika skogar
- Källor med omgivande våtmarker
- Myrholmar
- Ras- eller bergbranter
- Mark med mycket gamla träd
- Strand- eller svämskogar
- Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad.

För vägledning om tillämpningen av de biotoper som är förtecknade i bilaga 2 till FOM hänvisas till Skogsstyrelsens allmänna råd SKSFS 2000:1 och SKSFS 2005:2.

5.2.2.2 BIOTOPER SOM LÄNSSTYRELSEN OCH KOMMUNEN FÅR BESLUTA SKA UTGÖRA ETT BIOTOPSKYDDSOMRÅDE

Länsstyrelsen och kommunen får enligt 7 respektive 7 a §§ FOM besluta att ett särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som överensstämmer med någon av de 16 biotoper som är förtecknade i bilaga 3 till FOM ska utgöra ett biotopskyddsområde.

7 § FOM Länsstyrelsen får inom områden som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen (1979:429) i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 3 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Länsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde.

7 a § FOM En kommun får i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 eller 3 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Kommunen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde.

Länsstyrelsen respektive kommunen ansvarar för tillsynen av biotoperna, och prövar enligt 7 kap. 11 § MB frågor om dispens för de områden de har beslutat om (se vidare i *kapitel 9*). Länsstyrelsen och kommunen får också enligt 7 § andra stycket respektive 7 a § andra stycket FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda sådana biotopskyddsområden (se vidare i *kapitel 8*).

Nedanstående 16 biotoper är angivna som särskilt skyddsvärda i bilaga 3 till FOM. Skyddet för biotoperna gäller först efter det att länsstyrelsen eller kommunen har beslutat om bildande av ett biotopskyddsområde. De biotopskyddsområden som länsstyrelsen bildar ska vara belägna inom områden som inte omfattas av skogsvårdslagens bestämmelser.

Bilaga 3 till förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som avses i 7 och 7 a §§

- Rik- och kalkkärr i jordbruksmark
- Ängar
- Naturbetesmarker
- Naturliga vattendrag
- Ras- eller bergbranter
- Naturliga vattenfall med omgivande mark
- Naturliga forsar med omgivande mark
- Naturliga sjöutlopp med omgivande mark
- Mynningsområden vid havskust
- Rev av ögonkorall
- Naturliga sjöar och andra vatten som är naturligt fisktomma
- Helt eller delvis avsnörda havsvikar
- Grunda havsvikar
- Ålgräsängar
- Biogena rev
- Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad.

5.2.3 Generella undantag

I 7 kap. 11 a § MB samt i 8-8 b §§ FOM anges vissa generella undantag från bestämmelserna om biotopskyddsområden (se vidare i *kapitel 6.6*).

6 Vad skyddet innebär

I detta kapitel beskrivs vad skydd enligt biotopskyddsbestämmelserna innebär. Bland annat behandlas vad förbudet i 7 kap. 11 § MB innebär, när och var skyddet gäller, när skyddet inträder, hur skyddet gäller i olika markslag, samt när verksamheter och åtgärder kan utföras utan hinder av förbudet.

6.1 Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön

Den grundläggande bestämmelsen för biotopskyddsområden är det förbud som anges i första meningen i 7 kap. 11 § andra stycket MB:

”Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön.”

Förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde gäller både biotopskyddsområden för generell skyddade biotoper enligt 5 § FOM och de biotopskyddsområden som beslutas i varje enskilt fall enligt 6-7 a §§ FOM.

Det uttalas inte i 7 kap. 11 § MB vilka verksamheter och åtgärder som är förbjudna i biotopskyddsområden. Det innebär att alla verksamheter och åtgärder som vidtas inom ett biotopskyddsområde, och som kan skada naturmiljön i biotopen, omfattas. Förordningen om områdesskydd ger inte något bemyndigande för myndigheter och kommuner att utöver detta förbud meddela särskilda föreskrifter för sakägare om vilka verksamheter och åtgärder som ska vara tillåtna eller förbjudna i ett biotopskyddsområde. Ordningsföreskrifter för allmänheten får däremot enligt 7 kap. 30 § MB och 22 § FOM meddelas för ett biotopskyddsområde (se *kapitel 7.10.1.2*).

6.1.1 Verksamheter och åtgärder

Någon entydig definition på vad som avses med verksamheter och åtgärder finns inte, men det förutsätter en användning av mark eller vatten, till exempel genom jordbruk, materialutvinning, anläggande av väg, byggande eller annan exploatering. I flertalet fall är verksamheten eller åtgärden knuten till en ekonomisk eller kommersiell verksamhet, men även andra typer av verksamheter kan omfattas av förbudet.

Förbudet kan till exempel även avse:

- genombrott i en stenmur för att förbättra en infart till en tomt
- förläggning av klättringsverksamhet i ras- eller bergbranter
- anläggande av kanotled
- anläggande av en brygga
- ett ingrepp som en fastighetsägare gör på sin mark, till exempel grävning eller röjning för att göra ett strandparti badbart.

6.1.2 ”Kan skada naturmiljön”

Biotopskyddsbestämmelserna innebär att verksamheter och åtgärder inte får komma till stånd inom ett biotopskyddsområde om de riskerar att skada naturmiljön, det vill säga de biologiska och andra förutsättningar som är nödvändiga för att bibehålla en biotops funktion för växt- och djurarter. Ingreppets omfattning är inte avgörande, även om ingreppets storlek har betydelse och kan ge en indikation om risken för skada. Naturmiljön som helhet är skyddad i biotopen, och det är den skada som åtgärden kan orsaka på naturmiljön och livsbetingelserna för arter i biotopen som är av betydelse och ska bedömas.

Biotopskyddsbestämmelserna hindrar inte att skötsel och andra åtgärder som gynnar en biotops bevarandevärden och förekommande arters långsiktiga överlevnad får utföras.

6.1.2.1 DET RÄCKER ATT DET FINNS RISK FÖR SKADA

Förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde gäller enligt bestämmelsen åtgärder som *kan* komma att skada naturmiljön. Det räcker således att det finns en *risk* för skada. En försiktighetsprincip är inbyggd i bestämmelsen på motsvarande sätt som gäller för 12 kap. 6 § MB om samråd.

6.1.2.2 DEN SOM PLANERAR EN ÅTGÄRD SKA BEDÖMA RISKEN FÖR SKADA PÅ NATURMILJÖN

Verksamhetsutövaren (fastighetsägaren/brukaren/företagaren) ska bedöma om en planerad åtgärd kan innebära risk för att naturmiljön skadas. Detta behöver göras redan vid planeringen av åtgärden. Om han/hon genomför åtgärden och det senare visar sig att naturmiljön har kommit till skada är ansvaret hans/hennes. Om ingreppet skadar biotopen gäller miljöbalkens ansvarsregler.

En bedömning av risken för skada på naturmiljön behöver utgå från förutsättningarna för det enskilda biotopskyddsområdet. Hänsynsbehovet kan skilja sig åt i olika områden beroende av typen av biotop, årstid, geografiskt område, förekomster av särskilt skyddsvärda arter och olika förutsättningar i övrigt. I de fall den som planerar en åtgärd känner sig osäker bör han/hon därför kontakta länsstyrelsen för att få råd och information. Sådan förebyggande information bör på begäran kunna lämnas skriftligt, medan ett muntligt svar kan dokumenteras i form av en tjänstean-teckning.

I de beskrivningar av biotoperna i bilaga 1 och 3 till FOM som finns på Naturvårdsverkets webbplats ges för varje biotop exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen.

6.2 Gränser för när skyddet gäller

6.2.1 Biotopskyddsområdets storlek

Biotopskyddsområden ska enligt 7 kap. 11 § MB utgöras av *små* mark- eller vattenområden. Detta har varit en avgörande utgångspunkt och begränsning i tillämpningen av bestämmelserna om biotopskyddsområden. Vid reglernas tillkomst bedömdes det inte motiverat att utförligare precisera storleken på biotopskyddsområdena, och någon närmare definition av vad som avses med små områden finns inte i lagtexten. Ursprungligen användes ordet ”*mindre*” i lagtexten, men detta ändrades till ”*små*” den 1 januari 2010. Enligt propositionen *Hållbart skydd av naturområden* (prop. 2008/09:214) var ändringen till ”små” endast en språklig justering, och innebar inte någon ändring när det gäller hur stort ett biotopskyddsområde kan vara. I propositionen uttalade regeringen att biotopskyddsområden kan vara upp till cirka 20 hektar stora; ”*Det bör i enlighet med den praxis som har utvecklats i frågan inte finnas något hinder mot att bilda biotopskyddsområden som omfattar upp till cirka 20 hektar*”.

6.2.1.1 BIOTOPER SOM ÄR GENERELLT SKYDDADE

De biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet enligt 5 § FOM har antingen ingen arealbegränsning, eller får vara högst så stora som anges i definitionerna i bilaga 1 till FOM. För några av biotoperna anges en arealbegränsning till högst ett halvt respektive ett hektar i definitionerna, medan det för andra biotoper inte finns någon sådan arealangivelse.

För *Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark* och *Småvatten och våtmark i jordbruksmark* anges att de får vara högst ett hektar stora. Undantagna är linjära element, såsom öppna diken och högst två meter breda naturliga bäckfåror, som inte har någon arealgräns.

För *Åkerholmar* anges att de får vara högst ett halvt hektar stora.

För *Alléer* och *Pilevallar* finns ingen arealgräns angiven, men däremot vad som minst krävs för att definitionen ska vara uppfylld. För båda biotoperna gäller att de ska bestå av minst fem träd, men pilevallar kan även bestå av tre träd om de står på en tydlig vall som är mer än en halv meter hög och två meter bred.

För *Odlingsrösen i jordbruksmark* och *Stenmurar i jordbruksmark* finns ingen arealbegränsning.

6.2.1.2 BIOTOPER SOM FÅR BESLUTAS I DET ENSKILDA FALLET

Biotopskyddsområden som beslutas i det enskilda fallet ska i normalfallet ha en areal som är högst 20 hektar. För de biotopskyddsområden som kan bildas av Skogsstyrelsen och kommunen respektive länsstyrelsen och kommunen

(bilaga 2 respektive 3 till FOM) anges inga definitioner eller arealgränser i förordningen. Vissa av dessa biotoper medför dock genom sina egenskaper naturliga begränsningar av områdenas storlek.

6.2.2 Förbudet gäller inom biotopskyddsområdet

Det förbud som reglerar skyddet för biotopskyddsområden, och som anges i första meningen i 7 kap. 11 § andra stycket MB, gäller endast för verksamheter som bedrivs och åtgärder som vidtas *inom* biotopskyddsområdet.

"Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön."

Denna begränsning innebär att man normalt inte kan använda reglerna i 7 kap. 11 § MB för att reglera åtgärder och verksamheter som bedrivs utanför ett biotopskyddsområde, även om dessa åtgärder kan skada naturmiljön i det skyddade området.

6.2.3 Verksamheter och åtgärder utanför ett biotopskyddsområde

Skyddet för biotopskyddsområden avser som nämnts ovan endast verksamheter och åtgärder som vidtas *inom* biotopskyddsområdet. Gränserna i terrängen för biotopskyddsområden är dock inte alltid tillräckliga för biotopernas fortbestånd. Enligt miljöbalkspropositionen (prop. 1997/98:45, sidan 719) ska även den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd *utanför* ett biotopskyddsområde iaktta hänsyn så att skada inte uppkommer på det berörda biotopskyddsområdet. Konsekvenserna av en verksamhet måste bedömas i sin helhet och därför behöver den som planerar att vidta en åtgärd utanför ett biotopskyddsområde bedöma om åtgärden kan skada naturmiljön i biotopskyddsområdet, även om åtgärden inte kan förhindras med stöd av biotopskyddsbestämmelserna.

Kraven på försiktighetsmått och val av plats i hänsynsreglerna i 2 kap. 3 § MB respektive 2 kap. 6 § MB ska tillämpas (se *kapitel 6.2.3.1*). Vidare kan värden som biotopskyddsbestämmelserna syftar till att skydda också värnas genom reglerna om skydd för arter i artskyddsförordningen (2007:845), och reglerna om markavvattning i 11 kap. 13 och 14 §§ MB, samt i lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. En verksamhetsutövare kan i ett samråd enligt 12 kap. 6 § MB ange de försiktighetsmått han/hon avser att ta till en skyddad biotop (se *kapitel 6.2.3.1* och *kapitel 12.7.1*). Andra regler som kan vara tillämpliga är 12 kap. 8 § MB om miljöhänsyn i jordbruket, Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket (se *kapitel 12.7.2.1*), samt de föreskrifter som Skogsstyrelsen har utfärdat om den hänsyn som ska tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen i Skogsstyrelsens föreskrifter (SKSFS 2011:7) och allmänna råd till skogsvårdslagen (se *kapitel 12.10.1.1*).

Om en åker ska gödulas eller behandlas med kemiska bekämpningsmedel ska åtgärderna utföras på ett sådant sätt att inte skyddade biotoper kan komma till skada

(se 10-11 §§ om gödsling i Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket). Om besprutning med kemiska bekämpningsmedel sker för nära ett biotopskyddsområde kan det påverka bland annat sammansättningen av florán och faunan, och därmed skada naturmiljön i biotopen. Nödvändiga skyddsavstånd till värdefulla biotoper ska iakttas och anpassas till de lokala förhållandena på platsen (se 5-6 §§ om skyddsavstånd vid spridning av bekämpningsmedel i Naturvårdsverkets föreskrifter (SNFS 1997:2) och allmänna råd (AR 1997:3) om spridning av kemiska bekämpningsmedel).

6.2.3.1 HÄNSYNSREGLER OCH SAMRÅD

En verksamhetsutövare är enligt hänsynsreglerna i 2 kap. 3 § MB alltid skyldig att utföra de skyddsåtgärder, iakttá de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att en verksamhet eller åtgärd medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Försiktighetsmåttén i 2 kap. 3 § MB gäller så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön, om det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Enligt 2 kap. 6 § MB ska den som planerar en verksamhet eller åtgärd som tar i anspråk ett mark- eller vattenområde välja den plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön. Vid bedömningen av om hänsynskraven i 2 kap. 2-6 §§ MB är rimliga ska enligt 2 kap. 7 § MB särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått, jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder. Se också *kapitel 12.1*.

Värden som biotopskyddsbestämmelserna syftar till att skydda kan också värnas genom att man för verksamheter som bedrivs utanför ett biotopskyddsområde, och som kan komma att väsentligt ändra naturmiljön, tillämpar reglerna om samråds-skyldighet i 12 kap. 6 § MB. Vid ett samråd om en verksamhet utanför ett biotopskyddsområde, som kan komma att skada naturmiljön i det skyddade området, kan tillsynsmyndigheten förelägga verksamhetsutövaren att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på biotopskyddsområdet. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga, och det är nödvändigt för skyddet av naturmiljön, får myndigheten förbjuda verksamheten. Se också *kapitel 12.7.1*, samt *Anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § MB* (Handbok 2001:6, Naturvårdsverket 2001).

6.2.3.2 ÄNDRAD MARKANVÄNDNING UTANFÖR ETT BIOTOPSKYDDSOMRÅDE FÖR EN GENERELLT SKYDDAD BIOTOP

Ändrad markanvändning utanför ett biotopskyddsområde för en generellt skyddad biotop, som innebär att jordbruksmark övergår till att vara till exempel skogsmark eller bebyggelse, kan innebära att skyddet upphör för sådana biotoper som enligt definitionen ska ligga i jordbruksmark. Man kan inte med hjälp av biotopskyddsbestämmelserna förhindra en sådan förändring av markanvändningen, även om det innebär att skyddet upphör för ett biotopskyddsområde. I genomförandet av sådana förändringar bör om möjligt hänsyn tas till syftet med biotopskyddet så att naturvärdet kvarstår även om skyddet upphör. Det kan i vissa fall vara möjligt att med

hänvisning till hänsynsreglerna i 2 kap. MB, och vid ett samråd enligt 12 kap. 6 § MB, komma överens med verksamhetsutövaren om att hänsyn ska tas till en skyddad biotop på ett sådant sätt att skyddet inte upphör. Det kan till exempel handla om att inte ändra markanvändningen på den del av jordbruksmarken som innehåller värdefulla biotoper. Det får bedömas i varje enskilt fall om det går att komma fram till en lösning som är möjlig och rimlig med hänsyn till den berörda biotopens naturvärden och den aktuella jordbruksmarkens arrondering.

Enligt 3 kap. 2 § fastighetsbildningslagen (1970:988) ska fastighetsbildning ske på sådant sätt att syftet med bestämmelserna i naturvårdsföreskrifter eller andra särskilda bestämmelser inte motverkas. Det ska vid fastighetsbildning därför beaktas att skyddet för generell skyddade biotoper kan komma att upphöra beroende på hur fastighetsbildningen utformas. När det är möjligt bör den planerade bebyggelsen utformas så att skyddet för befintliga biotopskyddsområden inte upphör. Detta kan ske genom att den nya eller ombildade fastigheten utformas och lokaliseras så att den inte omfattar något biotopskyddsområde. Detta torde särskilt gälla nya fastigheter för bostadsändamål. Oavsett utfall bör befintliga biotopskyddsområden (såväl generell skyddade biotoper som biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet) alltid framgå tydligt av förrättningskartan och övriga handlingar rörande fastighetsbildningen (se också *kapitel 9.11.3*).

6.2.3.3 ÄNDRAD MARKANVÄNDNING UTANFÖR ETT BIOTOPSKYDDS- OMRÅDE SOM HAR BESLUTATS I DET ENSKILDA FALLET

Ändrad markanvändning utanför ett biotopskyddsområde som har beslutats i det enskilda fallet medför inte att skyddet för området upphör. För att skyddet för ett sådant område ska upphöra krävs ett beslut om upphävande av skyddet. Detta skulle i undantagsfall kunna bli aktuellt om den ändrade markanvändningen leder till att det inte längre finns några förutsättningar för att bibehålla områdets naturvärden, och att syftet med skyddet därmed inte kan uppnås. Se också *kapitel 7.15*.

6.3 När skyddet inträder och upphör

6.3.1 När skyddet inträder

Skyddet för de biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet gäller sedan den 1 januari 1994 när biotoperna fördes in i bilaga 1 till FOM. För biotopen *högst två meter breda naturliga bäckfåror* gäller skyddet sedan den 1 januari 2008 när den fördes in i biotopen *småvatten och våtmark i jordbruksmark* i bilaga 1 till FOM.

För de biotoper som avgränsas som biotopskyddsområden i varje enskilt fall inträder skyddet när länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller en kommun har fattat beslut om att ett mark- eller vattenområde ska utgöra ett biotopskyddsområde. Ett sådant beslut gäller omedelbart även om det överklagas.

6.3.2 Nyanlagda och restaurerade biotoper

Det kan behöva utredas hur skydd enligt biotopskyddsbestämmelserna ska gälla för nyanlagda biotoper, och om det kan finnas särskilda skäl för att senare få ta bort en anlagd biotop. I avvaktan på en sådan utredning tolkar vi bestämmelserna enligt nedan.

Om en biotop restaureras eller en ny biotop skapas, och denna biotop därmed kommer att överensstämma med någon av definitionerna i bilaga 1 till FOM, kan biotopen komma att omfattas av skydd enligt biotopskyddsbestämmelserna. Detta skydd kan inträda omedelbart eller efter en viss tidsrymd beroende av hur definitionen för biotopen är formulerad.

För restaurerade eller nyanlagda *småvatten* som är mindre än ett hektar bör skyddet inträda så snart småvattnet är anlagt. Småvatten som har en areal som är större än ett hektar omfattas inte av definitionen i bilaga 1 till FOM, och därmed inte av skydd enligt FOM. Länsstyrelsen bör informera fastighetsägare som anlägger småvatten i jordbruksmark om att biotopen kan komma att omfattas av skydd om den uppfyller definitionen i FOM, det vill säga om arealen är högst ett hektar.

För nyanlagda *alléer* inträder skyddet när mer än hälften (övervägande del) av träden är vuxna, det vill säga mäter 20 cm i diameter i brösthöjd eller har uppnått en ålder av 30 år (det som först inträffar). För befintliga alléer med träd som har anlagts som kompensationsåtgärd för nedtagna vuxna träd bör skyddet fortsätta att gälla även om inte en övervägande del av träden är vuxna efter nyplanteringen.

Odlingsrösen består av ansamlingar av stenar med ursprung i jordbruksdriften som är upplagda på eller i anslutning till jordbruksmark. Stentippar från senare tid som består av stenar med ursprung i jordbruksdriften bör i normalfallet inte omfattas av skyddet för odlingsrösen förrän det har gått mer än ett år sedan en stensamling började läggas upp. Om brukaren lägger upp plocksten från åkern bör han/hon således normalt ha minst ett år på sig att ta hand om stenen innan skyddet inträder. På så sätt har brukaren möjlighet att planera var på marken nya odlingsrösen bäst kan vara placerade på sikt. Det har i normalfallet inte heller hunnit utvecklas några större naturvärden i biotopen under denna tid som kan skadas vid en flyttning. När stensamlingen omfattas av biotopskyddsbestämmelserna kan det krävas dispens för att flytta den. Förslag till lokalisering av ett permanent odlingsröse kan vid behov behandlas i ett samråd enligt 12 kap. 6 § MB. Skyddet för odlingsrösen hindrar normalt inte att nya stenar med ursprung i jordbruksdriften tillförs odlingsröset efter hand.

Ansamlingar av stenar som har uppkommit ur annan verksamhet än jordbruksdrift, till exempel vid uppförande av byggnader eller vindkraftverk, omfattas inte av definitionen för odlingsrösen.

6.3.3 När skyddet upphör

När de generellt skyddade biotoper som enligt definitionen i bilaga 1 till FOM ska vara belägna i jordbruksmark helt omges av mark som omfattas av skogsvårdslagens bestämmelser, eller annan lagstiftning som innebär att marken inte längre används som jordbruksmark, upphör skyddet enligt biotopskyddsbestämmelserna att gälla.

Ändrad markanvändning utanför ett biotopskyddsområde som har beslutats i det enskilda fallet medför inte att skyddet för området upphör. För att skyddet för ett sådant biotopskyddsområde ska upphöra krävs att ett beslut om upphävande av skyddet fattas.

6.4 Överlappande skydd för områden

Biotopskyddsbestämmelserna kan gälla även inom ett område som är skyddat med stöd av andra bestämmelser, till exempel som nationalpark, naturreservat, kulturresevat eller strandskyddsområde.

Det kan förekomma att biotoper som är generellt skyddade enligt 5 § FOM är belägna inom ett område som är skyddat som till exempel naturreservat, eller som ett biotopskyddsområde enligt 7 eller 7 a § FOM. Det kan till exempel handla om en källa med omgivande våtmark som är belägen i en naturbetesmark som kommunen eller länsstyrelsen har beslutat ska utgöra ett naturreservat eller ett biotopskyddsområde. Det generella skyddet för källan enligt 5 § FOM gäller oavsett om beslutet om skydd för naturbetesmarken togs innan eller efter att det generella skyddet för källan trädde i kraft.

I de fall en biotop som i det enskilda fallet kan beslutas utgöra ett biotopskyddsområde är belägen inom ett redan skyddat område, till exempel ett naturreservat, får man bedöma om skyddet för biotopen är tillräckligt. Om behovet av skydd för biotopen är tillgodosett i tillräckligt hög grad genom föreskrifterna för det redan skyddade området, finns det normalt inte några skäl att prioritera att skydda biotopen som ett biotopskyddsområde. I de fall föreskrifterna för ett redan skyddat område inte ger ett tillräckligt skydd för en biotop bör det i första hand vara aktuellt att komplettera beslut och föreskrifter för det skyddade området så att dessa tillgodoser biotopens behov av skydd. På så sätt undviker man eventuella senare dubbelprövningar till följd av att två skyddsbestämmelser gäller för ett område. Om det av något skäl inte är lämpligt att komplettera föreskrifterna kan man överväga att besluta att biotopen ska utgöra ett biotopskyddsområde inom det redan skyddade området. Detta bör dock normalt bara ske i undantagsfall och om det finns starka skäl.

6.5 Hur skyddet gäller i olika markslag

6.5.1 Begreppet jordbruksmark i bilaga 1 till FOM

För de biotoper som är generellt skyddade enligt 5 § FOM gäller enligt definitionerna i bilaga 1 till FOM att alla biotoper utom alléer ska vara belägna i eller i anslutning till jordbruksmark. Med jordbruksmark avses här mark som används som åkermark, äng, naturbetesmark eller kultiverad betesmark oavsett om fastigheten är taxerad som jordbruksenhet eller inte. Det kan även vara mark som ligger i långvarig träda. Som naturbetesmark räknas också alvarbete och fåbodbete. Med kultiverad betesmark avses mark för bete eller fodervall som är föremål för markförbättrande åtgärder i form av till exempel enklare markbearbetning, insådd, kalkning, gödsling eller dikning.

Exempel på mark som inte är jordbruksmark är tomtmark, skog och vägar. Det kan många gånger vara svårt att avgöra när ett område övergår från att vara jordbruksmark till att vara skogsmark. Om det inte finns någon tydlig trädgräns beror övergången dels på trädtätheten, dels på om markvegetationen är tillräckligt duglig som foder till djur, och dels på syftet med träden i området. Om syftet med skötseln av ett område snarare är att gynna träd tillväxten, än att gynna skötsel av betesmark eller djurhållning, så anses området vara skog. Mark som sköts med syftet att gynna träd tillväxt, men där även skogsbete pågår, räknas därmed inte som jordbruksmark trots att bete förekommer. Om syftet med skötseln av ett område är att det ska vara lämpligt som betesmark och för djurhållning så räknas det som jordbruksmark.

6.5.2 Generellt skyddade biotoper belägna i jordbruksmark eller i gränsen mellan jordbruksmark och annat markslag

De flesta av de biotoper som enligt definitionen i bilaga 1 till FOM ska vara belägna i eller i anslutning till jordbruksmark behöver inte vara helt omgärdade av jordbruksmark för att omfattas av biotopskyddsbestämmelserna.

För vägledning om de biotoper som kan beslutas i varje enskilt fall se *kapitel 7*.

6.5.2.1 ALLÉER BEHÖVER INTE VARA BELÄGNA I JORDBRUKSMARK

Alléer är ofta belägna längs vägar i jordbruksmark, men det finns inget krav i definitionen på att alléer ska vara belägna i jordbruksmark. Se också *kapitel 6.5.3* och *6.5.4*.

6.5.2.2 ÅKERHOLMAR SKA OMGES AV JORDBRUKSMARK

Endast för åkerholmar anges i definitionen att biotopen ska *omges* av åkermark eller kultiverad betesmark. I normalfallet bör det således vara möjligt att bruka eller beta marken närmast intill åkerholmen. Biotopskyddsbestämmelserna för åkerholmar bör dock normalt gälla även i de fall en stenmur, en högst två meter bred naturlig bäckfåra, ett dike, eller en mindre, enskild grusväg eller brukningsväg

är belägen mellan åkerholmen och den intilliggande åkermarken eller kultiverade betesmarken.

6.5.2.3 ODLINGSRÖSEN KAN VARA BELÄGNA PÅ ANNAN MARK

För odlingsrösen anges att stenarna ska vara upplagda *på eller i anslutning till jordbruksmark*. Odlingsrösen kan således vara belägna på annan mark än jordbruksmark om röset ligger i anslutning till jordbruksmark, det vill säga nära gränsen till jordbruksmark.

6.5.2.4 PILEVALLAR SKA VARA BELÄGNA I ÖPPEN JORDBRUKSMARK

För pilevallar anges att träden ska vara belägna i en *i övrigt öppen jordbruksmark eller invid en väg*. Pilevallar är ofta belägna i det öppna åkerlandskapet, men kan också vara belägna vid gränsen till annat markslag, till exempel bebyggelse.

6.5.2.5 KÄLLOR, SMÅVATTEN, VÅTMARKER OCH STENMURAR

För biotoperna *källa med omgivande våtmark i jordbruksmark, småvatten och våtmark i jordbruksmark*, samt *stenmur i jordbruksmark* bör gälla att de i normalfallet omfattas av biotopskyddsbestämmelserna även när de är belägna *i gränsen mellan* jordbruksmark och annat markslag (till exempel skogsmark, tomtmark eller väg). Det kan till exempel handla om en stenmur, ett dike eller en bäck som löper längs gränsen mellan skogs- och jordbruksmark, eller i gränsen mellan väg eller tomtmark och jordbruksmark. När den ena sidan av sådana linjära⁴ biotoper gränsar till jordbruksmark (åker eller betesmark), omfattas biotopen av biotopskyddsbestämmelserna.

Om en del av en linjär biotop, såsom till exempel en stenmur, en bäck eller ett dike, är belägen i jordbruksmark, men korsar gränsen till annat markslag och fortsätter att löpa genom till exempel skogsmark, gäller inte biotopskyddsbestämmelserna för den del av biotopen som är belägen inom skogsmark.

Om en källa eller ett småvatten som inte är linjärt⁵ är delvis beläget i jordbruksmark, och delvis sträcker sig in i annat markslag, till exempel skogsmark, omfattas den del av småvattnet som är beläget i jordbruksmark av biotopskyddsbestämmelserna. För den del av småvattnet som inte är beläget i jordbruksmark gäller inte biotopskyddsbestämmelserna. En verksamhetsutövare som planerar att vidta en åtgärd i den del av småvattnet som inte är beläget i jordbruksmark behöver dock bedöma om åtgärden kan skada naturmiljön i den del av småvattnet som är skyddat som biotopskyddsområde. Hänsynsreglerna i 2 kap. MB och samrådsbestämmelserna i 12 kap. 6 § MB kan då vara aktuella (se även *kapitel 6.2.3, 12.1 och 12.7.1*).

⁴ Linjära biotoper är smala och långsträckt, till exempel bäckar, diken och stenmurar.

⁵ Linjära småvatten är bäckar och diken.

Vägdiken som inte har sitt ursprung i ett befintligt vattendrag utan har nyanlagts med syftet att avvattna en väg, och som är avgörande för vägens funktion och beständighet, utgör en del av väganläggningen och bör därmed inte omfattas av biotopskyddsbestämmelserna.

6.5.3 Alléer i tätorter och skogsmark

Alléer ska enligt definitionen i bilaga 1 till FOM utgöras av lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg *eller* det som tidigare utgjort en väg *eller* i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd.

6.5.3.1 LÄNGS EN VÄG ELLER DET SOM TIDIGARE UTGJORT EN VÄG

Biotopskyddsbestämmelserna gäller för alla alléer längs vägar, eller det som tidigare har varit en väg. Det innebär att även alléer längs vägar i skogsmark och tätorter kan omfattas av skydd.

Lövträdsrader i skogsmark som inte är belägna längs en väg eller en före detta väg, omfattas inte av skydd, vilket inte heller trädrader som är planterade för skogsbruksändamål i närheten av en väg gör.

Alléer i byar, samhällen och städer omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om alléerna står öppet eller längs en väg, och inte är belägna i omedelbar anslutning till byggnader (se nedan och i *kapitel 6.6.2*). Alléer kan i vissa fall omfattas av bestämmelser i detaljplaner som innebär att skyddet inte gäller mot åtgärder som behöver vidtas för att genomföra planen, om planen antogs innan skyddet infördes (se vidare i *kapitel 6.6.3*).

Biotopskyddsbestämmelserna gäller inte för de träd i en allé som är belägna i omedelbar anslutning till bebyggelse (bostadshus eller andra byggnader). Det innebär att åtgärder som är nödvändiga med hänsyn till pågående verksamhet i anslutning till den befintliga byggnaden eller för byggnadens funktion, inklusive nödvändig utveckling, eller för att förhindra skada, får vidtas. Sådana åtgärder får således vidtas utan dispensansökan även om det innebär att avverkning av träd måste ske. I de fall det är möjligt och lämpligt bör avverkade träd ersättas med nya. De delar av en allé som inte är belägna i omedelbar anslutning till bebyggelse omfattas inte av undantaget. Vad som bedöms vara i omedelbar anslutning till bebyggelse, och i vilken grad skyddet gäller i tätorter får bedömas i varje enskilt fall (se vidare i *kapitel 6.6.2*).

Även när en allé inte är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse kan ett enskilt träd eller grenar som utgör en uppenbar och påtaglig akut risk för skada på människor, djur eller egendom, på egen risk få tas bort utan dispens, om risken för skada är så överhängande att en dispensprövning inte kan inväntas. En dispensansökan bör dock samtidigt lämnas in. Om hela trädet tas ned bör det i normalfallet ersättas med ett nytt träd. Det är lämpligt att kontakt tas med länsstyrelsen innan ett

träd tas ned, särskilt om trädet är gammalt eller grovt, för bedömning av om det är nödvändigt att ta ned hela trädet, eller om det kan vara lämpligt att lämna en högstubbe, eller om en avverkning kan medföra att skyddet för allén upphör.

6.5.3.2 ETT I ÖVRIGT ÖPPET LANDSKAP

Biotopskyddsbestämmelserna gäller också för enkla och dubbla lövträdsrader som inte är belägna vid vägar eller före detta vägar, om trädraden är belägen i ett i övrigt öppet landskap. Detta gäller även när trädraden är belägen längs kanten av ett i övrigt öppet landskap.

Med ett i övrigt öppet landskap avses områden som inte utgörs av skogsmark eller tät bebyggelse, och där det finns möjlighet till utblickar i flera riktningar. Endast en mindre del av utblicken begränsas av intilliggande bebyggelse eller skog. Det innebär att trädrader som är belägna längs gränsen mellan åkermark och skogsmark, i öppna parker och på begravningsplatser eller andra öppna områden normalt omfattas av skydd, om de inte berörs av en detaljplan som reglerar hur allén ska skötas och utvecklas, eller som på annat sätt begränsar skyddet. För ytterligare vägledning om detaljplaner se *kapitel 6.6.3*.

6.5.4 Alléer och stenmurar på kyrkogårdar/begravningsplatser

Kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkotomter berörs av flera olika lagar, bland annat lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. och begravningslagen (1990:1144). Även biotopskyddsbestämmelserna i miljöbalken ska i många fall tillämpas. Vid hantering av en ansökan om att genomföra en åtgärd som både kräver dispens från miljöbalken och tillstånd enligt kulturminneslagen, är det viktigt att ha en god dialog i samrådet mellan myndigheter och kyrkogårdsförvaltning, liksom mellan de enheter som företräder kulturmiljövården respektive naturvården inom länsstyrelsen. Dialog med sökanden om bedömningen av en ansökan, samt om de villkor som kan komma att ställas för genomförandet av åtgärder, bör ske samordnat från länsstyrelsen.

6.5.4.1 ALLÉER PÅ KYRKOÅRDAR/BEGRAVNINGSPLATSER

Alléer intill och på begravningsplatser och kyrkotomter omfattas ofta av biotopskyddsbestämmelserna om inte en detaljplan som är antagen innan 1994 reglerar hur allén ska skötas. Skyddet gäller till exempel om allén är belägen längs en väg, och/eller om begravningsplatsen utgör ett i övrigt öppet landskap. Skyddet hindrar dock inte att ett enskilt träd eller grenar som utgör en uppenbar och påtaglig akut risk för skada på människor eller egendom, på egen risk kan få tas bort utan dispens, om risken för skada är så överhängande att en dispensprövning inte kan inväntas. En dispensansökan bör dock samtidigt lämnas in. Om hela trädet tas ned bör det i normalfallet ersättas med ett nytt träd. Det är lämpligt att kontakt tas med länsstyrelsen innan ett träd tas ned, särskilt om trädet är gammalt eller grovt, för bedömning av om det är nödvändigt att ta ned hela trädet, eller om en avverkning kan medföra att skyddet för allén upphör.

Skyddet hindrar inte heller att åtgärder vidtas som är nödvändiga med hänsyn till pågående verksamhet på begravningsplatsen eller i omedelbar anslutning⁶ till kyrkokobyggnaden eller andra befintliga byggnader (till exempel kapell, krematorier och ekonomibygnader), eller för verksamhetens funktion och nödvändiga utveckling. I sådana fall krävs inte dispens även om det innebär att avverkning av träd måste ske. I de fall det är lämpligt och inte hindrar verksamheten bör avverkade träd ersättas med nya träd.

För många begravningsplatser finns det en trädvårdsplan⁷ som visar hur kyrkogårdsförvaltningen planerar att arbeta metodiskt med trädbeståndet under en kommande tidsperiod, till exempel när det gäller väsentliga ändringar såsom trädfällning, återplantering eller omfattande kronreduceringar i alléer. För begravningsplatser tillkomna före 1940 ska det normalt finnas en vård- och underhållsplan för begravningsplatsen som helhet, som länsstyrelsen ska ges tillfälle att yttra sig över. En trädvårdsplan kan ses som en detaljfördjupning av vård- och underhållsplanen. Om trädvårdsplanen följer den övergripande vård- och underhållsplanens intentioner och målsättning så remitteras den normalt inte till länsstyrelsen. Om det inte finns någon framtagen vård- och underhållsplan ska trädvårdsplanen remitteras till länsstyrelsen.

Om länsstyrelsen bedömer att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i en trädvårdsplan, alternativt en vård- och underhållsplan, kan planen anses utgöra ett särskilt skäl för dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön, om åtgärderna vidtas i enlighet med planen.

6.5.4.2 STENMURAR PÅ KYRKOÅRDAR/BEGRAVNINGSPLATSER

Stenmurar vid begravningsplatser och kyrkotomter som är belägna i direkt anslutning till jordbruksmark kan i många fall ha lika stor betydelse för den biologiska mångfalden som stenmurar belägna mitt i jordbruksmark. Sådana stenmurar omfattas av biotopskyddsbestämmelserna då de kan anses falla in under *hägnadsfunktion* eller *någon annan funktion* i definitionen för stenmur i bilaga 1 till FOM. Om länsstyrelsen bedömer att biotopskyddsbestämmelserna och murens biologiska värden har beaktats i en vård- och underhållsplan kan planen anses utgöra ett särskilt skäl för dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön, om åtgärderna vidtas i enlighet med planen.

⁶ För ytterligare vägledning om begreppet *omedelbar anslutning till bebyggelse* se kapitel 6.6.2.

⁷ Trädvårdsplan: I detta sammanhang ett planerings- och arbetsinstrument för ekonomisk och utförandemässig planering av årliga trädvårdsinsatser på en begravningsplats. I andra sammanhang kan en trädvårdsplan vara ett styrande dokument med syfte att säkerställa olika trädmiljöers natur- och upplevelsevärden, kulturmiljövärden samt säkerhetsaspekter inom fysisk planering och offentlig förvaltning.

6.6 Generella undantag

I 7 kap. 11 a § MB, samt i 8, 8 a och 8 b §§ FOM regleras när vissa verksamheter och åtgärder kan utföras utan hinder av det förbud som annars gäller i biotopskyddsområden.

6.6.1 Vägplaner och järnvägsplaner

I propositionen *Planeringssystem för transportinfrastruktur* (prop. 2011/12:118) föreslogs en ändring i miljöbalken som innebar införande av en ny bestämmelse, 11 a § i 7 kap. MB. Den nya bestämmelsen trädde i kraft den 1 januari 2013. Den innebär att byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan enligt väglagen (1971:948) eller en fastställd järnvägsplan enligt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg undantas från förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde. Undantaget i 7 kap. 11 a § MB gäller för de generellt skyddade biotoperna i bilaga 1 till FOM. Bestämmelsen ersätter det undantag som tidigare gällde enligt 8 a § FOM för verksamheter och åtgärder som behövde vidtas för att genomföra en arbetsplan enligt väglagen eller en järnvägsplan enligt lagen om byggande av järnväg, om planen hade fastställts innan biotopskyddsområdet beslutades.

7 kap. 11 a § MB Inom ett biotopskyddsområde enligt 11 § första stycket 1 gäller förbuden i 11 § andra stycket inte byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan enligt väglagen (1971:948) eller en fastställd järnvägsplan enligt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg. *Lag (2012:441).*

En planerad vägs eller järnvägs påverkan på ett biotopskyddsområde för en generellt skyddad biotop ska enligt bestämmelsen i 7 kap. 11 a § MB inte tas upp i en dispensprövning, utan ska istället hanteras under det samråd som krävs under planeringsprocessen enligt väglagen och lagen om byggande av järnväg. Avsikten är att frågan om eventuell skada på ett biotopskyddsområde ska tas upp tidigt i processen när en väg- eller järnvägsplan utarbetas. Frågan om planen är förenlig med syftet med biotopskyddsbestämmelserna ska behandlas inom ramen för samrådet mellan den som avser att bygga vägen eller järnvägen (oftast Trafikverket) och länsstyrelsen. Trafikverket ska ta upp frågan om förekomst av biotopskyddsområden med länsstyrelsen, som ska bedöma om åtgärderna vid byggande av den planerade vägen eller järnvägen kan genomföras trots påverkan på skyddade områden. Om länsstyrelsen tillstyrker planen innebär det att länsstyrelsen kan medge att det sker. Rättsverkan av beslutet att fastställa en väg- eller järnvägsplan ska enligt proposition 2011/12:118 vara att ingen dispens från biotopskyddsbestämmelserna behövs för åtgärder i enlighet med den fastställda planen. Om länsstyrelsen inte tillstyrker planen ska Trafikverket överlämna frågan om fastställelse av planen till regeringen.

6.6.2 I omedelbar anslutning till bebyggelse

I 8 § FOM anges att biotopskyddsbestämmelserna inte gäller i omedelbar anslutning till bebyggelse.

8 § FOM Bestämmelserna i 5–7 a §§ gäller inte mark- eller vattenområden i omedelbar anslutning till bebyggelse.

Vägledningen nedan om hur bestämmelsen bör tillämpas bygger på en vägledande dom⁸ som meddelades av Mark- och miljööverdomstolen i maj 2012. Se också *bilaga 6*.

6.6.2.1 SYFTET MED UNDANTAGET

För att kunna bedöma vad undantaget för biotoper *i omedelbar anslutning till bebyggelse* innebär vid tillämpning av biotopskyddsbestämmelserna behöver man se till syftet med 8 § FOM. Paragrafens innehåll reglerades tidigare i den nu upphävda 19 e § naturvårdsförordningen (1976:484) som angav att biotopskyddsbestämmelserna inte gällde för *arbetsföretag på mark i omedelbar anslutning till befintlig bebyggelse*. När regeringen upphävde naturvårdsförordningen och förde in motsvarande reglering i 8 § FOM formulerades detta något annorlunda. Regeringen hade troligen, liksom vid andra språkliga ändringar (till exempel från *mindre* till *små* i 7 kap. 11 § MB), inte för avsikt att ändra betydelsen av 19 e § i sak, utan endast att anpassa lydelsen till ett modernare språkbruk. Mark- och miljööverdomstolens resonemang i ovan nämnda dom stödjer också denna tolkning.

Det generella skyddet som infördes den 1 januari 1994 för samtliga biotoper av en viss typ innebar att dessa områden inte avgränsades i varje enskilt fall. Någon hänsyn kunde därför inte tas till eventuell befintlig bebyggelse. Undantaget i 8 § FOM torde ha införts för att det generella skyddet inte skulle få orimliga konsekvenser för den befintliga bebyggelse som var belägen i omedelbar anslutning till en biotop när skyddet infördes. Av detta följer att den bebyggelse som fanns vid skyddets införande ska kunna användas på det sätt och för de ändamål den var avsedd för när den uppfördes, utan hinder av den senare skyddade biotopen. Uttrycket *i omedelbar anslutning till bebyggelse* bör därför sättas i relation till den pågående verksamhet som ska kunna bedrivas i omedelbar anslutning till befintlig bebyggelse, och som skulle kunna hindras av ett biotopskyddsområde.

Syftet med 8 § bör således främst vara att skyddet för ett biotopskyddsområde inte gäller för de delar av området som är beläget i omedelbar anslutning till bebyggelse som fanns där när skyddet för området inträdde. Pågående verksamhet bör därför kunna fortgå på ett rimligt sätt, och åtgärder som är nödvändiga med hänsyn till pågående verksamhet i anslutning till byggnaden eller för byggnadens funktion, inklusive nödvändig utveckling, eller för att förhindra skada, bör kunna vidtas.

För bebyggelse som tillkommer efter att ett område har skyddats finns det möjlighet att anpassa anläggandet med hänsyn till det skyddade området så att det inte är

⁸ Mark- och miljööverdomstolen, MÖD 2012:12, Avgörandedatum: 2012-05-04.

beläget i omedelbar anslutning till bebyggelsen. Därigenom kan eventuella framtida konflikter undvikas.

6.6.2.2 BEGREPPET BEBYGGELSE

Begreppet *bebyggelse* kan anses ha samma innebörd som byggnader vid tillämpningen av bestämmelserna om biotopskyddsområden. Undantaget enligt 8 § gäller således de enskilda byggnader som biotopen ligger i omedelbar anslutning till, och bör inte sättas i relation till tomt- eller fastighetsgränser.

För de generellt skyddade biotoperna bör undantaget gälla för den bebyggelse som fanns innan den 1 januari 1994 (för högst två meter breda naturliga bäckfåror gäller den 1 januari 2008). För övriga biotoper bör undantaget gälla för den bebyggelse som finns vid tidpunkten för beslutet om skydd för ett område.

Bebyggelse som tillkommer efter att ett område har skyddats bör anpassas med hänsyn till det skyddade området så att det inte uppkommer risk för skador på bebyggelsen eller det skyddade området, eller uppstår konflikter mellan syftet med skyddet och den nya bebyggelsens funktion. Samma hänsyn bör iakttas om bildande av ett biotopskyddsområde planeras i närheten av bebyggelse.

6.6.2.3 BEGREPPET OMEDELBAR ANSLUTNING

Vad begreppet *i omedelbar anslutning* innebär är svårt att definiera exakt, liksom att precisera vilket avstånd det kan handla om. Ordet *omedelbar* understryker dock att det handlar om ett *mycket kort* avstånd, och att utrymmet för att utföra åtgärder intill befintlig bebyggelse är begränsat. Utrymmet bör dock inte vara så snävt att pågående verksamhet intill byggnaden inte kan fortgå på ett rimligt sätt. Avgörande för vilket avstånd som kan bedömas vara *i omedelbar anslutning* för enskilda biotoper bör vara om det finns risk för skada på byggnader, eller om biotopen förhindrar att byggnaderna kan användas på det sätt och för de ändamål de var avsedda när de uppfördes.

Mark- och miljööverdomstolen uttalade⁹ i maj 2012 följande i frågan om en ekallé var belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse: ”Avståndet är vidare sådant att det får antas att det inte föreligger någon risk för att träden ska orsaka skada på bostadshuset samt att biotopskyddet inte skulle få orimliga konsekvenser för närliggande bebyggelse. Sammanfattningsvis finner därför Mark- och miljööverdomstolen att allén inte ligger i omedelbar anslutning till bebyggelsen. Undantaget i 8 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. är därför inte tillämpligt i förevarande fall.”

⁹ Mark- och miljööverdomstolen, MÖD 2012:12, Avgörandedatum: 2012-05-04.

Frågan om en biotop är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse handlar således inte om ett specifikt avstånd, utan risken för skada eller orimliga konsekvenser för bebyggelsen till följd av skyddet får bedömas från fall till fall. Avståndet bör därför kunna vara olika långt för olika biotoper. Ett gammalt träd i en allé kan innebära en risk för skada på byggnader på ett annat sätt än en stenmur eller ett odlingsröse, som i vissa fall kan ligga alldeles intill en byggnad utan att det påverkar verksamheten.

6.6.2.4 GENERELLT SKYDDADE BIOTOPER INVID BEBYGGELSE

Bestämmelsen i 8 § FOM torde ha tillkommit främst för att inte orimliga situationer ska uppstå när generellt skyddade biotoper är belägna i omedelbar anslutning till bebyggelse som fanns vid beslutet om skydd (den 1 januari 1994, för högst två meter breda naturliga bäckfåror den 1 januari 2008). Fastighetsägaren bör kunna fortsätta att använda sina byggnader på det sätt och för de ändamål de var avsedda när de uppfördes innan skyddet inträdde. Kompletterande bebyggelse eller anordningar som har ett naturligt samband med boendet eller den verksamhet som pågår bör således kunna komma till stånd. Skyddet för den del av ett biotopskyddsområde som *inte* är beläget i omedelbar anslutning till bebyggelse gäller fortfarande, men pågående verksamhet vid den del av biotopskyddsområdet som är beläget i omedelbar anslutning till bebyggelsen bör kunna pågå utan hinder av skyddet. Det innebär att till exempel en tillbyggnad bör kunna ske och att till exempel en ny ekonomibyggnad, silo eller gödselvårdsanläggning bör kunna uppföras i anslutning till en befintlig byggnad, även om det innebär skada på naturmiljön i ett biotopskyddsområde, om det inte finns någon annan lämplig placering med beaktande av hänsynsreglerna i 2 kap. MB.

För till exempel alléer som är belägna nära bebyggelse kan bestämmelserna få tillämpas på olika sätt. Om en del av allén är belägen i omedelbar anslutning till bostadshus, kyrkor eller andra byggnader får åtgärder som är nödvändiga med hänsyn till pågående verksamhet i anslutning till den befintliga byggnaden eller för byggnadens funktion, inklusive nödvändig utveckling, eller för att förhindra skada, vidtas, även om det innebär avverkning av träd. Om övriga delar av allén inte är belägna i omedelbar anslutning till bebyggelse gäller biotopskyddsbestämmelserna utan inskränkningar för dessa delar av biotopen, och träd får därmed inte avverkas utan dispens.

6.6.2.5 BIOTOPER SOM AVGRÄNSAS I VARJE ENSKILT FALL INVID BEBYGGELSE

När en länsstyrelse eller kommun planerar att bilda ett biotopskyddsområde nära ett bebyggelseområde (till exempel ett villaområde eller en gårdsbebyggelse) bör avgränsningen planeras med hänsyn till både områdets naturvärden och den intilliggande bebyggelsen. Det kan vara lämpligt att lämna ett avstånd mellan bebyggelseområdet och biotopskyddsområdet. Det skyddade området ligger då inte i omedelbar anslutning till bebyggelse, och man kan undvika eventuella framtida

konflikter mellan den pågående verksamheten i bebyggelsen och det skyddade området.

Hur stort avståndet mellan ett skyddat område och ett bebyggelseområde bör vara får bedömas i varje enskilt fall. I vissa fall kan det finnas en naturlig övergångszon mellan den skyddsvärda biotopen och bebyggelseområdet som kan lämnas oskyddad. I fall där den skyddsvärda biotopen är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse, och det inte finns någon naturlig övergångszon, kan man överväga att utesluta den del av biotopen som är närmast bebyggelsen från biotopskyddsområdet och låta den förbli oskyddad. Om det är uppenbart att det inte finns någon risk för att det ska uppstå konflikter mellan det skyddade området och bebyggelseområdet, eller om fastighetsägaren i en överenskommelse har lämnat sitt godkännande, behöver ingen oskyddad zon lämnas mellan biotopskyddsområdet och bebyggelsen.

I vissa fall är det inte rimligt att utesluta bebyggelse när man avgränsar ett biotopskyddsområde. Det kan till exempel handla om ängslador eller en före detta kvarn som är belägen mitt i den skyddsvärda biotopen. Det kan också handla om förfallna eller oanvända byggnader såsom husruiner. I de fall skyddet för området inte hindrar användningen eller skötseln av byggnaderna kan det vara lämpligt att låta dem ingå i biotopskyddsområdet. Om byggnaderna inte används pågår där inte heller någon aktivitet som kan påverka växt- och djurlivet i området, och de har därför troligen liten eller ingen inverkan på den skyddade biotopens naturvärden. Det bör dock alltid undersökas om det finns några planer på förändrad användning av byggnaderna som skulle kunna orsaka konflikt med syftet för skyddet.

6.6.3 Detaljplaner och områdesbestämmelser

En biotop som är belägen i ett planlagt område omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om definitionen i FOM för biotopen är uppfylld, förutom när undantag enligt 8 a § FOM gäller. Enligt 8 a § FOM får de verksamheter bedrivs och åtgärder vidtas inom ett biotopskyddsområde som behövs för att genomföra en detaljplan eller områdesbestämmelser, om dessa antogs eller fastställdes innan biotopskyddsområdet beslutades.

8 a § FOM Även om ett mark- eller vattenområde är ett biotopskyddsområde får de verksamheter bedrivs och åtgärder vidtas som behövs för att genomföra en detaljplan eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (2010:900), om planen eller bestämmelserna antogs eller fastställdes innan biotopskyddsområdet beslutades.

6.6.3.1 ANTAGNA DETALJPLANER OCH BIOTOPSKYDDSOMRÅDEN

Förbudet mot att skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde får enligt 8 a § FOM inte hindra att en detaljplan kan genomföras, om planen hade antagits innan skyddet för biotopen trädde i kraft. Bestämmelsen blir troligen oftast aktuell för biotoper som är generellt skyddade, och som är belägna inom områden med detaljplaner som hade vunnit laga kraft före den 1 januari 1994 (för högst två meter breda na-

turliga bäckfåror gäller den 1 januari 2008). Bland dessa biotoper är det främst alléer som berörs. Eftersom övriga generellt skyddade biotoper enligt definitionerna i FOM ska vara belägna i jordbruksmark för att vara skyddade enligt biotopskyddsbestämmelserna gäller detta skydd för biotoperna oftast inte inom bebyggda områden.

Undantaget i 8 a § FOM gäller således för detaljplaner som hade antagits innan skyddet för en biotop trädde i kraft, och för sådana verksamheter och åtgärder som är nödvändiga för att planen ska kunna genomföras. Verksamheter som ingår i det planlagda området ska kunna bedrivas på ett normalt sätt. Om det inte hindrar genomförandet av planen bör dock hänsyn tas till värdefulla naturmiljöer i så stor utsträckning som möjligt.

Det bör uppmärksammas att det parallellt med biotopskyddsbestämmelserna kan ha införts skydd för träd som är av väsentlig betydelse för bebyggelsemiljön i ett planlagt område med stöd av plan- och bygglagen (2010:900) (PBL). En sådan bestämmelse förutsätter att planen också innehåller krav på lov för åtgärderna (marklov).

6.6.3.2 UPPRÄTTANDE AV EN NY DETALJPLAN

Det finns inget hinder i FOM mot att ta fram och anta en detaljplan som berör biotoper som är skyddade enligt 5, 6, 7 eller 7 a §§ FOM. Eftersom undantaget för detaljplaner i 8 a § FOM bara gäller om planerna är antagna innan biotopskyddsområdet beslutades bör förekomst av skyddade områden beaktas vid planläggningen, annars kan det bli svårt att genomföra planen.

6.6.3.3 BESLUT OM BIOTOPSKYDDSOMRÅDE INOM ETT OMRÅDE MED GÄLLANDE DETALJPLAN

Det finns inget hinder mot att besluta om avgränsning av ett biotopskyddsområde enligt 6, 7 eller 7 a §§ FOM inom ett område med en gällande detaljplan. Det bör dock endast ske om det är angeläget i det enskilda fallet. Bildande av ett biotopskyddsområde är bara meningsfullt om den skyddade biotopen inte riskerar att skadas av verksamheter som ska genomföras enligt planen.

6.6.3.4 DETALJPLANER SOM HAR UPPHÖRT ATT GÄLLA

En detaljplan gäller enligt 4 kap. 38 § PBL till dess att den ändras eller upphävs. Då upphör planen att gälla. För en biotop som är generellt skyddad enligt 5 § FOM, men som omfattas av en detaljplan som innebär begränsningar av skyddet, ändras förutsättningarna när detaljplanen upphör att gälla. Det är då bara förordningen om områdesskydd som reglerar biotopen, och inte längre några bestämmelser i en detaljplan. Det torde främst vara alléer som kan komma att beröras i sådana fall (se *kapitel 6.6.3.1*). Om definitionen för biotopen i FOM är uppfylld och biotopskyddsområdet inte ligger i omedelbar anslutning till bebyggelse gäller biotopskyddsbestämmelserna normalt fullt ut. Dispens krävs därmed för åtgärder som kan

skada den skyddade biotopen. Om en ny detaljplan tas fram för området bör hänsyn tas till den skyddade biotopen i planeringen. Detta gäller också om biotopskyddsområdet har beslutats i det enskilda fallet enligt 6, 7 eller 7 a §§ FOM.

6.6.3.5 SAMMANFATTNING OM BIOTOPSKYDDSOMRÅDEN I DETALJPLANEOMRÅDEN

- Om ett biotopskyddsområde ingår i ett område som omfattas av en detaljplan som har antagits *innan* skyddet för biotopen trädde i kraft gäller förbudet mot att skada naturmiljön i biotopskyddsområdet inte för verksamheter och åtgärder som ingår i genomförandet av planen. Om det inte hindrar verksamheter som ingår i planområdet bör dock hänsyn tas till värdefulla naturmiljöer i så stor utsträckning som möjligt.
- Om ett biotopskyddsområde ingår i ett område som omfattas av en detaljplan som har antagits *efter* att skyddet för biotopen trädde i kraft bör det skyddade området ha beaktats vid planläggningen. Biotopskyddsbestämmelserna kan då gälla fullt ut om definitionen för biotopen i FOM är uppfylld. Dispens krävs därmed för åtgärder som kan skada den skyddade biotopen, om åtgärderna inte har dispensprövats vid planläggningen.
- Om ett biotopskyddsområde ingår i ett område som har omfattats av en detaljplan som har *upphört att gälla* är det bara förordningen om områdesskydd som reglerar biotopen, och inte längre några bestämmelser i en detaljplan. Om definitionen för biotopen i FOM är uppfylld och biotopskyddsområdet inte ligger i omedelbar anslutning till bebyggelse kan biotopskyddsbestämmelserna då gälla fullt ut. Dispens krävs därmed för åtgärder som kan skada den skyddade biotopen. Om en ny detaljplan tas fram bör den skyddade biotopen beaktas i planeringen.

6.6.3.6 OMRÅDESBESTÄMMELSER OCH BIOTOPSKYDDSOMRÅDEN

Kommunen får enligt 4 kap. 41 § PBL, för begränsade områden som inte omfattas av detaljplan, anta områdesbestämmelser. Områdesbestämmelser får reglera vissa i lag angivna frågor, däribland grundragen för mark- och vattenanvändningen om det behövs för att syftet med översiktsplanen ska uppnås. De kan också användas för att säkerställa att riksintressen enligt 3-4 kap. MB tillgodoses, till exempel kulturmiljövården i riksintressen för kulturmiljövården som är belägna i agrara miljöer utanför tätbebyggda områden. Regleringen i områdesbestämmelserna ger inte någon direkt rätt att använda marken på angivet sätt, utan är främst till för att förhindra sådana åtgärder som omöjliggör eller försvårar att marken och vattnet används på avsett sätt. Byggandets omfattning såsom byggnadshöjd och våningsantal får inte regleras med områdesbestämmelser. Det innebär att områdesbestämmelser inte ger någon garanterad byggrätt.

Det finns inte något hinder mot att besluta om inrättande av ett biotopskyddsområde enligt 6, 7 eller 7 a §§ FOM inom områden som omfattas av områdesbestäm-

melser. Skyddet för biotopskyddsområdet gäller dock inte mot de åtgärder som är nödvändiga för att områdesbestämmelserna ska kunna förverkligas.

Även om ett mark- eller vattenområde utgör ett biotopskyddsområde får, liksom beträffande detaljplaner, de verksamheter bedrivs och åtgärder vidtas som behövs för att genomföra områdesbestämmelserna, under förutsättning att områdesbestämmelserna antogs innan biotopskyddsområdet beslutades.

6.6.4 Försvarets områden och biotopskyddsområden

I 8 b § FOM anges ett generellt undantag för försvarsmakten.

8 b § FOM Försvarsmakten får bedriva verksamhet inom ett mark- eller vattenområde som används som övningsfält eller skjutfält även om området är ett biotopskyddsområde.

Bestämmelsen anger att skyddet för biotopskyddsområden inte hindrar försvarets verksamhet inom områden som används som övningsfält eller skjutfält, även om dessa är belägna inom ett biotopskyddsområde. I vissa fall medför sådan verksamhet inte någon negativ påverkan på bevarandet av de värden som är syftet med skyddet. I andra fall kan verksamheten ha skadlig påverkan på biotoper och arter, till exempel genom buller som kan störa fåglar och sälar under känsliga perioder såsom lek- och häckningsperioder.

Myndigheterna bör kunna föra en dialog som leder till att moment i försvarets verksamhet som kan ha negativ inverkan på naturvärden bedrivs på mindre skadliga sätt, till exempel vid annan tidpunkt eller i annan omfattning.

7 Att bilda ett biotopskyddsområde i det enskilda fallet

I detta kapitel beskrivs när biotopskyddsområde kan vara en lämplig skyddsform för värdefull natur, samt de olika steg som ingår i processen att bilda ett biotopskyddsområde i det enskilda fallet. Bland annat behandlas planering för skydd, lokal förankring och dialog, avgränsning av ett biotopskyddsområde, samråd, in-trångsersättning, beslut om bildande av ett biotopskyddsområde, registrering av beslut, överklagande av beslut, samt upphävande av beslut.

7.1 Varför biotopskyddsområde?

Biotopskyddsområde är ett av flera verktyg för skydd av naturområden som kan användas i arbetet med att bevara den biologiska mångfalden. Exempel på andra skyddsformer för värdefull natur är naturreservat, naturminne och naturvårdsavtal.

En av utgångspunkterna vid införandet av bestämmelserna om biotopskyddsområden var att det ska vara en skyddsform som innebär ett minimum av administrativt arbete. Skyddet uppnås antingen genom att ett omedelbart och generellt skydd införs för vissa särskilt skyddsvärda biotoper genom att de förtecknas i bilaga 1 till FOM, eller genom att vissa särskilt skyddsvärda biotoper som är förtecknade i bilaga 2 och 3 till FOM skyddas i det enskilda fallet, och genom en administrativ process som är mindre omfattande än för andra områdesskyddsformer enligt miljöbalken. Till skillnad från vad som gäller för till exempel naturreservat meddelas inga föreskrifter för sakägare vid beslut om avgränsning av ett biotopskyddsområde. Det finns inte heller något krav på att en skötselplan ska tas fram för det skyddade området.

7.1.1 När biotopskyddsområde kan vara en lämplig skyddsform

I följande fall kan ett biotopskyddsområde som beslutas i det enskilda fallet vara en lämplig skyddsform för ett värdefullt naturområde:

- Om ett skyddsvärt naturområde stämmer överens med beskrivningen av någon av biotoperna i bilaga 2 eller 3 till FOM.
- Om det skyddsvärda området inte är större än 20 hektar.
- Om man vill ha ett administrativt enkelt och relativt snabbt beslut om skydd.
- Om det inte finns behov av särskilda föreskrifter för sakägare utöver förbudet i 7 kap. 11 § MB.
- Om det inte finns behov av en skötselplan för det skyddsvärda området (det är dock möjligt att vid behov ta fram en enkel plan för den långsiktiga skötseln av ett biotopskyddsområde, se *kapitel 8.2*).

- Om det inte finns behov av stora skyddszoner intill den skyddsvärda biotopen (i vissa fall är det dock möjligt att inbegripa en mindre del av omgivande mark intill en skyddsvärd vattenanknuten biotop, se *kapitel 7.5*).

7.1.2 När biotopskyddsområde inte är en lämplig skyddsform

I följande fall är biotopskyddsområde inte en lämplig skyddsform. Istället bör annan skyddsform väljas:

- Om ett skyddsvärt naturområde inte stämmer överens med beskrivningen av någon av biotoperna i bilaga 2 eller 3 till FOM.
- Om det skyddsvärda området är större än 20 hektar.
- Om det skyddsvärda området innehåller flera olika naturtyper.
- Om det finns behov av särskilda föreskrifter för sakägare utöver förbudet i 7 kap. 11 § MB.
- Om det är nödvändigt med stora skyddszoner runt biotopen för att syftet med skyddet ska kunna uppnås.

7.2 Översiktlig processbeskrivning

Bildande av ett biotopskyddsområde är en process i flera steg. Flera av dessa steg är författningsreglerade och måste gås igenom för att skydd för ett område ska kunna genomföras. Nedan sammanfattas vilka steg som normalt måste behandlas, och i vilket kapitel de beskrivs i denna handbok. I förekommande fall finns författningshänvisningar. Vissa av stegen, till exempel frågor om intrångsersättning, pågår normalt parallellt med andra steg i processen.

Processer	Kapitel
• Planering och underlag	7.3
• Lokal förankring och dialog	7.4
• Avgränsning av ett biotopskyddsområde (7-8 §§ FOM)	7.5
• Myndighetssamråd (25-26 §§ FOM)	7.6
• Intresseprövning (7 kap. 25 § MB)	7.7
• Intrångsersättning (31 kap. MB, 34 § FOM)	7.8
• Föreläggande om yttrande (24 § FOM)	7.9
• Beslut om bildande av ett biotopskyddsområde (7 kap. 11 § MB, 6-7 a §§ FOM, 7 kap. 30 § MB, 22 § FOM, 38 § FOM)	7.10
• Underrättelse om beslut (27-31 §§ FOM)	7.11
• Registrering av beslut (33-33 b §§ FOM, NFS 2009:5)	7.12
• Överklagande av beslut (16 kap. 12-13 §§ MB, 19 kap. 1 § MB, 40-41 §§ FOM, 21-23 §§ förvaltningslagen)	7.13
• Utmärkning av gränser i terrängen (38 § FOM)	7.14
• Ändring eller upphävande av beslut	7.15

7.3 Planering och underlag

7.3.1 Skydd av särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden i bilaga 3 till FOM

Vid bildande av ett biotopskyddsområde ska länsstyrelsen enligt 7 § FOM och kommunen enligt 7 a § FOM utgå från de 16 särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som anges i bilaga 3 till FOM. Kommunen kan också enligt 7 a § FOM besluta om biotopskyddsområden för de 19 särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som anges i bilaga 2 till FOM. För vägledning om dessa biotoper hänvisas till Skogsstyrelsen (www.skogsstyrelsen.se).

Man kan således inte bilda ett biotopskyddsområde för alla typer av biotoper, utan det blivande biotopskyddsområdet ska i så hög grad som möjligt stämma överens med beskrivningen av någon av biotoperna i bilaga 2 eller 3 till FOM.

Följande 16 biotoper är förtecknade i bilaga 3 till FOM, och får i det enskilda fallet skyddas som biotopskyddsområde av länsstyrelsen och kommunen:

- Rik- och kalkkärr i jordbruksmark
- Ängar
- Naturbetesmarker
- Naturliga vattendrag
- Ras- eller bergbranter
- Naturliga vattenfall med omgivande mark
- Naturliga forsar med omgivande mark
- Naturliga sjöutlopp med omgivande mark
- Mynningsområden vid havskust
- Rev av ögonkorall
- Naturliga sjöar och andra vatten som är naturligt fisktomma
- Helt eller delvis avsnörda havsvikar
- Grunda havsvikar
- Ålgräsängar
- Biogena rev
- Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad.

7.3.1.1 BIOTOPBESKRIVNINGAR

Utförliga beskrivningar av de biotoper som är förtecknade i bilaga 3 till FOM finns på Naturvårdsverkets webbplats. I varje biotopbeskrivning ingår bland annat beskrivning av biotopens kännetecken och eventuella skötselbehov, samt exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen.

7.3.2 Underlag för val av områden

Vid val av områden som behöver skyddas bör länsstyrelsen och kommunen använda nationella och regionala inventeringar och faktasammanställningar med

information om de berörda biotoperna som underlag. Följande inventeringar, databaser och rapporter är exempel på underlag som kan användas vid val av områden för skydd:

- Artportalen: www.artportalen.se.
- Musselportalen: www.musselportalen.se.
- Trädportalen: www.tradportalen.se.
- Myrskyddsplan för Sverige: www.naturvardsverket.se.
- Ängs- och betesmarksinventeringen (TUVA): www.jordbruksverket.se.
- Våtmarksinventeringen (VMI): www.naturvardsverket.se.
- Nyckelbiotopsinventeringen - Skogens pärlor: www.skogsstyrelsen.se.
- Natura 2000-områden: www.naturvardsverket.se.
- Regionala skikt över skyddsvärda träd.
- Områden med nationellt och regionalt värdefulla naturmiljöer och miljöer för fisk/fiske enligt Nationell strategi för skydd av vattenanknutna natur- och kulturmiljöer - delmål 1 Levande sjöar och vattendrag, Rapport 5666 (Naturvårdsverket 2007).
- Regionala inventeringar av nationellt särskilt värdefulla och nationellt värdefulla sjöar och vattendrag.
- Genomförda biotopkarteringar enligt undersökningstypen Biotopkartering - vattendrag.
- Bedömningar av naturvärden enligt System Aqua, Rapport 5157 (Naturvårdsverket 2001).
- Sammanställning och analys av kustnära undervattensmiljö (SAKU), Rapport 5591 (Naturvårdsverket 2006).
- Skydd av marina miljöer med höga naturvärden - Vägledning, Rapport 5739 (Naturvårdsverket 2007).
- Modellering av marina habitat och naturvärden. Regionala rapporter för respektive län.
- Regionala inventeringar av marina biotoper med mera.
- Kunskap hos intresseföreningar.

7.3.3 Systematiskt genomförande

En utgångspunkt för genomförandet av skydd för biotoper är att det bör ske systematiskt. Områden som redan har identifierats vara i behov av skydd, och där skydd i form av biotopskyddsområde bedöms vara lämpligt, bör prioriteras. Ur administrativ synvinkel kan det finnas fördelar med att genomföra besluten biotopvis. I andra fall kan det till exempel vara lämpligt att avgränsa biotopskyddsområden inom en och samma fastighet. För fastighetsägaren kan det senare ofta vara att föredra eftersom det kan minska antalet kontakter med myndigheterna.

En planmässig och metodisk hantering av genomförandet av skydd bör även ge bättre förutsättningar för att samordna bildande av biotopskyddsområden med annan naturvårdsplanering i länet och kommunen, till exempel naturreservatsbildning. Det kan också ge bättre möjlighet att väga in naturvårdsbiologiska och land-

skapsekologiska aspekter i samband med genomförandet. Det kan till exempel gälla fördelningen av olika biotoper i landskapet, hur dessa kan bidra till den gröna infrastrukturen och fungera som spridningskorridorer och ledlinjer, samt förutsättningarna för bevarande och stärkande av populationer av arter.

Om ett akut hot uppkommer mot en biotop som inte ingår i något befintligt underlag, men som bedöms vara i behov av skydd, bör beslut om avgränsning för skydd av ett sådant område genomföras så snabbt som möjligt.

7.4 Lokal förankring och dialog

Betydelsen av god dialog och lokal förankring i naturvårdsarbetet har lyfts fram i det internationella miljösamarbetet, till exempel i arbetsprogrammet för skyddade områden i Konventionen om biologisk mångfald. Att verka för en god dialog baserad på förtroende, öppenhet och respekt för fastighetsägare och andra berörda när skydd för ett område planeras är också en mycket viktig princip i det nationella miljömålsarbetet.

7.4.1 Lokal förankring en förutsättning för framgång

Förslag till att bilda ett biotopskyddsområde bör alltid förankras. Med förankring avses att fastighetsägaren har full information i ärendet, samt förstår syfte och avsikter med förslaget. Det är viktigt att alla beslut som rör ett blivande biotopskyddsområde föregås av utförlig information om varför det aktuella området behöver skyddas, hur det ska skötas för att värdena ska bestå, och hur olika verksamheter och åtgärder skulle kunna skada naturmiljön. Ett gott samarbete med fastighetsägaren kan många gånger vara avgörande för att syftet med skyddet ska uppnås. Det fortsatta arbetet bör vara inriktat på att finna lösningar som innebär att syftet med skyddet kan uppnås utan inskränkningar för fastighetsägaren som är mer ingripande än vad som är nödvändigt.

7.4.2 Dialog med fastighetsägare och andra berörda

7.4.2.1 ÖPPENHET VIKTIGT

En betydelsefull del av skyddet och vården av den svenska naturen bygger på fastighetsägarnas frivilliga naturhänsyn och intresse för att bibehålla natur- och kulturlandskapet. För att arbetet med att skydda naturområden ska vara framgångsrikt är det viktigt att det sker i en anda av öppenhet och dialog med fastighetsägare, brukare och övriga som kan vara berörda. Man bör se till att dessa får god information om processens olika steg, tidsplanen och om sina möjligheter att ha inflytande och kunna påverka.

7.4.2.2 TIDIG INFORMATION UNDERLÄTTAR EN GOD DIALOG.

Det är av stor vikt att kontakt med fastighetsägare tas så tidigt som möjligt när det kan vara aktuellt att bilda ett biotopskyddsområde. Att bygga upp en motivation och förståelse hos fastighetsägarna kring ett områdes naturvärden är ofta betydelsefullt för den fortsatta dialogen. Det är också viktigt att fastighetsägaren/brukaren

informerar om vad bestämmelserna om biotopskyddsområden innebär, samt om vad förbudet mot att skada naturmiljön kan betyda i hans/hennes fall. Information och samarbete med fastighetsägaren är särskilt viktigt vid bildande av biotopskyddsområden eftersom det inte finns möjlighet att fastställa särskilda föreskrifter för fastighetsägare. Syfte och målsättning, samt kunskap om påverkande verksamheter, det vill säga hot mot biotopens naturvärden, behöver vara tydliga för att skyddet ska fungera på ett tillfredsställande sätt.

7.4.2.3 PRIORITERA INDIVIDUELLA SAMTAL OCH INFORMATIONSMÖTEN

Den inledande kontakten med fastighetsägaren bör vara ett tidigt personligt möte för ett samtal om hur värdefull natur på fastigheten ska kunna bevaras och skötas. Om det skyddsvärda området berör många fastighetsägare kan de inledande kontaktarna behöva ske mer samlat vid ett informationsmöte. Inför de inledande fastighetsägarkontaktarna kan det i många fall vara lämpligt att ta fram en fastighetsägarförteckning enligt Naturvårdsverkets särskilda vägledning för arbetet, se vidare i *Fastighetsutredning vid områdesskydd enligt Miljöbalken - Vägledning för länsstyrelserna och Lantmäteriet* (Naturvårdsverket 2010).

7.4.2.4 TA TILLVARA FASTIGHETSÄGARENS KUNSKAP

En förutsättning för en god dialog är att myndighetens representanter lyssnar på och respekterar fastighetsägarens synpunkter och den information han/hon kan ge om det aktuella området. Han/hon har ofta stor kunskap om sin mark och dess historia som kan vara av stort värde för det fortsatta arbetet.

7.4.2.5 RESPEKTERA FASTIGHETSÄGARENS SITUATION

Bildande av ett biotopskyddsområde kan innebära en konflikt mellan enskilda och allmänna intressen. För den enskilde fastighetsägaren kan formellt skydd upplevas som ett stort ingrepp i friheten att bestämma över sin egendom.

Det är viktigt att de personer som representerar beslutsmyndigheten sätter sig in i fastighetsägarens situation och visar förståelse för denna. Att fastighetsägaren är/blir positivt inställd till att hans/hennes mark får ett skydd är en viktig utgångspunkt. Detta är särskilt viktigt vid planering av skydd för en skötselkrävande biotop, där markägarens skötsel av området är av betydelse.

7.5 Avgränsning av ett biotopskyddsområde

Utgångspunkten vid bildande av ett biotopskyddsområde är att skyddet ska omfatta en särskild biotop som är förtecknad i bilaga 2 eller 3 till FOM. Gränsen för det skyddade området bör således normalt följa biotopens gräns mot omgivande marker. Det innebär att det normalt inte ingår skyddszoner i ett biotopskyddsområde.

Med ledning av biotopernas benämning i bilaga 3 till FOM, och de biotopbeskrivningar som hör till denna handbok, får länsstyrelsen/kommunen i varje enskilt fall

analysera hur väl ett område motsvarar beskrivningen av den berörda biotopen. Området avgränsas sedan efter var de naturliga gränserna mot omgivande naturtyper bedöms vara.

7.5.1 Avgränsning mot omgivande mark

Vid avgränsning av vattenanknutna biotoper bör man bedöma i hur stor utsträckning omgivande mark hör ihop med biotopen, eller påverkar eller påverkas av de förhållanden och naturvärden som är det huvudsakliga motivet för skyddet av biotopen. Omgivande mark till vattenanknutna biotoper utgörs av det område som väsentligen påverkar naturvärdena i vattnet, eller som är påverkat av närheten till vattnet.

För de flesta vattenanknutna biotoper kan det finnas behov av att en del av den omgivande marken ingår i biotopskyddsområdet för att syftet med skyddet för biotopen ska kunna uppnås. För några av biotoperna i bilaga 3 till FOM - *Naturliga vattenfall med omgivande mark*, *Naturliga forsar med omgivande mark* och *Naturliga sjöutlopp med omgivande mark* - framgår det av biotopens namn att det förutom det skyddsvärda vattenområdet även bör ingå ett mindre markområde i det avgränsade biotopskyddsområdet. För vissa andra biotoper, till exempel *Naturliga vattendrag*, anges det inte i biotopens namn, men framgår av biotopbeskrivningen som hör till denna handbok att det ofta finns behov av att skyddet innefattar en mindre del av det markområde som omger vattenmiljön för att syftet med skyddet ska kunna uppnås.

Storleken på det angränsande markområdet intill en vattenmiljö kan variera beroende på förutsättningarna för bevarandet av biotopskyddsområdets värden. Hur stort markområdet behöver vara för att syftet med skyddet för vattenmiljön ska uppnås, hur stor del av detta som kan anses ingå i biotopen, och om detta kan ingå i biotopskyddsområdet eller inte, får bedömas i varje enskilt fall.

Vid avgränsning av vattenanknutna biotoper där omgivande mark inte ska ingå, men där strandlinjen kan variera eller ändras, bör gränsen för området dras utanför vattenfluktationszonen.

I de fall det bedöms nödvändigt att skydda en större del av den omgivande marken, och denna inte kan ingå i biotopskyddsområdet, kan ett alternativ vara att undersöka möjligheten att ingå ett naturvårdsavtal med fastighetsägaren för skydd av denna del. Ett annat alternativ kan vara att skydda området som naturreservat istället för biotopskyddsområde.

Ett biotopskyddsområde med eller utan omgivande mark bör normalt inte vara större än 20 hektar.

7.5.2 Planering för avgränsning

För såväl fastighetsägaren som länsstyrelsen och kommunen är det viktigt att i ett tidigt skede få en tydlig och kvalitetssäkrad gräns i fält för det blivande biotopskyddsområdet. Det är därför lämpligt att Lantmäteriet anlitas för att staka ut och mäta in de planerade områdesgränserna.

För vägledning om hur avgränsning, utstakning och inmätning, samt slutlig utmärkning av gränserna för ett biotopskyddsområde kan genomföras i praktiken hänvisas till tillämpliga delar i *Planering av naturreservat - vägledning för beskrivning, indelning och avgränsning* (rapport 5788, Naturvårdsverket 2008) - se särskilt *kapitel 7* och *bilaga 2*, samt till *Gränsarbeten vid områdesskydd enligt Miljöbalken - Vägledning för länsstyrelserna och Lantmäteriet* (Naturvårdsverket 2010).

7.5.3 Samarbete mellan kommunen, länsstyrelsen och Skogsstyrelsen

Planering för skydd av vattenmiljöer i eller vid skogsmark bör alltid ske i nära samarbete mellan länsstyrelsen/kommunen och Skogsstyrelsen, så att man gemensamt kan komma fram till hur bästa möjliga skydd för en biotop kan skapas. I enstaka fall kan lösningen vara att respektive myndighet beslutar om skydd för var sin del av ett område, men i normalfallet är det att föredra att fastighetsägare bara behöver ha kontakt med en myndighet när skydd för ett område planeras (se också *kapitel 7.6*).

7.5.4 Kommuner kan besluta om skydd i alla markslag

De biotoper som länsstyrelsen i det enskilda fallet kan besluta ska utgöra biotopskyddsområden, och som är förtecknade i bilaga 3 till FOM, ska enligt 7 § FOM vara belägna i områden som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen (1979:429). Denna begränsning gäller inte för kommunerna enligt 7 a § FOM. Kommunerna kan därför besluta om bildande av biotopskyddsområden oberoende av inom vilket mark- eller vattenslag (skogsmark, jordbruksmark, limniska eller marina områden) biotopen är belägen, så länge biotopen överensstämmer med någon av biotoperna i FOM. Några biotoper i bilaga 3 till FOM hör genom sitt namn eller sina egenskaper naturligt hemma i jordbruksmark eller hav, medan det för andra biotoper inte anges att de ska vara belägna i något särskilt markslag.

7.5.5 Länsstyrelsens avgränsning av vattenområden som är helt eller delvis belägna i skogsmark

De biotoper som länsstyrelsen kan besluta om i det enskilda fallet ska enligt 7 § FOM vara belägna i områden som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen. I vissa fall kan en skyddsvärd biotop vara belägen i både jordbruksmark och mark som omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen. Det kan till exempel gälla ett vattendrag som rinner genom både skogs- och jordbruksmark. I andra fall

kan en fors eller ett vattenfall som är en del av ett vattendrag som rinner genom skogsmark vara skyddsvärd.

I vissa fall bör det vara möjligt för länsstyrelsen att skydda vattenområden som är belägna i eller i anslutning till mark som omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen. En förutsättning är att syftet med skyddet är knutet till vattenmiljön.

Nedan ges några exempel på hur länsstyrelsen kan gå tillväga vid skydd av vattenområden som är helt eller delvis belägna i skogsmark.

7.5.5.1 VATTENOMRÅDEN SOM GRÄNSAR TILL SKOGSMARK

Om ett skyddsvärd vattenområde är beläget i mark som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen, men gränsar till skogsmark, kan länsstyrelsen skydda vattenområdet samt eventuellt en del av den omgivande mark som är belägen i mark som inte är skogsmark. Om den omgivande mark som gränsar till skogsmark omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen bör denna normalt inte ingå i biotopskyddsområdet. Om det framgår av biotopens namn att omgivande mark ska ingå, som för *Naturliga vattenfall med omgivande mark*, *Naturliga forsar med omgivande mark* och *Naturliga sjöutlopp med omgivande mark*, bör dock en mindre del av omgivande mark, i första hand strandområdet, kunna ingå i biotopskyddsområdet.

Den naturvårdshänsyn som ska iakttas i skogsbruket enligt 30 § skogsvårdslagen och Skogsstyrelsens föreskrifter SKSFS 2011:7, innebär bland annat att skyddszoner med träd och buskar bör lämnas kvar utmed hav, sjöar och vattendrag i sådan utsträckning som behövs av hänsyn till växt- och djurliv, vattenkvalitet, kulturmiljö och landskapsbild. Denna naturvårdshänsyn får inte vara så ingripande att pågående markanvändning avsevärt försvåras, men kan i vissa fall vara tillräcklig för att syftet med skyddet för ett vattenområde ska uppnås för en viss tid. Den utgör dock normalt inte någon garanti för att en skyddande zon finns kvar i ett långsiktigt perspektiv.

Om det bedöms nödvändigt med ett mer långsiktigt skydd för den omgivande marken för att syftet med skyddet för vattenmiljön ska uppnås, och denna inte har kunnat tas med i biotopskyddsområdet, kan länsstyrelsen undersöka möjligheten att ingå ett naturvårdsavtal med fastighetsägaren för skydd av omgivande mark.

7.5.5.2 VATTENOMRÅDEN I SKOGSMARK UTAN SKYDD FÖR OMGIVANDE MARK

Om ett skyddsvärd vattenområde är beläget i skogsmark bör länsstyrelsen kunna avgränsa själva vattenområdet utan omgivande mark som biotopskyddsområde, om det bedöms att syftet med skyddet för vattenområdet då kan uppnås. I vissa fall kan de skyddszoner som ska lämnas vid vattenområden enligt den generella naturvårdshänsynen i skogsbruket ge ett tillräckligt skydd för en viss tid, men inte i ett långsiktigt perspektiv. Vid avgränsning av vattenanknutna biotoper där omgivande

mark inte ska ingå, men där strandlinjen kan variera eller ändras, bör gränsen för området dras utanför vattenfluktationszonen.

7.5.5.3 VATTENOMRÅDEN I SKOGSMARK MED SKYDD FÖR OMGIVANDE MARK

Om skydd för omgivande mark bedöms vara nödvändigt för att syftet med skyddet för ett vattenområde ska uppnås långsiktigt kan följande alternativ vara tänkbara för länsstyrelsen:

- Om det framgår av biotopens namn att omgivande mark ska ingå, som för *Naturliga vattenfall med omgivande mark*, *Naturliga forsar med omgivande mark* och *Naturliga sjöutlopp med omgivande mark*, bör en mindre del av omgivande mark, i första hand strandområdet, kunna ingå i biotopskyddsområdet.
- Om det inte framgår av biotopens namn att omgivande mark ska ingå, men en mindre del av det omgivande markområdet behöver skyddas för att syftet med skyddet för ett vattenområde ska kunna uppnås, kan länsstyrelsen undersöka möjligheten att ingå ett naturvårdsavtal med fastighetsägaren för skydd av den omgivande marken.
- Om skydd för en större del av det omgivande markområdet bedöms vara en förutsättning för att syftet med skyddet för ett vattenområde ska kunna uppnås, eller om det inte är möjligt eller lämpligt att ingå ett naturvårdsavtal för detta, kan länsstyrelsen överväga att skydda biotopen som naturreservat istället för biotopskyddsområde.

7.5.6 Avgränsning av ett biotopskyddsområde invid bebyggelse, väg och järnväg

När en länsstyrelse eller kommun planerar att bilda ett biotopskyddsområde nära ett bebyggelseområde (till exempel ett villaområde eller en gårdsbebyggelse) bör avgränsningen planeras med hänsyn till både områdets naturvärden och den intilliggande bebyggelsen. Enligt 8 § FOM gäller bestämmelserna i 5-7 a §§ FOM inte mark- eller vattenområden i omedelbar anslutning till bebyggelse. Det kan därför vara lämpligt att lämna ett avstånd mellan bebyggelseområdet och biotopskyddsområdet. Det skyddade området ligger då inte i omedelbar anslutning till bebyggelse, och man kan undvika eventuella konflikter mellan den pågående verksamheten i bebyggelsen och det skyddade området. För vidare vägledning om hur begreppet *omedelbar anslutning till bebyggelse* bör tolkas se *kapitel 6.6.2*.

Hur stort avståndet mellan ett skyddat område och ett bebyggelseområde bör vara får bedömas i varje enskilt fall. I vissa fall kan det finnas en naturlig övergångszon mellan den skyddsvärda biotopen och bebyggelseområdet som kan lämnas oskyddad. I fall där den skyddsvärda biotopen är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse, och det inte finns någon naturlig övergångszon, kan man överväga att utsluta den del av biotopen som är närmast bebyggelsen från biotopskyddsområdet och låta den förbli oskyddad. Om det är uppenbart att det inte finns någon risk

för att det ska uppstå konflikter mellan det skyddade området och bebyggelseområdet, eller om fastighetsägaren i en överenskommelse har lämnat sitt godkännande, behöver ingen oskyddad zon lämnas mellan biotopskyddsområdet och bebyggelsen.

I vissa fall är det inte rimligt att utesluta bebyggelse när man avgränsar ett biotopskyddsområde. Det kan till exempel handla om ängslador eller en före detta kvarn som är belägen mitt i den skyddsvärda biotopen. Det kan också handla om förfallna eller oanvända byggnader såsom husruiner. I de fall skyddet för området inte hindrar användningen eller skötseln av byggnaderna kan det vara lämpligt att låta dem ingå i biotopskyddsområdet. Om byggnaderna inte används pågår där inte heller någon aktivitet som kan påverka växt- och djurlivet i området, och de har därför troligen liten eller ingen inverkan på den skyddade biotopens naturvärden. Det bör dock alltid undersökas om det finns några planer på förändrad användning av byggnaderna som skulle kunna orsaka konflikt med syftet för skyddet.

Vid bildande av ett biotopskyddsområde i närheten av en väg eller järnväg kan det vara lämpligt att avgränsa det skyddade området så att det inte inbegriper den zon kring vägar och järnvägar som berörs av underhållsarbeten.

7.5.7 Bildande av ett biotopskyddsområde inom ett område med detaljplan eller områdesbestämmelser

Det finns inget hinder mot att besluta om avgränsning av ett biotopskyddsområde enligt 7 eller 7 a §§ FOM inom ett område med en gällande detaljplan eller områdesbestämmelser. Det bör dock endast ske om det är angeläget i det enskilda fallet. Bildande av ett biotopskyddsområde är bara meningsfullt om skyddet inte hindras av verksamheter som ska genomföras i enlighet med bestämmelser i detaljplanen eller områdesbestämmelserna.

7.6 Myndighetssamråd

Det är viktigt att det finns ett nära samarbete mellan länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och kommunen i arbetet med att avgränsa biotopskyddsområden. En fastighet kan innehålla skyddsvärda biotoper på såväl skogsmark som annan mark, och det är angeläget att fastighetsägaren/brukaren kan få en samlad bild av vad biotopskyddsbestämmelserna innebär på hans/hennes mark.

Det är önskvärt att fastighetsägare/brukare inte behöver ha kontakt med flera olika myndigheter när skydd för ett område planeras. Det är därför viktigt att länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och kommunen tidigt samråder och kommer överens om vilken myndighet som ska ansvara för kontakterna i de fall det inte går att självklart avgöra inom vilket markslag en biotop ligger, eller vilken myndighet som lämpligast genomför skyddet för ett område.

7.6.1 Regler för myndighetssamråd

I 25 – 25 c §§ FOM regleras hur samrådet mellan olika myndigheter ska gå till inför bildande av ett biotopskyddsområde.

Länsstyrelsen och *kommunen* ska enligt 25 § FOM samråda med *varandra* innan de fattar beslut i frågor som anges i 24 § tredje stycket FOM. I tredje styckets punkt 4 anges beslut enligt 6, 7 eller 7 a § FOM om att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde.

25 § FOM Länsstyrelsen och kommunen skall samråda med varandra innan de fattar beslut i frågor som anges i 24 § tredje stycket.

Innan *länsstyrelsen* eller *kommunen* beslutar om bildande av ett biotopskyddsområde ska de enligt 25 a § FOM samråda med *Skogsstyrelsen* om beslutet rör skogsmark, med *Havs- och vattenmyndigheten* om beslutet rör fiske, med *Jordbruksverket* om beslutet rör vattenbruk, samt med *Sveriges geologiska undersökning* om beslutet rör grundvatten. Samråd behöver inte ske om det är uppenbart att ärendet saknar betydelse för den andra myndigheten.

25 a § FOM En myndighet eller kommun ska innan den beslutar om bildande, ändring eller upphävande av ett områdesskydd enligt 7 kap. miljöbalken samråda med

1. Skogsstyrelsen, om beslutet rör skogsmark och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för Skogsstyrelsen,
2. Havs- och vattenmyndigheten, om beslutet rör fiske och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för Havs- och vattenmyndigheten,
3. Statens jordbruksverk, om beslutet rör vattenbruk och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för Jordbruksverket, och
4. Sveriges geologiska undersökning, om beslutet rör grundvatten och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för Sveriges geologiska undersökning.

Skogsstyrelsen ska enligt 25 c § FOM samråda med *länsstyrelsen* och *kommunen* i ärenden om bildande av biotopskyddsområden. Samråd behöver inte ske om det är uppenbart att ärendet saknar betydelse för länsstyrelsen eller kommunen.

25 c § FOM Skogsstyrelsen ska i ett ärende enligt 6 § samråda med

1. länsstyrelsen, om det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för länsstyrelsen, och
2. kommunen, om det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för kommunen.

Före beslut om avgränsning bör förslaget även remitteras till *Trafikverket* om det planerade biotopskyddsområdet finns inom ett område som kan beröras av planer för trafikändamål.

Länsstyrelsen ska enligt 26 § FOM samråda med *Naturvårdsverket* innan den fattar ett beslut enligt 7 kap. MB som rör Naturvårdsverket och som kan leda till ekonomisk förpliktelse för staten, till exempel ersättning eller inlösen enligt 31 kap. MB,

eller annars är av vikt (till exempel beslut om att ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde). Länsstyrelsen ska också samråda med *Riksantikvarieämbetet* om beslutet rör myndigheten och kan leda till ekonomisk förpliktelse för staten eller annars är av vikt, samt med *Havs- och vattenmyndigheten* om beslutet rör myndigheten och är av vikt.

26 § FOM Innan länsstyrelsen fattar beslut i ett ärende enligt 7 kap. eller 26 kap. 11 § miljöbalken ska länsstyrelsen samråda med

1. Naturvårdsverket, om beslutet rör Naturvårdsverket och kan leda till ersättning eller inlösen enligt 31 kap. miljöbalken eller någon annan ekonomisk förpliktelse för staten eller annars är av vikt,
2. Riksantikvarieämbetet, om beslutet rör Riksantikvarieämbetet och kan leda till ersättning eller inlösen enligt 31 kap. miljöbalken eller någon annan ekonomisk förpliktelse för staten eller annars är av vikt, och
3. Havs- och vattenmyndigheten, om beslutet rör Havs- och vattenmyndigheten och är av vikt.

Samråd mellan länsstyrelsen och Naturvårdsverket i ärenden om biotopskyddsområden sker genom det gemensamma handläggargrätet *VIC Natur* (se även *kapitel 7.12.1*).

7.6.2 Samråd om konkurrerande riksintressen

I vissa fall kan en biotop som bedöms vara i behov av skydd som biotopskyddsområde på land, i limniska eller marina områden vara belägen inom ett område som är av riksintresse enligt 3 kap. MB för både naturvården och något annat syfte. Det kan till exempel handla om riksintressen för kulturmiljövården eller för sjöfartens intressen. Det är då viktigt att föra en nära dialog med den myndighet som företräder det konkurrerande riksintresset för att eventuella intressekonflikter ska kunna uppmärksammas tidigt.

För vägledning om avvägning mellan områden som är av riksintresse ur olika aspekter se Naturvårdsverkets handbok 2005:5; *Riksintresse för naturvård och friluftsliv* (Naturvårdsverket 2005).

7.7 Intresseprövning

Vid avgränsning av ett biotopskyddsområde ska en avvägning ske mellan det allmänna intresset av att skydda området och fastighetsägarens/brukarens intresse av att använda sin mark. Inskränkningen i fastighetsägarens/brukarens rätt att använda mark och vatten får inte gå längre än vad som krävs för att syftet med biotopskyddsområdet ska tillgodoses.

7 kap. 25 § MB Vid prövning av frågor om skydd av områden enligt detta kapitel skall hänsyn tas även till enskilda intressen. En inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelse i kapitlet får därför inte gå längre än som krävs för att syftet med skyddet skall tillgodoses.

7.8 Intrångsersättning

Om bildande av ett biotopskyddsområde innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras har fastighetsägaren rätt till ersättning. Vid avgränsning av ett biotopskyddsområde ska länsstyrelsen eller kommunen därför noga överväga bland annat vilka verksamheter och åtgärder som kan komma ifråga i området, så att eventuella kostnader för skyddet kan beräknas. Regler om ersättning finns i 31 kap. MB.

Ersättning och inlösen på grund av vissa föreskrifter, förelägganden och förbud

31 kap. 4 § MB (Utdrag) Fastighetsägaren har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller ...

4. bildande av ett biotopskyddsområde enligt 7 kap. 11 § första stycket 2, ...

31 kap. 7 § MB (Utdrag) Ersättning enligt 4 § betalas av staten. Om det är en kommun som har meddelat det beslut som avses i 4 §, ska ersättningen i stället betalas av kommunen. ...

Om det uppstår synnerliga olägenheter vid pågående användning av en fastighet har fastighetsägaren enligt 31 kap. 8 § MB rätt att få fastigheten inlöst i stället för att få ersättning enligt 4 § samma kapitel.

31 kap. 8 § MB Om det i ett fall som avses i 4 § första stycket uppstår synnerliga olägenheter vid pågående användning av fastigheten, har fastighetsägaren rätt att få fastigheten inlöst i stället för att få ersättning enligt 4 §. Beror olägenheten på ett förbud att vidta viss åtgärd utan tillstånd skall 5 § första stycket tillämpas.

Anmälan om ersättningsanspråk

31 kap. 12 § MB Innan en myndighet fattar ett beslut som kan leda till ersättning enligt 4, 5, 10 eller 11 §, får myndigheten förelägga den som vill göra anspråk på betalning eller inlösen att inom viss tid, minst två månader, anmäla sitt anspråk och ange sina yrkanden vid påföljd att rätten till talan annars förloras.

Vad som i fråga om ersättning eller inlösen har avtalats eller uppenbarligen förutsatts gälla mellan den ersättningskyldige och en sakägare gäller även mot den som efter det att rätten till betalning uppkom har förvärvat sakägarens rätt till fastigheten.

Ersättningstalan

31 kap. 13 § MB Har inte överenskommelse träffats om ersättning enligt 4 eller 11 § eller om inlösen enligt 8 § och har inte rätten till talan gått förlorad enligt 12 §, skall den som vill göra anspråk på ersättning eller kräva inlösen väcka talan hos mark- och miljödomstolen mot den som är skyldig att betala ersättning eller att lösa in fastigheten. Sådan talan skall väckas inom ett år från det att beslutet på vilket anspråket grundas har vunnit laga kraft vid påföljd att rätten till ersättning eller inlösen annars går förlorad.

Länsstyrelsen ska enligt 34 § FOM på statens vägnar försöka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet. Länsstyrelsen bör informera fastighetsägaren om att denne är berättigad till att få sin fråga

om rätt till ersättning prövad om överenskommelse inte kan träffas. Om fastighetsägaren anser att pågående markanvändning avsevärt försvåras, och överenskommelse om ersättning eller inlösen inte har kunnat träffas, kan han/hon väcka talan hos mark- och miljödomstolen mot den som är skyldig att betala ersättning eller att lösa in fastigheten. Detta måste göras inom ett år från det att beslutet har vunnit laga kraft.

Ersättning och inlösen

34 § FOM I ärenden enligt 7 kap. miljöbalken skall länsstyrelsen på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet. Samma skyldighet har Skogsstyrelsen i ärenden som rör biotopskyddsområden enligt 6 §.

Länsstyrelsen kan på begäran förskotta medel för ändamål som avses i 31 kap. 11 § miljöbalken.

7.8.1 Medel för intrångsersättning - länsstyrelsen

När länsstyrelsen planerar att bilda ett biotopskyddsområde som kommer att innebära att intrångsersättning ska betalas ut till fastighetsägare, eller att inlösen av fastigheten ska ske, ska länsstyrelsen enligt 26 § FOM samråda med Naturvårdsverket. Detta sker genom det gemensamma handläggargruppen VIC Natur.

Länsstyrelsen beställer värdering från något av de oberoende värderingsföretag som Naturvårdsverket har tecknat ramavtal med. Värderingen utgör sedan grund för förhandling om ersättning. Vid intrångsersättning upprättas en ersättningsutredning. Länsstyrelsen undertecknar avtal om intrångsersättning med berörd fastighetsägare för statens del, under förutsättning att det ska godkännas av Naturvårdsverket. Om Naturvårdsverket godkänner objektet och överenskommelsen betalar verket ut pengarna till fastighetsägaren.

7.8.2 Medel för intrångsersättning – statsbidrag till kommunen

Kommunen kan ansöka om statsbidrag från Naturvårdsverket för ersättning till fastighetsägare vid bildande av ett biotopskyddsområde. Kommunen kan få bidrag på upp till 50 procent av marknadsvärdeminskning alternativt köpeskilling. Ett förhandsbesked om bidrag bör sökas under planeringen av avgränsningen av området. Ansökan om markåtkomstbidrag lämnas till länsstyrelsen.

När en kommun bildar ett biotopskyddsområde är det kommunen som tecknar överenskommelse om intrångsersättning. Naturvårdsverket kan, efter prövning i det enskilda fallet, svara för konsultkostnader för värdering och förhandling om kommunen anlitar av Naturvårdsverket upphandlade konsulter för verksamheten.

Kommunen har också möjlighet att genom förordningen (2003:598) om statliga bidrag till lokala naturvårdsprojekt (LONA-bidrag) söka bidrag för processen kring arbetet med skydd av områden, till exempel för kostnader för utredningar och gränsmarkeringar. Ansökan lämnas till länsstyrelsen. För vidare vägledning om

LONA-bidrag se *Vägledning för statsbidrag för lokala naturvårdsprojekt* (Naturvårdsverket 2010).

7.9 Föreläggande om yttrande

Innan länsstyrelsen eller kommunen fattar beslut om ett biotopskyddsområde ska enligt 24 § FOM fastighetsägare och innehavare av särskild rätt till marken föreläggas att yttra sig över det planerade biotopskyddsområdet. Av föreläggandet ska framgå inom vilken tid synpunkterna ska ha kommit in till länsstyrelsen/kommunen. Föreläggandet ska delges och tiden för att lämna yttrande får inte vara kortare än en månad. Om alla sakägare med känd hemvist har lämnat skriftligt godkännande av förslaget får länsstyrelsen/kommunen pröva ärendet utan att meddela ett föreläggande.

Föreläggande att yttra sig

24 § FOM Innan länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller kommunen fattar ett beslut enligt tredje stycket ska den förelägga ägare och innehavare av särskild rätt till marken att inom viss tid yttra sig över förslaget. Tiden får inte sättas kortare än en månad. Föreläggandet ska delges. Delgivning behöver dock inte ske med sakägare som skriftligen har godkänt förslaget till beslut.

Om alla sakägare med känt hemvist har lämnat ett skriftligt godkännande, får länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller kommunen pröva ärendet utan att meddela ett föreläggande.

Beslut som avses i första stycket är ...

4. Beslut enligt 6, 7 eller 7 a § denna förordning att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde, ...

Delgivning av förslaget till fastighetsägare och innehavare av särskild rätt till marken ska ske i enlighet med delgivningslagen (2010:1932). Kungörelsedelgivning kan ske med stöd av 47-51 §§ delgivningslagen om till exempel ett stort antal personer ska delges, och det med hänsyn till ändamålet med delgivningen inte är rimligt att delgivning sker med var och en av dem.

7.10 Beslut om bildande av ett biotopskyddsområde

7.10.1 Utformning av beslutet

Ett beslut om att en viss biotop ska utgöra ett biotopskyddsområde bör innehålla följande uppgifter:

- Grund för beslutet, det vill säga att området omfattas av bestämmelserna i 7 kap. 11 § MB och har beslutats med stöd av 7 eller 7 a § FOM.
- Fastighetsbeteckning.
- Vilken biotop i bilaga 2 eller 3 till FOM som har avgränsats.
- Det finns inget krav på att ange syftet med skyddet, men det finns inget hinder för att göra det om det bedöms lämpligt. Det generella syftet med ett biotopskyddsområde är att skydda en specifik biotop som på grund av

sina särskilda egenskaper är en värdefull livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärd.

- Beskrivning av biotopen och dess prioriterade bevarandevärden.
- Information om att det är förbjudet att skada naturmiljön i området och exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen. Det bör påpekas att det kan finnas fler åtgärder som kan skada biotopen än de exempel som ges i beslutet.
- Eventuella ordningsföreskrifter enligt 7 kap. 30 § MB och 22 § FOM, om det behövs för att tillgodose syftet med skyddet.
- Tydlig avgränsning av biotopskyddsområdet på karta.
- Att fastighetsägare och sakägare har förelagts beslutet.
- Hur man överklagar.

Ett exempel på hur ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde kan utformas finns i *Bilaga 2*.

7.10.1.1 FÖRESKRIFTER FÖR SAKÄGARE SKA INTE MEDDELAS

I ett beslut om att bilda ett naturreservat ska de inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå syftet med reservatet anges. Sådana särskilda föreskrifter för sakägare såsom fastighetsägare/brukare ska inte fastställas för ett område som skyddas som biotopskyddsområde. Förbudet i 7 kap. 11 § MB mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde är den föreskrift som gäller för biotopskyddsområden.

Som information till fastighetsägaren/brukaren kan man i beslutet ange för området tillämpliga exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen. I de beskrivningar av biotopen i bilaga 3 till FOM som finns på Naturvårdsverkets webbplats ges, i avsnittet *Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen* i respektive biotopbeskrivning, exempel på åtgärder som kan skada naturmiljön i de olika biotopen. Det bör tydligt framgå i beslutet att det handlar om exempel, och att det kan finnas andra verksamheter och åtgärder som kan orsaka skada på naturmiljön i biotopskyddsområdet.

Fastighetsägaren/brukaren behöver alltid bedöma om en åtgärd som han/hon tänker vidta kan komma att skada naturmiljön i biotopskyddsområdet, oavsett om den åtgärden finns med bland exemplen på sådana åtgärder eller inte.

7.10.1.2 ORDNINGSFÖRESKRIFTER FÅR MEDDELAS

Länsstyrelsen får enligt 22 § FOM, och kommunen enligt 7 kap. 30 § MB, meddela ordningsföreskrifter för allmänheten om rätten att färdas och vistas inom ett biotopskyddsområde, samt om ordningen i övrigt inom området. Ordningsföreskrifter får endast meddelas om det behövs för att tillgodose syftet med skyddet, och får inte innehålla något som inte behövs för att syftet med skyddet ska uppnås. Det finns till exempel ingen grund i lagstiftningen för att meddela ordningsföreskrifter

för att ta tillvara en markägares intresse av att reglera allemansrätten. Det kan vara lämpligt att i beslutet motivera varför ordningsföreskrifterna behövs för att tillgodose syftet med biotopskyddsområdet.

Det finns inte någon ersättningsmöjlighet för sakägare kopplade till föreskrifter enligt 7 kap. 30 § MB. Om ordningsföreskrifterna inte ska gälla för fastighetsägaren ska detta skrivas in som ett undantag i föreskriften.

7 kap. 30 § MB Föreskrifter om rätten att färdas och vistas inom ett område som skyddas enligt detta kapitel och om ordningen i övrigt inom området får meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, om det behövs för att tillgodose syftet med skyddet. I de fall kommunen beslutar om skydd av ett område får den meddela sådana föreskrifter.

Föreskrifterna skall gälla omedelbart, även om de överklagas.

22 § FOM Länsstyrelsen får meddela föreskrifter enligt 7 kap. 30 § miljöbalken.

Föreskrifter enligt första stycket för ett djur- och växtskyddsområde får inte innebära någon inskränkning i det som kan ha föreskrivits för området med stöd av 7 kap. 12 § miljöbalken.

Vad som sägs i första stycket om länsstyrelsen skall gälla Skogsstyrelsen för biotopskyddsområden enligt 6 §.

Av 7 kap. 30 § första stycket sista meningen miljöbalken framgår att kommunen, i de fall den beslutar om skydd av ett område, får meddela sådana föreskrifter som avses i första stycket.

Ordningsföreskrifter kan bland annat reglera sådant som annars kan vara tillåtet enligt allemansrätten. I förarbetena till miljöbalken anges exempel på verksamheter och åtgärder som kan regleras i ett skyddat område:

- Förbud mot att beträda vissa känsliga områden.
- Förbud mot att plocka blommor och andra växter.
- Förbud mot att skada vegetationen genom att gräva upp växter såsom ris och örter, eller att ta bort mossor, lavar och vedlevande svampar.
- Förbud mot att förstöra eller skada berg, jord eller sten genom att borra, rista, gräva, hacka, spränga, måla eller liknande.
- Förbud mot att tälta eller ställa upp husvagn.
- Förbud mot att göra upp öppen eld annat än på anvisad plats, samt att ta pinnar och annan ved till elden från biotopskyddsområdet.
- Förbud mot att åka motorbåt, vattenskidor eller utöva sportdykning.
- Förbud mot att ankra med båt, lägga ut bojar eller lägga upp båt på land.
- Förbud mot att rida eller cykla.
- Förbud mot att ha hund okopplad.
- Förbud mot att ordna snitslade spår, sätta ut orienteringskontroller eller ordna orienteringstävling.
- Förbud mot att ordna motortävling eller skyttetävling.

7.10.1.3 KARTA ÖVER BIOTOPSKYDDSOMRÅDET

Länsstyrelsen eller kommunen ska enligt 38 § FOM se till att områden och naturföremål mäts och kartläggs, om det behövs.

38 § FOM Länsstyrelsen eller kommunen ska se till att områden och naturföremål mäts och kartläggs, om det behövs.

En karta som innehåller tillräcklig information om biotopskyddsområdets gränser bör bifogas till ett beslut om att bilda ett biotopskyddsområde. Det skyddade områdets gräns bör tydligt framgå av kartan, liksom det geografiska läget, vilket är en förutsättning för att biotopskyddsområdet ska kunna lokaliseras i terrängen. Lämplig skala på kartan bör vara 1:1 000-20 000. Val av skala får avgöras från fall till fall mot bakgrund av dels karaktären hos området, dels tillgängligt kartmaterial. I de flesta fall bör fastighetskartan fungera bra som kartunderlag.

För att få en tydlig och kvalitetssäkrad gräns för biotopskyddsområdet bör Lantmäteriet anlitas för att mäta in områdesgränserna.

7.11 Underrättelse om beslut

I 27-31 §§ FOM regleras hur beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska kungöras, och vilka som ska underrättas om beslutet.

Beslut om bildande, ändring eller upphävande av ett biotopskyddsområde, samt beslut om ordningsföreskrifter för ett biotopskyddsområde, ska enligt 27 § FOM snarast möjligt kungöras på det sätt som är föreskrivet för författningar i allmänhet. Kungörelse om beslutet ska också införas i ortstidning. Sakägare ska anses ha fått del av beslutet den dag kungörelsen var införd i ortstidning. Om det är uppenbart att beslutet berör endast viss eller vissa sakägare, får beslutet delges dessa sakägare i stället för att kungöras.

Om ett beslut om ett biotopskyddsområde innehåller ordningsföreskrifter för allmänheten ska de kungöras i länets författningssamling, vilket även gäller kommunens beslut.

Beslut om att bilda ett biotopskyddsområde och beslut om ordningsföreskrifter för ett biotopskyddsområde ska skickas till följande myndigheter och sakägare:

- Naturvårdsverket (28 § FOM)
- Havs- och vattenmyndigheten (28 a § FOM)
- Jordbruksverket, om inte kännedom om beslutet uppenbart saknar betydelse för myndigheten (28 d § FOM)
- Boverket, om inte kännedom om beslutet uppenbart saknar betydelse för myndigheten (28 d § FOM)
- Lantmäterimyndigheten (28 e § FOM)

- Vägghållningsmyndigheten, om beslutet har betydelse för myndigheten (28 f § FOM)
- Länsstyrelsen (29 § FOM)
- Kommunen (30 § FOM)
- Fastighetsägaren (31 § FOM).

Beslut om föreskrifter för ett biotopskyddsområde ska skickas till:

- Transportstyrelsen, om föreskrifterna har betydelse för luftfarten (28 c § FOM).

Det kan vara lämpligt att även skicka beslut till:

- Skogsstyrelsen
- Sveriges geologiska undersökning.

Länsstyrelsen har i och med registreringen av ett område som *gällande* i Naturvårdsregistret uppfyllt kravet enligt 28 e § FOM om att underrätta lantmäterimyndigheten om beslutet (se *kapitel 7.12.1.1*).

7.12 Registrering av beslut

7.12.1 Naturvårdsregistret

Enligt 33 § FOM ska Länsstyrelsen föra ett register över beslut enligt 7 kap. MB och andra förhållanden på naturvårdens område (naturvårdsregister). Naturvårdsverket ska enligt 33 a § FOM föra ett sammanfattande nationellt register över sådana beslut och förhållanden som avses i 33 § FOM. Enligt 33 b § FOM får Naturvårdsverket meddela föreskrifter om sådana naturvårdsregister som avses i 33 §. Innan Naturvårdsverket meddelar sådana föreskrifter ska verket höra Havs- och vattenmyndigheten, Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen.

Naturvårdsregister

33 § FOM Länsstyrelsen ska föra ett register över beslut enligt 7 kap. miljöbalken och andra förhållanden på naturvårdens område (naturvårdsregister).

33 a § FOM Naturvårdsverket ska föra ett sammanfattande nationellt register över sådana beslut och förhållanden som avses i 33 §.

33 b § FOM Naturvårdsverket får meddela föreskrifter om sådana naturvårdsregister som avses i 33 §. Innan Naturvårdsverket meddelar sådana föreskrifter ska verket höra Havs- och vattenmyndigheten, Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen.

Naturvårdsverket beslutade 2009 om föreskrifter (NFS 2009:5) om registrering av beslut enligt 7 kap. MB. Enligt NFS 2009:5 är *Naturvårdsregistret* (NVR i det digitala handläggningssystemet *VIC Natur*) den nationella databas tillhandahållen av Naturvårdsverket där beslut om områdesskydd enligt 7 kap. MB ska registreras. Länsstyrelsen ansvarar för registrering i NVR av länsstyrelsens beslut, samt en kommuns beslut om områdesskydd enligt 7 kap. MB.

Naturvårdsregistret är det officiella verktyget för arbetet med att följa upp, utvärdera och rapportera hur områdesskyddet enligt 7 kap. MB utvecklas på regional och nationell nivå, samt för uppföljning på internationell nivå. Naturvårdsregistret är bland annat genom webbverktyget *Skyddad natur* (se kapitel 9.11.1) en viktig källa för informationsspridning och kunskap om var och på vilket sätt andra organisationer, myndigheter och allmänhet har tagit hänsyn till miljön inom ett skyddat område.

Naturvårdsverket har också informationsansvar enligt förordningen (2010:1770) om geografisk miljöinformation som har elektronisk form (geodata). Lantmäteriet ansvarar för den övergripande samordningen av geodata. Naturvårdsverket svarar för geodatainformation för beslut om avgränsning enligt 7 och 7 a §§ FOM där länsstyrelsen eller kommunen är beslutande myndighet.

7.12.1.1 REGISTRERING AV BESLUT I NATURVÅRDSREGISTRET

Samtliga beslut om avgränsning enligt 7 och 7 a §§ FOM ska föras in i NVR enligt de anvisningar som gäller för beslut med stöd av miljöbalken.

Länsstyrelsen ansvarar enligt NFS 2009:5 för att registrering i NVR av beslut om bildande av ett biotopskyddsområde är utförd inom fem arbetsdagar från den dag som beslutet fattades. När en kommun fattar ett sådant beslut ska länsstyrelsen registrera detta inom tio arbetsdagar från den dag beslutet har delgivits länsstyrelsen.

Skogsstyrelsen registrerar beslut enligt 6 § FOM i ett eget register. Dessa registreringar förs automatiskt in i NVR två gånger i veckan.

Länsstyrelsen ansvarar för att följa om det inkommer överklaganden och att registrera dessa i NVR. Inkommer inga överklaganden, eller när överklagan är avgjord, är länsstyrelsen ansvarig för att registrera området som *gällande* i NVR. I samband med att ett område får status gällande skickas en digital avisering med beslut och områdesgräns till berörd eller berörda lantmäterimyndigheter.

Länsstyrelsen har i och med registreringen av området som gällande i NVR uppfyllt kravet enligt 28 e § FOM om att underrätta lantmäterimyndigheten om beslutet.

7.12.2 Fastighetsregistret

Lantmäterimyndigheten registrerar beslutet i fastighetsregistret. Med stöd av lagen (2000:224) om fastighetsregister ges i förordningen (2000:308) om fastighetsregister bestämmelser om vad som ska registreras i fastighetsregistret. Beslut om biotopskyddsområden ska registreras på berörda fastigheter i fastighetsregistrets allmänna del. De redovisas som särskilda redovisningsenheter samt ingår i digitala registerkartans bestämmelseinformation.

7.12.3 Länsvisa register över övriga beslut

Övriga beslut som rör biotopskyddsområden, till exempel dispenser med stöd av 7 kap. 11 § MB, förutsätts det att länsstyrelsen för någon form av register över. Kopia av dessa beslut ska sändas till Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten. Hur de länsvisa registren läggs upp avgörs av respektive länsstyrelse.

7.13 Överklagande av beslut

I ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska enligt 21 § förvaltningslagen (1986:223) information lämnas om hur beslutet kan överklagas. Beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska enligt 7 kap. 11 § MB gälla omedelbart även om det överklagas.

Enligt 16 kap. 12 § MB och 22 § förvaltningslagen får överklagbara beslut överklagas av den som beslutet angår, om avgörandet har gått honom eller henne emot. Beslut får även överklagas av de myndigheter som enligt vad som är särskilt föreskrivet i MB har rätt att överklaga. Beslut i naturvårdsärenden anses enligt praxis angå markens ägare, nyttjanderättshavare eller annan som innehar särskild rätt till marken (till exempel servitut). Ägare eller nyttjanderättshavare till en grannfastighet har enligt praxis däremot inte ansetts ha rätt att föra talan mot till exempel ett beslut om avgränsning av ett biotopskyddsområde. En kommun har ingen föreskriven rätt att överklaga en länsstyrelses beslut, men skulle kunna betraktas som sakägare (den som domen eller beslutet angår, om avgörandet har gått honom eller henne emot), om kommunen är till exempel markägare. Det samråd som enligt 25 § FOM ska hållas mellan länsstyrelsen och kommunen innan de fattar beslut om bildande av ett biotopskyddsområde bör dock minska risken för att ett överklagande ska bli aktuellt. Vem som kan klaga på beslutet avgörs dock alltid ytterst av den överprövande instansen.

Enligt 16 kap. 13 § MB får även en ideell förening eller en annan juridisk person som har till huvudsakligt ändamål att tillvarata naturskydds- eller miljöskyddsintressen, och som uppfyller ett antal övriga kriterier som framgår av bestämmelsen, överklaga överklagbara domar och beslut om tillstånd, godkännande eller dispens enligt MB. Det gäller även upphävande av skydd av områden enligt 7 kap. MB, eller i sådana frågor enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken. Detta innebär att en ideell förening som uppfyller kriterierna i 16 kap. 13 § MB till exempel får överklaga beviljade dispenser och upphävanden av biotopskyddsområden.

Enligt 40 § FOM får Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen och Havs- och vattenmyndigheten överklaga beslut som rör frågor som avses i 7 kap. MB.

40 § FOM Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen och Havs- och vattenmyndigheten får överklaga beslut som rör frågor som avses i 7 kap. miljöbalken. Naturvårdsverket får dock i fråga om strandskydd endast överklaga beslut enligt 7 kap. 18 och 18 a §§ miljöbalken.

Naturvårdsverket får även överklaga beslut enligt 12 kap. 11 § miljöbalken.

De myndigheter som anges i 40 § FOM får således överklaga såväl länsstyrelsens som kommunens beslut i frågor som avses i 7 kap. MB.

Enligt 41 § FOM får en kommuns beslut enligt förordningen överklagas hos länsstyrelsen. Detta framgår också av 19 kap. 1 § andra stycket MB.

41 § FOM En kommuns beslut enligt denna förordning får överklagas hos länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut enligt 3, 4, 10–13, 21 och 22 §§ och Kustbevakningens beslut enligt 14 § får överklagas hos regeringen.

Bestämmelser om överklagande till mark- och miljödomstol och Mark- och miljööverdomstolen finns i 19 kap. 1 § miljöbalken samt 1 kap. 2 § första stycket och 5 kap. lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar.

Länsstyrelsen prövar en kommuns beslut vid ett överklagande. Av detta följer att länsstyrelsen inte kan överklaga en kommuns beslut. Länsstyrelsen har däremot möjlighet att lämna synpunkter vid det samråd som kommunen ska hålla med länsstyrelsen enligt 25 § FOM inför ett beslut om att bilda ett biotopskyddsområde.

I 19 kap. 1 § MB anges bland annat var beslut om att bilda, ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde får överklagas.

19 kap. 1 § MB Förvaltningsmyndigheterna och kommunerna prövar ärenden enligt vad som är föreskrivet i balken eller enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken.

Kommuners beslut i frågor som rör bildande, ändring eller upphävande av naturreservat, kulturresevat, naturminnen, biotopskyddsområden, djur- och växtskyddsområden, strandskyddsområden eller vattenskyddsområden, utom frågor om ersättning, får överklagas hos länsstyrelsen om inte annat är särskilt föreskrivet. Kommunala nämnders beslut i särskilda fall får överklagas hos länsstyrelsen, om inte annat är särskilt föreskrivet.

Länsstyrelsens och andra statliga myndigheters beslut i särskilda fall får överklagas hos mark- och miljödomstol enligt 21 kap. 1 § andra stycket. Detsamma gäller beslut av en annan myndighet än regeringen om att bilda, ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde.

Enligt 19 kap. 1 § andra stycket MB får kommuners beslut i frågor som rör bildande, ändring eller upphävande av bland annat biotopskyddsområden överklagas hos länsstyrelsen.

Ett beslut om att bilda, ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde som har fattats av länsstyrelsen eller Skogsstyrelsen får enligt 19 kap. 1 § tredje stycket överklagas hos mark- och miljödomstolen.

Av 23 § andra stycket förvaltningslagen framgår att ett överklagande ska lämnas in till den myndighet som har meddelat beslutet. Ett överklagande av en länsstyrelses beslut lämnas således in till länsstyrelsen, och ett överklagande av en kommuns beslut lämnas in till kommunen. Överklagande av ett beslut ska ske skriftligt och ska ha inkommit inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. Myndigheten ska efter att ha prövat om ett överklagande kom in i rätt tid antingen avvisa överklagandet (om det har kommit in för sent) eller överlämna det till den myndighet som ska pröva överklagandet.

7.14 Utmärkning av gränser i terrängen

Länsstyrelsen eller kommunen ska enligt 38 § FOM se till att områden och naturförremål mäts och kartläggs, om det behövs. En karta som bifogas ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska innehålla tillräcklig information om biotopskyddsområdets gränser. Områdets gränser ska också märkas ut i terrängen om det behövs.

Utmärkning i terrängen bör ske enligt de riktlinjer som ges i *Gränsarbeten vid områdesskydd enligt Miljöbalken - Vägledning för länsstyrelserna och Lantmäteriet* (Naturvårdsverket 2010) och *Att skylta skyddad natur – en vägledning om skyltar, foldrar, vägvisning, gränsmarkering och Internet* (Naturvårdsverket 2003).

7.15 Ändring eller upphävande av beslut

I 19 kap. 1 § andra stycket MB anges var kommuners beslut i frågor som rör bildande, *ändring eller upphävande* av bland annat biotopskyddsområden får överklagas. I tredje stycket anges var beslut av en annan myndighet än regeringen om att bilda, *ändra eller upphäva* ett biotopskyddsområde får överklagas. Trots att möjligheten att ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde tas upp i 19 kap. 1 § MB saknas det särskilda bestämmelser i 7 kap. MB med vars stöd länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller en kommun kan besluta om ändring eller upphävande av ett biotopskyddsområde.

Under vissa omständigheter, och med stöd av de grundläggande bemyndigandena i 6, 7 och 7 a §§ FOM, bör det ändå vara möjligt för länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och kommunen att ändra eller upphäva ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde som respektive myndighet eller kommun har fattat i det enskilda fallet med stöd av dessa bestämmelser.

Innan länsstyrelsen ändrar eller upphäver ett beslut som myndigheten har fattat om att bilda ett biotopskyddsområde ska länsstyrelsen samråda med Naturvårdsverket enligt 26 § FOM (*beslut som annars är av vikt*) via VIC Natur, samt med Riksantikvarieämbetet och Havs- och vattenmyndigheten om beslutet rör myndigheterna och är av vikt. Länsstyrelsen och kommunen ska i sådana fall samråda med varandra enligt 25 § FOM. Samråd ska enligt 25 a § FOM också ske med Skogssty-

relsen om beslutet rör skogsmark, och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för Skogsstyrelsen, samt med Havs- och vattenmyndigheten om beslutet rör fiske, och det inte är uppenbart att ärendet saknar betydelse för myndigheten.

7.15.1 Ändring av ett beslut

Eftersom lagstiftaren inte har angett särskilda regler för hur ändring av ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska ske kan en eventuell ändring istället ske med stöd av den paragraf som beslutet om skydd har skett enligt, det vill säga 6, 7 eller 7 a §§ FOM.

Det går inte att ange exakta kriterier för när ändring av ett beslut bör ske, utan det får bedömas från fall till fall. Fastighetsägarens inställning är också en viktig faktor. Det kan till exempel handla om att avgränsningen på beslutskartan inte stämmer överens med biotopens utbredning i terrängen. Marginella fel bör dock inte föranleda en ändring. Det kan också finnas andra skäl för ändring än arealfel, men till exempel enskilda eller andra allmänna intressen utgör normalt inte skäl för ändring.

Om man vill utöka ett biotopskyddsområde bör istället ett nytt ärende öppnas för den del som inte kom med i beslutet.

Om ändringen leder till att en större areal än den som har värderats skyddas, behöver också en diskussion om kompletterande ersättning tas upp med fastighetsägaren. Återkrav av för hög ersättning om arealen minskas är normalt inte aktuellt, dels därför att ett sådant krav troligen skulle uppfattas som orimligt av fastighetsägaren då felet beror på myndigheten, och dels därför att utsikterna till framgång vid en domstolsprocess troligen är mycket små.

7.15.2 Upphävande av ett beslut

Eftersom lagstiftaren inte har angett särskilda regler för hur upphävande av ett biotopskyddsområde ska ske kan ett eventuellt upphävande istället ske med stöd av den paragraf som beslutet om skydd har skett enligt, det vill säga 6, 7 eller 7 a §§ FOM.

Upphävanden av biotopskyddsområden bör ske mycket restriktivt och bör endast övervägas i undantagsfall. För att dispens från biotopskyddsbestämmelserna ska medges krävs att det finns särskilda skäl. Det bör därför finnas mycket starka skäl för att upphäva skyddet för ett biotopskyddsområde.

Ett exempel på när det kan finnas anledning att upphäva ett biotopskyddsområde är om ett naturreservat bildas och detta kommer att överlappa biotopskyddsområdet. Dubbla förordnanden med olika typer av områdesskydd ovanpå varandra kan leda till otydlighet om vad som gäller i det skyddade området. Det kan också leda till oklarhet i hur tillsynen ska bedrivas om olika tillsynsmyndigheter har tillsynsansvar för samma område.

8 Skötsel av biotopskyddsområden

I detta kapitel beskrivs skötselfrågor i biotopskyddsområden. Bland annat behandlas skötselmöjligheter, planer för skötsel, skötselavtal och ersättning för skötselåtgärder.

8.1 Möjlighet till skötsel

Biotopskyddsbestämmelserna innebär att verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde är förbjudna, men innehåller inget krav på vårdåtgärder som är nödvändiga för att syftet med skyddet ska upprätthållas.

Enligt 7 kap. 11 § tredje stycket MB får de åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde vidtas av kommunen, om den har bildat området, och i fråga om andra områden av den myndighet som regeringen bestämmer. Innan en åtgärd vidtas i ett område ska den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Länsstyrelsen får enligt 5 § respektive 7 § FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper respektive de biotopskyddsområden som länsstyrelsen har bildat i det enskilda fallet. Skogsstyrelsen får enligt 6 § FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda de biotopskyddsområden som Skogsstyrelsen har bildat. Kommunen får enligt 7 a § FOM besluta om de åtgärder som behövs för att vårda de biotopskyddsområden som kommunen har bildat.

Det finns inte någon möjlighet att meddela föreskrifter beträffande vården av ett enskilt biotopskyddsområde. Om skötsel av ett biotopskyddsområde är nödvändigt för att syftet med skyddet ska uppnås får detta regleras på annat sätt, till exempel genom ett skötselavtal (se *kapitel 8.3*).

Behov av skötsel finns särskilt för de kulturpräglade biotoperna i odlingslandskapet som ofta behöver hävdas för att bibehållas i ursprungligt skick. Där så är möjligt bör fastighetsägares uppfattning och brukares kunskaper och resurser i så stor utsträckning som möjligt tas till vara vid vidtagande av åtgärder för att vårda biotopskyddsområden. Ett lämpligt tillvägagångssätt kan vara att myndigheten ingår ett skötselavtal med fastighetsägaren eller brukaren om att denne mot ersättning vårdar biotopskyddsområdet på ett tillfredsställande sätt. Om detta inte är möjligt får myndigheten själv vidta nödvändiga åtgärder, sedan markägaren har underrättats¹⁰.

¹⁰ Prop. 1997/98:45, sidan 718-719.

I de fall skötseln kan betraktas som en del av pågående markanvändning, till exempel i form av slätter eller bete, och fastighetsägaren inte är intresserad av att sköta området, kan den myndighet som vill sköta ett biotopskyddsområde som ligger på privat mark ingå ett naturvårdsavtal med fastighetsägaren. I avtalet kan regleras vilka rättigheter som fastighetsägaren avstår från. I de fall något sådant avtal inte kan ingås, och fastighetsägaren inte är villig att sköta en skötselberoende mark, bör den ansvariga myndigheten ha en årlig dokumenterad kontakt med markägaren. Vid denna kontakt kan myndigheten klargöra vilka skötselåtgärder man avser att vidta, samt undersöka om fastighetsägarens syn på att åta sig skötseln eller teckna ett avtal har ändrats.

8.1.1 Skötselfrågor i beslut om bildande av ett biotopskyddsområde

Vid beslut om bildande av ett biotopskyddsområde enligt 7 eller 7 a §§ FOM bör beslutet när så är aktuellt innehålla en erinran om att myndigheten eller kommunen får vidta åtgärder för att vårda biotopen. Detta ger en möjlighet att långsiktigt trygga vården av området oavsett fastighetsägarförhållanden.

Av de biotoper som kan bildas i det enskilda fallet är skötsel främst aktuellt för *rik- och kalkkärr i jordbruksmark, ängar och naturbetesmarker*.

Det är lämpligt att ta reda på hävdhistoriken för de biotoper som är formade av hävd inför ett beslut om att bilda ett biotopskyddsområde, så att kontinuitet i skötseln kan uppnås. Om inte kunskapen finns tillgänglig hos nuvarande fastighetsägare/brukare kan man få viss information genom att studera äldre kartor.

8.1.2 Skötsel i generellt skyddade områden

Eventuella vårdåtgärder i biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper får länsstyrelsen normalt ta ställning till när frågan aktualiseras. Det kan till exempel handla om att länsstyrelsen påträffar en biotop där vårdåtgärder behövs, eller att Trafikverket eller en fastighetsägare gör en förfrågan om huruvida en viss biotop omfattas av skydd, eller om en viss verksamhet kan skada biotopen. I vissa fall kan det vara lämpligt att behandla en förfrågan om skötselåtgärder som ett samrådsärende. Vid ett tillsynsbesök kan man då kontrollera att verksamhetsutövaren har följt de råd som har getts vid samrådet.

8.1.3 Exempel på skötselåtgärder i olika biotoptyper

I de biotopbeskrivningar som hör till denna handbok ges i avsnittet *Behov av skötsel och andra bevarandeåtgärder* i respektive biotopbeskrivning exempel på vilka vård- och skötselåtgärder som kan behövas i en biotop. Se beskrivningen för respektive biotop på Naturvårdsverkets webbplats.

8.2 Planer för skötsel av biotopskyddsområden

För naturreservat och kulturresevat anges i 3 § FOM att länsstyrelsen eller kommunen ska fastställa en skötselplan för ett naturreservats eller kulturresevatns långsiktiga vård, samt att en skötselplan ska ingå i varje beslut om bildande av ett naturreservat eller kulturresevat. Det finns inte någon motsvarande föreskrift i FOM om krav på att en skötselplan ska fastställas för ett biotopskyddsområde. Enligt 5, 6, 7 och 7 a §§ FOM får dock länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och kommunen besluta om de åtgärder som behövs för att vårda de biotopskyddsområden de ansvarar för. Det finns därför inte något hinder för att ta fram en plan för den långsiktiga skötseln av ett biotopskyddsområde om det finns behov av en sådan.

Några av de biotoper som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna har skapats genom människans brukande, till exempel *ängar* och *naturbetesmarker*, och några av dem, till exempel *alléer* och *stenmurar*, har även stora värden för kulturmiljövården. I sådana biotoper är i många fall fortsatt hävd och vård en förutsättning för att natur- och kulturvärden ska kunna bevaras. I andra fall kan naturvärdena i en biotop förbättras genom vissa aktiva insatser. När långsiktigt tryggande av lämplig skötsel är av stor betydelse för bevarandet av naturvärdena i ett skötselberoende biotopskyddsområde kan det vara lämpligt att ta fram en långsiktig plan för skötseln av området.

En plan för skötseln av ett biotopskyddsområde behöver inte vara lika omfattande som skötselplaner för naturreservat, utan kan vara mycket kortfattad. Det kan vara tillräckligt att följande ingår i planen:

- En kortfattad beskrivning av området.
- Bevarandemål för området.
- Beskrivning av vilka åtgärder som behövs för att nå målen, samt tidpunkter för när åtgärderna lämpligen vidtas.

8.3 Skötselavtal

Ett skötselavtal är ett säkert sätt för parterna att ingå en ekonomisk överenskommelse som kan förenkla arbetet för både myndigheten och uppdragstagaren. Med hjälp av ett skötselavtal och ersättning för utförandet av den vård som har överenskommit i avtalet kan värden tryggas och upprätthållas.

Skötselavtal kan upprättas för alla typer av skötselåtgärder som bevarar eller utvecklar natur- och kulturvärden i biotopskyddsområden, till exempel röjning, bete, slåtter, restaurering av betesmarker och vattendrag, naturvårdsbränning, särskilda åtgärder som bevarar hotade arter och deras livsmiljöer, underhåll av bebyggelse och kulturlämningar, samt skötsel av leder och friluftsanläggningar.

Det är ofta lämpligt att kontraktera den berörda fastighetsägaren, arrendatorn, lokala brukare eller boende för skötseln.

I de fall ett naturvårdsavtal har ingåtts, eller annan överenskommelse finns med fastighetsägaren om att han/hon avstår från att sköta marken, kan myndigheten teckna ett skötselavtal med en annan brukare, som även kan söka miljöersättningar för området. I de fall det inte finns någon sådan överenskommelse med fastighetsägaren bör endast ettåriga avtal tecknas med andra uppdragstagare, och andra ersättningar bör inte sökas.

Utförningen av skötselavtal bör följa Naturvårdsverkets rapport *Vägledning för länsstyrelsernas arbete med skötselavtal* (Naturvårdsverket 2007). I vägledningen finns bland annat en mall för skötselavtal.

Eventuella upphandlingar av tjänster ska göras enligt lagen (2007:1091) om offentlig upphandling.

8.4 Ersättning för skötselåtgärder

Nedan ges exempel på finansieringsmöjligheter som för närvarande finns för skötselåtgärder. Förutsättningarna kan liksom för andra former av statliga anslag komma att ändras.

8.4.1 Miljöersättningar

I biotopskyddsområden i odlingslandskapet kan skötselåtgärder ofta finansieras genom de miljöersättningar i jordbruket som brukaren kan ansöka om enligt Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2007:42) om kompensationsbidrag, miljöersättningar och miljöinvesteringar. I sådana fall upprättas inget särskilt skötselavtal, utan det är istället de fastställda skötselvillkoren i den åtagandeplan som brukaren har förbundit sig att följa som gäller (se också *kapitel 8.4.7* och *12.8*).

8.4.2 Anslag för kulturmiljövård

Ersättning för skötsel av till exempel slåtterängar kan utgå från länsstyrelsens anslag för kulturmiljövård enligt förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

8.4.3 Skötselmedel för skyddade områden

Det är möjligt för länsstyrelsen att finansiera skötselåtgärder i biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet med de skötselmedel för skyddade områden som Naturvårdsverket årligen fördelar till länsstyrelserna. Skötselmedlen får bland annat användas till skötsel, uppföljning och övervakning av biotopskyddsområden. Länsstyrelsen kan teckna ett särskilt skötselavtal (se *kapitel 8.3*) med brukaren som reglerar åtgärder och ersättning, eller själva genomföra åtgärder.

Skötselåtgärder i generellt skyddade biotoper ingår inte bland det som länsstyrelsen kan använda skötselmedlen till. Skötsel i sådana områden kan bara finansieras med skötselmedlen om biotoperna är belägna inom andra skyddade områden, till exempel biotopskyddsområden som är beslutade i det enskilda fallet, naturreservat eller Natura 2000-områden.

8.4.4 Lokala naturvårdsprojekt

Kommunerna kan ansöka om statsbidrag för skötselåtgärder i enlighet med förordningen (2003:598) om statliga bidrag till lokala naturvårdsprojekt (LONA). Ansökan lämnas till länsstyrelsen. LONA kan dock inte användas för att finansiera löpande skötsel. För vidare vägledning om LONA-bidrag se *Vägledning för statsbidrag för lokala naturvårdsprojekt* (Naturvårdsverket 2010).

8.4.5 Andra finansieringsmöjligheter

Länsstyrelsen, kommunen eller andra aktörer kan också upprätta skötselavtal som finansieras på andra sätt, till exempel inom LIFE¹¹- eller strukturfondsprojekt som delvis finansieras med EU-medel. Åtgärder som genomförs i enlighet med fastställda åtgärdsprogram för hotade arter kan finansieras med de medel som är knutna till de enskilda programmen.

8.4.6 Dubbel ersättning inte möjligt

En grundregel är att dubbla statliga stöd inte får betalas ut för samma åtgärd på samma plats under samma tid. Har brukaren redan miljöersättning i jordbruket för en åtgärd kan han/hon inte få ytterligare ersättning för samma åtgärd. Man kan således inte betala brukaren för en tjänst (till exempel slåtter) med skötselmedel, samtidigt som brukaren söker miljöersättning för samma tjänst. Det hindras av reglerna mot dubbelfinansiering. Brukaren har inte heller rätt att få ersättning för åtgärder eller inskränkningar i brukandet som omfattas av den generella hänsyn som verksamhetsutövare är skyldiga att iaktta enligt miljöbalken eller andra författningar.

8.4.7 Skötsel inom landsbygdsprogrammet 2007-2013

Landsbygdsprogrammet är ett verktyg för att nå målen för landsbygdspolitiken. Landsbygdsprogrammet ska också bidra till att miljö kvalitetsmålen nås och innehåller satsningar i form av stöd och ersättningar för att utveckla landsbygden. Här ges exempel på villkor som gäller inom landsbygdsprogrammet under perioden 2007-2013. När nuvarande program upphör vid utgången av 2013 kan reglerna komma att ändras (se också *kapitel 12.8*).

Jordbrukare som vårdar och utvecklar odlingslandskapet och använder miljövänliga metoder bidrar till att miljömålen uppnås. De kan därför få ersättning för de

¹¹ EU:s finansieringsprogram för miljöprojekt.

miljötjänster de utför, som till exempel skötsel av slåtterängar och betesmarker. Jordbrukare som uppfyller vissa generella skötselvillkor kan få ersättning för allmänna värden. Länsstyrelsen beslutar om vilka marker som därutöver kan få ersättning för skötsel av särskilda värden, och fastställer skötselvillkoren i en åtagandeplan. Stöd för kompletterande åtgärder kan lämnas när natur- och kulturmiljövärdena kräver skötsel som lövtäkt, lieslätter eller efterbete.

Bevara och utveckla skogens mångfald är en stödform som utgör en del av landsbygdsprogrammet. En fastighetsägare kan ansöka om arealstöd hos Skogsstyrelsen för den areal skogsmark som berörs av natur- och kulturmiljöåtgärder som han/hon planerar att genomföra.

8.4.7.1 SKÖTSEL AV BETESMARKER OCH SLÅTTERÄNGAR

Jordbrukare som sköter betesmarker och slåtterängar kan enligt 2 kap. 11 § förordningen (2007:481) om stöd för landsbygdsutvecklingsåtgärder få ersättning. Syftet med ersättningen är att bevara och förstärka betesmarkernas och slåtterängarnas natur- och kulturmiljövärden. Det finns också ersättningsmöjlighet för restaurering av betesmarker och slåtterängar.

8.4.7.2 SKÖTSEL AV LANDSKAPSELEMENT

Enligt 2 kap. 14 § förordningen om stöd för landsbygdsutvecklingsåtgärder kan den som sköter värdefulla lämningar och miljöer som ligger på åkermark eller i anslutning till åkermark, så kallade landskapselement, och som huvudsakligen har tillkommit före 1940 få miljöersättning. Exempel på sådana landskapselement är alléträd, hamlade pilar som ingår i rader, källor, småvatten, öppna diken, odlingsrösen, stenmurar och åkerholmar. Dessa landskapselement är även generellt skyddade biotoper enligt biotopskyddsbestämmelserna (5 § och bilaga 1 till FOM).

För att få ersättning för landskapselement i odlingslandskapet måste skötselåtagandet omfatta samtliga ersättningsberättigande landskapselement på en åtagandeenhet. Det innebär att alla åkerholmar, öppna diken, alléer och övriga landskapselement inom jordbrukarens åtagandeenhet ska omfattas av ersättningen och skötas enligt överenskommelsen. Åtagandeenheten kan bestå av hela eller delar av en eller flera fastigheter.

8.5 Dispens för skötselåtgärder

Biotopskyddsbestämmelserna hindrar normalt inte fastighetsägaren eller brukaren att vidta åtgärder som är förenliga med skyddet, och inte heller att vidta åtgärder som är en förutsättning för bibehållande av de biologiska värdena i en biotop, till exempel traditionell röjning, slåtter och bete. Fastighetsägaren/brukaren ansvarar för att de åtgärder han/hon vidtar i ett biotopskyddsområde inte skadar naturmiljön.

Normal skötsel som inte skadar naturmiljön i ett biotopskyddsområde kräver inte dispensprövning enligt 7 kap. 11 § andra stycket MB. I de fall en plan för skötseln

tas fram eller ett skötselavtal ingås för ett biotopskyddsområde bör en bedömning göras av om de planerade skötselåtgärderna kan skada naturmiljön i biotopen. En eventuell dispensprövning kan i sådana fall, om det bedöms lämpligt, göras redan vid framtagandet av planen/avtalet. Dispensbeslutet bör då innehålla tydliga och uppföljningsbara villkor. På så sätt behöver inte nödvändiga dispenser sökas inför utförandet av varje enskild åtgärd. En dispensprövning bör dock i normalfallet ske i så nära anslutning som möjligt till genomförandet av en åtgärd, så att en välavvägd bedömning kan ske utifrån de förutsättningar som råder vid den aktuella tidpunkten. I och med att skötselåtgärder normalt inte bör vara av en typ som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde, bör åtgärder som vidtas i enlighet med en plan för skötsel eller ett skötselavtal i normalfallet inte kräva dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

Om det uppstår behov av att göra andra eller mer omfattande åtgärder än de som är beskrivna i en plan för skötsel eller i ett skötselavtal, till exempel större restaureringsåtgärder, bör det bedömas om dessa åtgärder kan skada naturmiljön, och i förekommande fall kan en dispensprövning krävas.

Det kan även krävas dispensprövning för en åtgärd som ska vidtas i enlighet med ett åtgärdsprogram för hotade arter, om det bedöms att åtgärden kan skada naturvärden i ett biotopskyddsområde.

Skötselåtgärder som utförs i enlighet med fastställda skötselvillkor i en åtagandeplan kräver i normalfallet inte dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Detta gäller under förutsättning att man har utformat planen så att den inte strider mot syftet med biotopskyddsbestämmelserna.

Om åtgärder som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde ska vidtas i enlighet med en trädvårdsplan¹², alternativt en vård- och underhållsplan, kan planen anses utgöra ett särskilt skäl för dispens om länsstyrelsen har bedömt att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i planen.

¹²1) Ett planerings- och arbetsinstrument för ekonomisk och utförandemässig planering av årliga trädvårdsinsatser på en begravningsplats.
2) Ett styrande dokument med syfte att säkerställa olika trädmiljöers natur- och upplevelsevärden, kulturmiljövärden samt säkerhetsaspekter inom fysisk planering och offentlig förvaltning.

9 Prövning av en ansökan om dispens

I detta kapitel behandlas prövning av ansökningar om dispens i såväl biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper som i biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet. Bland annat behandlas bedömning av naturvärden, bedömning av skadans tyngd, avvägning mellan allmänna och enskilda intressen, särskilda skäl, kompensationsåtgärder, överklagande och inträngsersättning. Förutom detta behandlas ansvar för skada samt biotopskyddsområden i den fysiska planeringen översiktligt.

De generella undantag från biotopskyddsbestämmelserna som finns i 7 kap. 11 a § MB, samt i 8, 8 a och 8 b §§ FOM, och som gäller byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan eller järnvägsplan, omedelbar anslutning till bebyggelse, detaljplaner och områdesbestämmelser, samt försvarsmaktens områden, behandlas i *kapitel 6.6 Generella undantag*.

9.1 Dispensmöjligheten i 7 kap. 11 § MB

I 7 kap. 11 § andra stycket MB anges vad som gäller för dispenser i biotopskyddsområden. En förutsättning för att dispens ska medges är att det finns särskilda skäl.

7 kap. 11 § andra stycket MB

Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet. En fråga om dispens ska prövas av den myndighet som regeringen bestämmer, om dispensen avser ett område enligt första stycket 1, och i andra fall av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet.

Det är möjligt att ansöka om dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön inom såväl ett biotopskyddsområde för en generellt skyddad biotop som inom ett biotopskyddsområde som har beslutats i det enskilda fallet.

Av 5 § FOM framgår att länsstyrelsen prövar frågor om dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket MB som avser sådana biotopskyddsområden som är generellt skyddade enligt 7 kap. 11 § första stycket 1 MB. Frågor om dispens i de biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet av Skogsstyrelsen, länsstyrelsen eller kommunen enligt 6, 7 respektive 7 a §§ FOM prövas av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet.

9.1.1 Dispensmöjligheten bör tillämpas restriktivt

Skyddet för biotopskyddsområden upprätthålls genom förbudet mot att skada naturmiljön i sådana särskilt skyddsvärda biotoper som omfattas av bestämmelserna. Den generella skyddsformen för biotopskyddsområden som är skyddade enligt 5 §

FOM innebär att skyddet ska upprätthållas även om det enskilda mark- eller vattenområde som skyddas i sig inte har några unika egenskaper. Intresset av att vidta åtgärder eller bedriva verksamhet i sådana mark- eller vattenområden ska vägas mot de konsekvenser som förlusten av, eller skadan på, biotopen för med sig.

Av förarbetena till miljöbalken¹³ framgår att dispensmöjligheten i biotopskyddsområden främst avser vissa oförutsedda situationer. En förutsättning för att ge en dispens är enligt 7 kap. 11 § andra stycket MB att det finns särskilda skäl. Kravet på särskilda skäl innebär att möjligheten att ge dispens bör tillämpas restriktivt¹⁴. Regeringsrätten har uttalat¹⁵ att exemplifieringen av allmänna intressen i förarbetena till biotopskyddsbestämmelserna (prop. 1993/94:30) tyder på att regeringen har förutsatt att dispensgivningen ska vara restriktiv.

9.1.2 Dispenser i generellt skyddade områden

Möjligheten till dispens från förbudet i generellt skyddade biotopskyddsområden har sin grund i att skyddet är generellt och utan föregående prövning i det enskilda fallet. Den generella skyddsformen skapar i sig ett behov av att kunna medge dispens för vissa oförutsedda situationer eftersom ingen prövning av vilka verksamheter eller åtgärder som kan komma ifråga i området har skett innan beslutet om skydd trädde i kraft.

9.1.3 Dispenser i områden som har beslutats i det enskilda fallet

För de biotopskyddsområden som beslutas i det enskilda fallet behöver den beslutande myndigheten eller kommunen vid avgränsningen noga överväga bland annat vilka verksamheter och åtgärder som kan komma ifråga i området. I samband med beslutet bör även prövas om fastighetsägaren eller innehavare av särskild rätt till fastigheten har rätt till ersättning på grund av att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras. Övriga allmänna eller enskilda intressen ska få komma till tals genom att fastighetsägare, myndigheter och andra berörda får tillfälle att yttra sig innan beslutet fattas.

Med hänsyn till att det inför beslutet prövas hur rådighetsinskränkningen inverkar på markanvändningen inom det avgränsade område som omfattas av biotopskyddsbestämmelser, bör dispensmöjligheten främst avse vissa oförutsedda situationer. Behovet av att ge en dispens i ett senare skede bör därför normalt vara begränsat. Det kan dock finnas särskilda skäl för en dispens med hänsyn till ett angeläget allmänt intresse. I undantagsfall bör en dispens även kunna ges på grund av ett enskilt intresse.

¹³ Prop. 1997/98:45, sidan 313.

¹⁴ Prop. 2008/09:214, sidan 95.

¹⁵ Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

9.2 Allmänt om prövningen

9.2.1 Innehåll i en dispensansökan

I 23 § FOM anges vad som ska ingå i en dispensansökan enligt 7 kap. MB eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av 7 kap. MB. En ansökan ska vara skriftlig och åtföljd av en karta samt, i den utsträckning som det behövs i det enskilda fallet, en miljökonsekvensbeskrivning enligt 6 kap. MB. Om ett ärende är av stort allmänt intresse ska ansökan och miljökonsekvensbeskrivning kungöras i ortstidning. I kungörelsen ska det anges att skriftliga synpunkter på miljökonsekvensbeskrivningen får lämnas inom den tid som länsstyrelsen eller kommunen har bestämt, samt var beskrivningen hålls tillgänglig.

Den som ansöker om dispens måste alltid beakta de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. MB när det gäller bland annat lokalisering och utformning av en åtgärd, och behöver också ta hänsyn till bland annat kulturmiljövårdens intressen. Hänsynsreglerna gäller både inom och utanför biotopskyddsområdet, och även för åtgärder som inte kräver dispens.

I *Bilaga 3* finns ett exempel på utformning av en blankett för ansökan om dispens.

9.2.2 Avgift för prövning av en ansökan om dispens

Bestämmelser om avgifter för prövning av en dispensansökan finns i förordningen (1998:940) om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken. I 7 kap. regleras avgifter för ärenden enligt 7 och 12 kap. MB. Enligt 7 kap. 1 § punkt 5 ska vid prövning av dispensärenden inom biotopskyddsområden en prövningsavgift tas ut.

7 kap. 1 § förordningen om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken

(Utdrag) Avgift ska i de fall som anges i denna paragraf betalas för prövning i ärenden enligt 7 och 12 kap. miljöbalken. I fråga om avgiftens storlek gäller 10 § avgiftsförordningen (1992:191) och att ...

5. i ett ärende om dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket andra meningen miljöbalken från förbudet inom ett biotopskyddsområde ska avgiften motsvara avgiftsklass 4, ...

Uppgift om avgiftens storlek finns i 10 § avgiftsförordningen (1992:191).

Enligt 9 kap. 3 § förordningen om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken får myndigheten om det föreligger särskilda omständigheter eftersänka avgiften för en dispensprövning.

9 kap. 3 § förordningen om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken

(Utdrag) En mark- och miljödomstol eller förvaltningsmyndighet får i det enskilda fallet, med hänsyn till prövningens omfattning, tillsynsbehovet eller annan särskild omständighet, minska eller eftersänka en avgift som har beslutats med stöd av denna förordning. ...

9.2.3 Kulturmiljövärden

Flera av de värdefulla naturmiljöer som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna är formade av de som har brukat marken, och kan förutom biologiska värden ofta ha höga kulturhistoriska värden. Det är viktigt att integrera hänsynen till natur- och kulturmiljövärden i såväl brukandet som i tillämpningen av bestämmelserna, så att båda dessa värden bevaras eller förstärks. Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. ska tillämpas parallellt med miljöbalken, och kulturmiljövärden i biotopskyddsområden bör därför alltid uppmärksammas. Detta kan lämpligen ske genom att det finns rutiner för samråd mellan naturvårds- och kulturmiljöansvariga vid handläggning av dispensärenden. Syftet med bestämmelserna om biotopskyddsområden är dock i första hand att bevara biotoper som utgör värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. Kulturmiljövärden behandlas därför inte specifikt i denna handbok.

9.2.4 Skötselåtgärder

Fastighetsägaren/brukaren ansvarar för att de åtgärder han/hon vidtar i ett biotopskyddsområde inte skadar naturmiljön. Biotopskyddsbestämmelserna hindrar normalt inte fastighetsägaren eller brukaren att vidta åtgärder som är förenliga med skyddet, och inte heller att vidta åtgärder som är en förutsättning för bibehållande av de biologiska värdena i en biotop, till exempel traditionell röjning, slätter och bete.

Normal skötsel som inte skadar naturmiljön i ett biotopskyddsområde kräver inte dispensprövning. I de fall en plan för skötseln tas fram eller ett skötselavtal ingås för ett biotopskyddsområde bör en bedömning göras av om de planerade skötselåtgärderna kan skada naturmiljön i biotopen. En eventuell dispensprövning kan i sådana fall, om det bedöms lämpligt, göras redan vid framtagandet av planen/avtalet. Dispensbeslutet bör då innehålla tydliga och uppföljningsbara villkor. På så sätt behöver inte nödvändiga dispenser sökas inför utförandet av varje enskild åtgärd. En dispensprövning bör dock i normalfallet ske i så nära anslutning som möjligt till genomförandet av en åtgärd, så att en välavvägd bedömning kan ske utifrån de förutsättningar som råder vid den aktuella tidpunkten. I och med att skötselåtgärder normalt inte bör vara av en typ som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde, bör åtgärder som vidtas i enlighet med en plan för skötsel eller ett skötselavtal i normalfallet inte kräva dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

Om det uppstår behov av att göra andra eller mer omfattande åtgärder än de som är beskrivna i en plan för skötsel eller i ett skötselavtal, till exempel större restaureringsåtgärder, bör det bedömas om dessa åtgärder kan skada naturmiljön, och i förekommande fall kan en dispensprövning krävas.

Det kan även krävas dispensprövning för en åtgärd som ska vidtas i enlighet med ett åtgärdsprogram för hotade arter, om det bedöms att åtgärden kan skada naturvärden i ett biotopskyddsområde.

Skötselåtgärder som utförs i enlighet med fastställda skötselvillkor i en åtagandepplan kräver i normalfallet inte dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Detta gäller under förutsättning att man har utformat planen så att den inte strider mot syftet med biotopskyddsbestämmelserna.

Om åtgärder som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde ska vidtas i enlighet med en trädvårdsplan¹⁶, alternativt en vård- och underhållsplan, kan planen anses utgöra ett särskilt skäl för dispens om länsstyrelsen har bedömt att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i planen.

9.2.5 Prövning av en åtgärd som berörs av flera bestämmelser

En åtgärd som ska vidtas i ett biotopskyddsområde och dispensprövas enligt biotopskyddsbestämmelserna kan ibland även beröras av andra bestämmelser. Ett biotopskyddsområde kan till exempel ligga inom ett strandskyddsområde och ett Natura 2000-område. Den dispensökta åtgärden kan även påverka en art som är fridlyst enligt artskyddsförordningen (2007:845), och/eller kräva tillstånd för vattenverksamhet. I ett sådant fall skulle prövningen av åtgärden omfatta dispensprövning enligt både biotopskyddsbestämmelserna, strandskyddsbestämmelserna och artskyddsförordningen, samt tillståndsprövning enligt Natura 2000-bestämmelserna och för vattenverksamhet.

Det är viktigt att det finns god samordning inom myndigheten så att behovet av prövning enligt olika bestämmelser uppmärksammas tidigt. Sökanden måste få information om att hans/hennes ansökan om dispens i ett biotopskyddsområde behöver utvidgas till att omfatta dispens från, samt ansökan om tillstånd enligt, andra bestämmelser.

Det är viktigt att prövningen enligt olika bestämmelser hålls isär eftersom syftet med respektive skyddsbestämmelse kan skilja sig åt. Om en dispens eller ett tillstånd kan ges enligt en lagstiftning innebär det inte att det är självklart att dispens eller tillstånd för åtgärden kan ges enligt andra bestämmelser. Besluten bör överensstämma med varandra i den mån det är förenligt med gällande lagstiftning, men prövningen måste göras förutsättningslöst i varje enskild del. En dispens från biotopskyddsbestämmelserna får till exempel inte medges för en åtgärd som kräver tillstånd enligt Natura 2000-bestämmelserna, om inte sådant tillstånd har lämnats.

Dialog med sökanden om bedömningen av en ansökan om dispens från olika förbudsbestämmelser, samt om de villkor som kan komma att ställas utifrån de olika lagstiftningarna för genomförandet av åtgärden, bör ske samordnat från länsstyrel-

¹⁶ 1) Ett planerings- och arbetsinstrument för ekonomisk och utförandemässig planering av årliga trädvårdsinsatser på en begravningsplats.
2) Ett styrande dokument med syfte att säkerställa olika trädmiljöers natur- och upplevelsevärden, kulturmiljövärden samt säkerhetsaspekter inom fysisk planering och offentlig förvaltning.

sen. Om det bedöms lämpligt och mer överskådligt för sökanden kan besluten enligt de olika bestämmelserna skrivas i ett och samma beslutsdokument, men som olika punkter och med separata villkor för respektive bestämmelse som åtgärden har prövats enligt. Om sökanden har fått dispens enligt en bestämmelse, men avslag enligt en annan bestämmelse i samma beslutsdokument kan han/hon överklaga beslutet i den del som har fått avslag.

9.3 Inledande steg i en dispensprövning

En dispensprövning innebär att det ska göras en unik avvägning i varje enskilt fall i enlighet med de regler för avvägning som finns i miljöbalken, och med beaktande av den praxis som har lagts fast i vägledande domar. Normalt bör ett beslut inte avvika från praxis för ett motsvarande fall, men vid avvägning mellan skada och skäl i ett dispensärende kan det finnas omständigheter som motiverar en annan slutsats i det enskilda fallet.

Vid en dispensprövning ska omfattningen av skadan på naturmiljön i ett biotopskyddsområde vägas mot tyngden i motiven för att få vidta den åtgärd som kommer att orsaka skadan. Stor skada och svaga skäl ökar sannolikheten för att en dispens inte kan lämnas, medan liten skada och starka skäl ökar sannolikheten för att en dispens kan lämnas i det enskilda fallet. En begränsad skada på naturmiljön kan inte ensamt vara skäl för att medge dispens eftersom det även måste finnas ett starkt skäl för att orsaka skadan.

En dispensprövning bör normalt ske i så nära anslutning till genomförandet av den aktuella åtgärden som möjligt. På så sätt kan en välavvägd bedömning ske utifrån de förutsättningar som råder vid den aktuella tidpunkten.

9.3.1 Prövning av en dispensansökan steg för steg

Prövning av en dispensansökan kan ske enligt följande steg:

- Man får börja med att bedöma om den biotop som en dispensansökan avser omfattas av biotopskyddsbestämmelserna. Biotopen ska antingen stämma överens med definitionen av aktuell biotop i bilaga 1 till FOM, eller vara beslutad som ett biotopskyddsområde i det enskilda fallet. Om en biotop inte bedöms omfattas av biotopskyddsbestämmelserna kan detta noteras i en tjänsteanteckning och ärendet avslutas i denna del.
- Det behöver undersökas om andra skyddsformer berör det aktuella området. Om så är fallet måste prövning ske också enligt dessa bestämmelser.
- Om biotopen utgör ett biotopskyddsområde ska områdets naturvärden bedömas. Växt- och djurliv samt biotopens betydelse i övrigt för den biologiska mångfalden, inklusive dess ekologiska funktion i landskapet, och andra betydelsefulla egenskaper behöver analyseras med hjälp av dokumenterade beskrivningar och inventeringar. Om det inte finns någon dokumentation för området kan kompletterande undersökningar och underlag krävas.

- Omfattning och typ av skada på naturmiljön som den dispens sökta åtgärden kommer att innebära ska analyseras. Om en åtgärd inte bedöms skada naturmiljön i biotopskyddsområdet behöver dispensprövning inte ske. Detta kan då noteras i en tjänsteanteckning och ärendet avslutas i denna del.
- Hänsynsreglerna i 2 kap. MB och hushållningsbestämmelserna i 3-4 kap. MB ska beaktas vid prövningen. Det behöver analyseras om tillräckliga skyddsåtgärder, begränsningar och försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att åtgärden medför skada har vidtagits. Det behöver också analyseras om den valda platsen är den rimligt bästa, eller om det finns en alternativ lämplig lösning som innebär mindre skada på den skyddade biotopen.
- Vid större åtgärder som berör flera biotoper kan i vissa fall en miljökonsekvensbeskrivning krävas. En miljökonsekvensbeskrivning kan i sådana fall ofta samordnas med den ordinarie miljökonsekvensbeskrivning som tas fram för hela projektet, så att ingen separat sådan behöver upprättas för dispensansökan.
- Vid en intresseprövning ska skadan på naturmiljön vägas mot den sökandes skäl för att få genomföra åtgärden, och därmed bedöms om det finns några särskilda skäl för att medge dispens. I prövningen bör också vägas in om det finns andra lämpliga alternativ som innebär mindre skada på biotopen.
- Vid avvägningen ska det beaktas att en eventuell dispens får medges endast om det är förenligt med förbudets syfte, samt att en inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten inte får gå längre än som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses.

9.3.2 Andra befintliga skyddsformer och avtal

Det behöver undersökas om andra skyddsformer berör det aktuella biotopskyddsområdet. Vissa biotoper kan till exempel vara skyddade enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., eller vara belägna inom ett strandskyddsområde, ett naturreservat eller ett kulturreseptat med särskilda föreskrifter för området, vilka också berör biotopen. Om det finns andra befintliga skyddsformer som berör biotopen måste prövning också ske enligt dessa bestämmelser.

Det bör även uppmärksammas att biotopen kan omfattas av olika typer av avtal om miljöersättning där brukarens ersättning baseras på förekomsten av en eller flera biotoper som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna.

9.3.3 Bedömning av naturvärden

Under dispensprövningen behöver man bedöma det berörda biotopskyddsområdets naturvärden och biotopens betydelse för den biologiska mångfalden, liksom dess ekologiska funktion i landskapet och andra betydelsefulla egenskaper. Detta kan analyseras med hjälp av dokumenterade beskrivningar och inventeringar i de fall det finns sådana. Underlag kan finnas i form av såväl nationella som regionala naturinventeringar, kulturmiljöprogram och miljöövervakningsprogram, liksom i fornminnesregistret eller hos intresseföreningar. Uppgifter om särskilda artföre-

komster kan finnas i Artportalen¹⁷, Musselportalen¹⁸ och Trädportalen¹⁹, samt hos ArtDatabanken vid Sveriges lantbruksuniversitet och olika intresseföreningar, till exempel ornitologiska och botaniska föreningar.

Om det inte finns någon dokumentation för det berörda området, vilket ofta kan vara fallet för de generellt skyddade biotoperna, kan kompletterande undersökningar och underlag begäras in från sökanden. Bevisbördan om att till exempel de träd som en ansökan avser är så dåliga att de behöver tas ned ligger på sökanden, vilket följer av 2 kap. 1 § MB. Det är i sådana fall lämpligt att någon trädkundig person bistår sökanden med att ta fram det underlag som behöver ingå i ansökan.

Det kan vara lämpligt att länsstyrelsen gör ett platsbesök för att bilda sig en uppfattning om biotopen. Själva undersökningen ska dock sökanden stå för. Myndigheten kan förelägga sökanden att lämna in det underlag som behövs för att kunna pröva en ansökan. Inkommer inte sökanden med ett sådant underlag kan ansökan avslås.

9.3.3.1 EXEMPEL PÅ FÖRETELSER OCH FÖRHÅLLANDEN SOM SÄRSKILT BÖR UPPMÄRKSAMMAS I ETT BIOTOPSKYDDSOMRÅDE

Vid bedömning av ett biotopskyddsområdes naturvärden bör bland annat nedan angivna företeelser och förhållanden uppmärksammas och vägas in:

- Det råder brist på biotopen i ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv.
- Förekomst av rödlistade arter, särskilt hotade arter.
- Förekomst av fridlysta arter.
- Biotopen har ett rikt växt- och djurliv med förekomst av många olika arter.
- Förekomst av särskilt skyddsvärda träd, det vill säga grova träd, mycket gamla träd, grova hålträd, hamlade träd och alléträd.
- Förekomst av död ved.
- Förekomst av strukturer eller funktioner som möjliggör eller gynnar särskilda artförekomster.
- Förekomst av strukturer som det råder brist på i ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv.
- Biotopen har betydelse som ledlinje eller spridningskorridor.
- Biotopen ingår i ett ekologiskt sammanhang och har betydelse för funktionen hos andra biotoper eller arter.
- Biotopen har betydelse för den gröna infrastrukturen.
- Biotopen har betydelse för det långsiktiga bevarandet och utvecklandet av naturvärden och kvaliteter i ett vidare landskapsperspektiv.

¹⁷ www.artportalen.se.

¹⁸ www.musselportalen.se.

¹⁹ www.tradportalen.se.

- Biotopen innehåller livsmiljöer för pollinatörer eller andra organismgrupper som tillhandahåller nödvändiga ekosystemtjänster.

Var och en av de ovan angivna punkterna kan i sig innebära att ett område har höga naturvärden, men förekomst av flera av punkterna innebär normalt att ett områdes värden ur naturvårdssynpunkt ökar.

9.3.4 Bedömning av skadans tyngd

Om det bedöms att en dispensökt åtgärd kan komma att skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde är nästa steg att tydliggöra hur betydelsefull skadan bedöms vara. Detta ger utgångspunkt för dispensprövningens avvägning mellan skada och skäl.

Omfattningen av den skada som en verksamhet eller åtgärd medför ska bedömas, liksom om skadan på biotopskyddsområdet blir bestående eller om biotopens värden kan återfås.

9.3.4.1 EXEMPEL PÅ OMSTÄNDIGHETER SOM KAN PÅVERKA BETYDELSEN AV SKADAN

Vid bedömning av hur stor skada på naturmiljön som en åtgärd kommer att innebära bör ett områdes naturvärden beaktas. Tyngden hos skadan kan bland annat påverkas av nedan angivna faktorer:

- Skadans betydelse bör bedömas i ett lokalt såväl som regionalt och nationellt perspektiv.
- Omfattningen av skadan bör bedömas, det vill säga om hela biotopen utplånas eller om en mindre del av biotopen skadas.
- Skadans tyngd ökar om åtgärden kommer att påverka förutsättningarna för den långsiktiga fortlevnaden hos arter som är hotade i ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv, fridlysta arter eller i övrigt särskilt känsliga arter.
- Skadans tyngd kan öka om det råder brist på biotopen i ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv.
- Betydelsen av skadan kan påverkas av om åtgärden utplånar eller påverkar strukturer och funktioner som är särskilt betydelsefulla, eller som det råder brist på i ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv.
- Skadans betydelse kan påverkas av om biotopen har betydelse som ledlinje, spridningskorridor eller för den gröna infrastrukturen i övrigt.
- Betydelsen av skadan kan påverkas av om biotopen ingår i ett ekologiskt sammanhang och har betydelse för funktionen hos andra biotoper eller arter.
- Skadans betydelse kan hänga samman med om den är irreversibel eller om de aktuella egenskaperna i biotopen kan återfås.
- Skadan kan ha mindre betydelse om biotopens förutsättningar att överleva som biotop är dåliga, även om den dispensökta åtgärden inte genomförs.

Det kan till exempel handla om ett småvatten som håller på att torka ut, och inte bedöms lämpligt eller möjligt att restaurera.

- Skadan kan också ha mindre betydelse om biotopens biologiska innehåll har utarmats så att det uppenbart saknas förutsättningar för att återställa naturvärdena. Det bör dock beaktas att en biotop fortfarande kan fylla en viktig funktion genom sin struktur i ett i övrigt biologiskt utarmat landskap.

9.3.5 Hänsynsregler och hushållningsbestämmelser

Vid prövningen av en dispensansökan ska de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. MB tillämpas. Enligt 2 kap. 1 § MB är alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skyldiga att visa att de förpliktelser som följer av 2 kap. MB iakttas när frågor om bland annat dispens prövas. I 2 kap. 3 § MB föreskrivs att alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd ska utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Enligt 2 kap. 6 § MB ska för en verksamhet eller åtgärd som tar i anspråk ett mark- eller vattenområde väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön.

Den som ska genomföra en åtgärd ska således vidta de försiktighetsmått som behövs för att motverka skada på miljön, samt bedöma om platsen för åtgärden är den mest lämpliga eller om det finns alternativ som innebär mindre skada på miljön.

Hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. MB ska tillämpas om den dispens sökta åtgärden innebär ändrad markanvändning. Enligt 3 kap. 1 § MB ska mark- och vattenområden användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge samt föreliggande behov. Företräde ska ges sådan användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning. Biotopskyddsområden kan även omfattas av 3 kap. 6 § MB om skydd för natur- och kulturvärden. Om en dispens sökt åtgärd innebär påtaglig skada på ett riksintresse enligt 3 kap. 6 § MB utgör detta normalt hinder mot dispens.

I vissa fall kan avvägning mellan olika riksintressen för oförenliga ändamål bli aktuellt vid en dispensprövning. Företräde ska då enligt 3 kap. 10 § MB ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt. Anläggningar för totalförsvaret ska dock ges företräde. Beslutet får inte strida mot bestämmelserna i 4 kap. MB.

9.3.6 Beskrivning av miljökonsekvenser

Vid prövningen av en dispensansökan kan länsstyrelsen eller kommunen ställa krav på att den sökande tar fram de uppgifter som behövs för att beslutsmyndigheten ska kunna bedöma om det finns särskilda skäl för dispens. Förutom inventering av naturvärden, samt beskrivning av omfattning och typ av skada på biotopen som den

dispenssökta åtgärden ger upphov till, bör skademildrande åtgärder och alternativa utformningar och lokaliseringar beskrivas.

Beslutsmyndigheten ska ta ställning till om tillräckligt underlag finns tillgängligt, inte bara för att belysa den dispensökta åtgärdens påverkan på naturmiljön i biotopskyddsområdet, utan även för att bedöma om det behövs ytterligare underlag för att belysa åtgärdens inverkan på miljön i övrigt, människors hälsa och hushållningen med mark och vatten. Detta har betydelse för om en miljökonsekvensbeskrivning ska upprättas eller inte. I 23 § FOM anges att det i samband med en dispensansökan ska tas fram en miljökonsekvensbeskrivning enligt 6 kap. MB i den utsträckning som det behövs i det enskilda fallet.

Krav på miljökonsekvensbeskrivning för att bedöma skadans tyngd i en dispensprövning bör främst bli aktuellt vid vissa större åtgärder, till exempel vid större exploateringar som påverkar flera biotoper. En miljökonsekvensbeskrivning kan dock i sådana fall ofta samordnas med den ordinarie miljökonsekvensbeskrivning som tas fram för hela projektet, så att ingen separat beskrivning behöver upprättas för dispensansökan. Ärenden där en fastighetsägare önskar vidta en åtgärd som påverkar en enstaka biotop bör i normalfallet inte kräva en miljökonsekvensbeskrivning.

I de fall en miljökonsekvensbeskrivning tas fram bör tyngdpunkten utgöras av en beskrivning av vilka konsekvenser för naturmiljön en planerad åtgärd eller verksamhet kommer att medföra. Den ska också innehålla en motiverad redovisning av alternativa platser och utformningar, samt ett nollalternativ som beskriver konsekvenserna av att verksamheten eller åtgärden inte kommer till stånd.

Under vissa förhållanden kan det vara uppenbart att det inte finns några alternativa lokaliseringsförslag för en verksamhet, och att det inte är meningsfullt att ställa krav på redovisning av sådana för att kunna bedöma en åtgärds inverkan på miljön. I sådana fall bör det inte krävas redovisning av alternativa platser i miljökonsekvensbeskrivningen, utan endast redovisning av alternativa utformningar. Ett nollalternativ som redovisar den förväntade situationen framöver om åtgärden inte kommer till stånd ska däremot alltid presenteras.

För ytterligare vägledning om när och hur en miljökonsekvensbeskrivning enligt 6 kap. MB ska tas fram se *Tillståndsprövning och anmälan avseende miljöfarlig verksamhet*, Handbok 2003:5 (Naturvårdsverket 2003), och *Handbok med allmänna råd om miljöbedömning av planer och program*, Handbok 2009:1 (Naturvårdsverket 2009).

9.4 Avvägning och särskilda skäl

9.4.1 Avvägning mellan allmänna och enskilda intressen

Enligt 7 kap. 11 § andra stycket MB får dispens från biotopskyddsbestämmelserna meddelas i det enskilda fallet om det finns särskilda skäl. Vid prövningen av om särskilda skäl föreligger ska en intresseavvägning göras enligt vad som framgår av 7 kap. 25 och 26 §§ MB. Dessa bestämmelser om intresseavvägning bör ses som hjälpregler som ska användas vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för dispens i det enskilda fallet. Hjälpreglerna har ingen direkt självständig ställning utan bör tillämpas som en integrerad del i prövningen.²⁰ De bör således inte tillämpas som en separat prövning vid sidan av bedömningen av om det finns särskilda skäl. Principiellt sett kan 7 kap. 25 och 26 §§ MB ses som instrument för att väga tyngden i det som talar för respektive emot att en dispens kan medges.²¹

Enligt 7 kap. 25 § MB ska vid prövning av frågor om bland annat biotopskyddsområden hänsyn även tas till enskilda intressen genom en proportionalitetsavvägning. En inskränkning i en enskilds rätt att använda mark eller vatten får inte gå längre än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. Vid en avvägning mellan allmänna och enskilda intressen kan i vissa fall det enskilda intresset av att få genomföra en dispensökt åtgärd bedömas väga tyngre än det allmänna intresset av att bevara en skyddad biotop intakt.

7 kap. 25 § MB Vid prövning av frågor om skydd av områden enligt detta kapitel skall hänsyn tas även till enskilda intressen. En inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelse i kapitlet får därför inte gå längre än som krävs för att syftet med skyddet skall tillgodoses.

I 7 kap. 26 § MB anges att en dispens får ges endast om det är förenligt med förbudets syfte. Regeln påminner om att långsiktiga effekter behöver beaktas för att skyddets syfte ska kunna tillgodoses på sikt.

7 kap. 26 § MB Dispens enligt någon av bestämmelserna i 7, 9–11, 18 a–18 e, 20 och 22 §§ från förbud eller andra föreskrifter som meddelats med stöd av detta kapitel får ges endast om det är förenligt med förbudets eller föreskriftens syfte.

9.4.1.1 STÖD FÖR AVVÄGNINGEN

Vid en dispensprövning ska en bedömning göras av dels biotopskyddsområdets naturvärden och betydelse för den biologiska mångfalden, liksom dess ekologiska funktion i landskapet och andra betydelsefulla egenskaper, dels omfattningen av den skada den dispens sökta åtgärden ger upphov till, och dels tyngden hos den sökandes motiv för att få utföra den dispens sökta åtgärden. Både skada och skäl

²⁰ Miljööverdomstolen, MÖD 2005:73, Avgörandedatum: 2005-10-03, och Ds 2005:23; kap. 3.10 Intresseprövningen, sidan 104-107.

²¹ Ds 2005:23; kap. 3.10 Intresseprövningen, sidan 104-107.

behöver analyseras. Analysen av skadans betydelse ska jämföras med tyngden i motivet för att vidta den åtgärd som orsakar skadan. Tillämpning av hjälpreglerna om proportionalitet (7 kap. 25 § MB) respektive långsiktighet (7 kap. 26 § MB) ska ge stöd för att avgöra vad som väger tyngst av skadan på biotopen och den sökandes skäl för att vidta den åtgärd som orsakar skada.

Bedömningen av en dispensansökan blir beroende av förutsättningarna och omständigheterna i det enskilda fallet. Slutsatsen av den samlade analysen, och avvägningen mellan skadans betydelse och tyngden i skälet för att vidta åtgärden som orsakar skada, avgör om det finns särskilda skäl för dispens eller inte i det enskilda fallet. Allmänt kan sägas att kravet på särskilda skäl kan anses uppfyllt när upprätthållandet av ett förbud får verkningar som inte är förenliga med proportionalitetsprincipen²².

Om dispens inte medges kan det bero på att det allmänna intresset av att bevara värdefulla naturmiljöer i ett långsiktigt perspektiv väger tyngst på grund av biotopens ekologiska funktion eller andra dokumenterat höga naturvärden i biotopskyddsområdet, eller på grund av att skadan bedöms bli omfattande eller betydelsefull, eller att en dispens hade kunnat få långsiktiga konsekvenser för skyddets syfte genom kumulativa effekter. Regeringsrätten har lagt fast att risken för kumulativa effekter ska beaktas²³. Risken för långsiktigt negativa effekter genom att dispenser ges i flera fall kan väga tyngre i det enskilda fallet än det faktum att det vid tidpunkten för prövning av en dispensansökan finns många biotoper av ett visst slag.

Om dispens medges kan det bero på att det finns starka skäl för att få utföra den åtgärd som orsakar skada, och att det enskilda intresset väger tyngst vid en avvägning med stöd av hjälpreglerna, eller att skadan har en begränsad omfattning eller långsiktigt ringa betydelse i förhållande till motivet för åtgärden. Det finns därmed särskilda skäl för dispens. Regeringsrätten har uttalat²⁴ att naturvårdsintresset kan tillmätas mindre vikt än annars vid en intresseavvägning om den aktuella biotopen inte rymmer några utrotningshotade arter, och dessutom förekommer i stor omfattning inom den berörda regionen. Detta är i linje med Miljööverdomstolens ställningstagande²⁵ att biotopskyddsbestämmelserna inte innebär att varje specifik biotop har utpekats som värdefull, utan att det är biotoptypen som sådan som är det skyddsvärda. Risken för kumulativa effekter behöver dock beaktas.

Om dispens har beviljats kan frågan om eventuella kompensationsåtgärder som kompenserar för den skada som uppstår på det allmänna intresset, och som minskar

²² Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

²³ Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

²⁴ Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

²⁵ Miljööverdomstolen, MÖD 2005:73, Avgörandedatum: 2005-10-03.

effekterna av skadan på den biologiska mångfalden, bli aktuell. Se vidare i *kapitel 9.5*.

9.4.2 Exempel på sådant som efter avvägning kan utgöra ett särskilt skäl i det enskilda fallet

Vid den avvägning som ska göras med stöd av hjälpreglerna om intresseprövning mellan skadan på en skyddad biotop och skälet för att utföra den åtgärd som orsakar skada avgörs om en dispens kan medges eller inte. Om avvägningen resulterar i att en dispens kan medges ska det i beslutet anges vilka de särskilda skälen för dispens är.

Möjlighet eller erbjudande om att utföra kompensationsåtgärder bör enligt vår mening inte vägas in i dispensprövningen och påverka bedömningen av om en dispens kan medges eller inte. Om det inte finns något särskilt skäl för att bevilja dispens bör prövningsmyndigheten inte ta hänsyn till en föreslagen kompensationsåtgärd och medge dispens i fall där en dispens annars inte skulle ha beviljats. Se vidare i *kapitel 9.5*.

Nedan ges exempel på sådant som efter avvägning i en dispensprövning kan utgöra särskilda skäl för dispens *i det enskilda fallet*. Det är *avvägningen i det enskilda fallet* mellan skadans betydelse och tyngden i skälet för att vidta den åtgärd som orsakar skada som avgör om en dispens kan medges eller inte. Vid avvägningen ska också hänsyn tas till om det finns *andra lämpliga alternativ* som inte innebär skada på den skyddade biotopen.

Följande exempel behandlas:

- Exploatering av stort allmänt intresse.
- Annat naturvårds- eller kulturmiljövårdsintresse.
- Forskning och undersökning.
- Hälsa och säkerhet.
- Trädsjukdomar.
- Restaureringsbehov.
- Miljöskäl.
- Dikesrensning.
- Viss enskild verksamhet.
- Åtgärder i enlighet med en trädvårdsplan.

9.4.2.1 EXPLOATERING AV STORT ALLMÄNT INTRESSE

Vissa större samhälleliga exploateringsintressen kan vara av så stort allmänt intresse att det med tillämpning av 3 kap. MB kan bedömas vara ett särskilt skäl för att medge dispens i det enskilda fallet. Det kan till exempel handla om ett angeläget behov av bostadsbyggande där det inte finns några lämpliga alternativa lösningar. Sådana exploateringar ska dock alltid planeras med så stor hänsyn som möjligt till skyddade biotoper och miljön i övrigt.

9.4.2.2 ANNAT NATURVÅRDS- ELLER KULTURMILJÖVÅRDSINTRESSE

Om andra naturvårds- eller kulturmiljövårdsintressen står mot intresset av att bevara en enstaka biotop, och skyddet för dessa inte kan samordnas, ska det intresse som väger tyngst prioriteras. En avvägning mellan de olika intressena får ske i varje enskilt fall.

Ett exempel kan vara en allé som har stora värden för naturvården genom förekomst av gamla träd och vissa skyddade arter, och som också har höga värden för kulturminnesvärden. Allén kan till exempel vara belägen i en kulturhistoriskt viktig miljö där alléns utformning har stor betydelse för upplevelsen av området. Vid vård och förnygring av alléer på kyrkogårdar och begravningsplatser kan till exempel hänsyn behöva tas till deras kulturarv så att den kulturhistoriska karaktären bibehålles. Ofta kan de båda intressena samverka, men om den kulturhistoriskt riktiga skötseln av allén inte går att förena med bevarandet av de särskilda naturvärden som är knutna till träden får en avvägning av vilket värde som väger tyngst i det enskilda fallet ske.

9.4.2.3 FORSKNING OCH UNDERSÖKNING

Intresset av forskning, utbildning, kartering eller annan undersökning som behöver göras i vetenskapligt syfte kan i det enskilda fallet väga tyngre än att naturmiljön i en skyddad biotop skadas. Det kan till exempel handla om att vegetation behöver tas bort för att möjliggöra studier av strukturer och sammanhang på sällsynta eller svåråtkomliga platser som är viktiga för förståelsen av ett områdes geologi.

9.4.2.4 HÄLSA OCH SÄKERHET

Hälsa och säkerhetsaspekter kan handla om att risken för olyckor och skador på människor, djur eller egendom i det enskilda fallet kan väga tyngre än skyddet för biotopen. Det kan till exempel gälla alléträd som riskerar att falla över människor, djur eller egendom, och som därför kan behöva tas bort. Ett nedtaget träd bör i normalfallet ersättas med ett nytt träd.

Det kan också handla om behov av underhåll av vägar och järnvägar för att uppnå en god trafiksäkerhet och framkomlighet, samt att säkra vägar, järnvägar och järnvägars kontaktledning mot nedfallande träd.

Träd som utgör en uppenbar och påtaglig akut risk för skada på människor, djur eller egendom kan på egen risk i vissa fall få tas bort utan dispens. Det bör då normalt handla om ett enstaka träd eller grenar där risken för skada är så överhängande att en dispensprövning inte kan inväntas. En dispensansökan bör dock samtidigt lämnas in. Om hela trädet tas ned bör det i normalfallet ersättas med ett nytt träd. Det är lämpligt att kontakt tas med länsstyrelsen innan ett träd tas ned, särskilt om trädet är gammalt eller grovt, för bedömning av om det är nödvändigt att ta ned

hela trädet eller om det kan vara lämpligt att lämna en högstubbe, eller om en avverkning kan medföra att skyddet för allén upphör.

9.4.2.5 TRÄDSJUKDOMAR

Träd som har drabbats av sjukdom, till exempel almsjuka eller askskottsjuka, kan ibland innebära risk för skador genom att döda grenar faller ned. Träd kan ibland också behöva tas bort för att förhindra vidare spridning av trädsjukdomar. Det behöver inte vara nödvändigt att ta bort sjukdomsdrabbade träd, men i vissa fall kan trädsjukdom bedömas utgöra ett särskilt skäl för dispens i det enskilda fallet för fällning av helt eller delvis döda träd. Nedtagna träd bör i normalfallet ersättas med nya träd.

Det bör beaktas att både alm och ask är upptagna som sårbara i *Rödlistade arter i Sverige 2010* (Gärdenfors, U. (red.) 2010), varför det i varje enskilt fall behöver bedömas vilken lösning som är bäst med hänsyn tagen till arternas långsiktiga fortlevnad lokalt och regionalt.

9.4.2.6 RESTAURERINGSBEHOV

I vissa fall kan restaurering vara en förutsättning för att få tillbaka förlorade naturvärden. Restaureringsåtgärder för naturvårdsändamål syftar då till att förbättra förutsättningarna för den biologiska mångfald som är knuten till den biotop som behöver restaureras. Det kan till exempel handla om ett igenväxt småvatten eller en hoprasad stenmur.

Vid restaurering av till exempel en övervuxen eller hoprasad stenmur kan växt- och djurarter som har sin livsmiljö i muren skadas under den tid restaureringen pågår. De gynnas dock normalt på längre sikt eftersom restaureringen medför ökade möjligheter för bevarande av stenmuren och de livsmiljöer den erbjuder. I de fall de förbättrade förutsättningarna för långsiktigt bevarande av den biologiska mångfalden väger tyngre än den skada som uppstår under restaureringen kan detta utgöra ett särskilt skäl för dispens i det enskilda fallet.

9.4.2.7 MILJÖSKÄL

I vissa fall kan positiva miljöeffekter väga tyngre än att naturmiljön i ett biotopskyddsområde skadas. Det kan till exempel handla om anläggningar för att lösa avlopps- och föroreningsproblem, eller anläggande av våtmarker för att minska avrinningen av näringsämnen. I sådana fall kan minskad förorening eller övergödning ibland bedömas vara så angeläget att det vid en dispensavvägning väger tyngre än att en skyddad biotop skadas. Den mest lämpliga platsen för en sådan anläggning ska dock alltid väljas.

Anläggningar i naturliga vattendrag, särskilt naturligt meandrande vattendrag, bör normalt undvikas. Det finns få sådana vattendrag kvar, och borttagandet av dem har bidragit till övergödningens problemen. Den naturliga meandringen har en vatten-

renande effekt, men även stora värden för växt- och djurlivet samt för landskapsbilden. Anläggande av en damm i ett vattendrag kan också innebära att det skapas ett vandringshinder för fisk.

9.4.2.8 DIKESRENSNING

Normal underhållsrensning som utförs med iakttagande av hänsynsreglerna i 2 kap. MB, så att inte varaktig skada på naturmiljön i ett biotopskyddsområde uppstår, behöver normalt inte dispensprövas. Om fisket kan skadas ska rensningen anmälas till länsstyrelsen enligt 11 kap. 15 § MB. Den hänsyn som bör iaktas vid rensning består bland annat av att tidpunkten för rensningen anpassas så att de växt- och djurarter som är knutna till biotopen störs så lite som möjligt. Den mest lämpliga tiden för dikesrensning med hänsyn till *fåglar* och *groddjur* som är beroende av biotopen är normalt *juli-augusti* eller *december-februari*. Rensningar som kan påverka lekbottnar för *laxfiskar* bör i första hand utföras under *juli-augusti*. Hänsyn vid dikesrensning kan också innebära att man inte i onödan skadar slänternas vegetationstäck, eller rensar alla diken i ett område samtidigt. Det kan vara lämpligt att dela upp dikesrensningarna med några års mellanrum.

En dikesrensning som planeras på andra tider än de ovan nämnda, eller som på annat sätt kan komma att skada naturmiljön i biotopen, bör dispensprövas. Vid bedömningen av en dispensansökan beaktas om det finns ett gällande tillstånd för diket. Om dispens beviljas bör beslutet innehålla villkor som reglerar när och hur rensningen ska genomföras.

Ansökan om dispens för rensning krävs inte om biotopskyddet har prövats i samband med att markavvattningen tillståndsprövades.

Vid osäkerhet om en dikesrensning kräver dispens eller inte bör verksamhetsutövaren ta kontakt med länsstyrelsen innan eventuella rensningar genomförs inom ett biotopskyddsområde.

9.4.2.9 VISS ENSKILD VERKSAMHET

I vissa fall kan en enskild fastighetsägares markanvändning bli försvårad eller fördyrad till följd av förändringar i omgivningen som fastighetsägaren inte har haft möjlighet att råda över. Det kan till exempel handla om en ny vägdragning som är av allmänt intresse, och som innebär nya förutsättningar för markanvändningen genom att ett jordbruksblock blir uppdelat i mindre block som är svårare att bruka. Om fastighetsägaren ansöker om dispens för att till exempel lägga igen ett dike eller ta bort en stenmur för att förbättra brukningsmöjligheterna på den mark som har påverkats av en exploatering, kan detta i vissa fall tas med i avvägningen om det finns särskilda skäl för dispens eller inte.

Omständigheterna i det enskilda fallet bör beaktas vid bedömning av hur stort ett jordbruksblock behöver vara för att det ska vara brukningsvärt och praktiskt möjligt att bruka. Storleken på de jordbruksmaskiner som är tillgängliga för jordbru-

kare idag kan i vissa fall medföra svårigheter att bruka de minsta jordbruksmarkerna. I vissa fall kan det till exempel krävas en öppning i en stenmur för att det ska vara möjligt för en brukare att komma fram med maskiner och kunna bruka sin mark. Om det inte finns någon annan lämplig lösning för att komma fram till marken kan det utgöra ett särskilt skäl i det enskilda fallet.

9.4.2.10 ÅTGÄRDER I ENLIGHET MED EN TRÄDVÅRDSPLAN

Om länsstyrelsen har bedömt att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i en trädvårdsplan²⁶, alternativt en vård- och underhållsplan, kan planen utgöra ett särskilt skäl för dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön, om de vidtas i enlighet med planen.

9.4.3 Andra exempel på avvägningar

I föregående avsnitt gavs exempel på sådant som vid en dispensavvägning under vissa förutsättningar kan bedömas utgöra ett särskilt skäl för dispens i det enskilda fallet. Nedan ges andra exempel på hur man kan resonera vid avvägningen mellan skadan på biotopen och skälet för att vidta den åtgärd som orsakar skadan. För samtliga exempel gäller att en avvägning i vissa fall kan leda till att dispens medges, och i andra fall till att dispens inte medges. I varje enskilt fall är det avvägningen mellan betydelsen av skadan på biotopens bevarandevärden och tyngden i skälet för att vidta den åtgärd som orsakar skada som med beaktande av 7 kap. 25-26 §§ MB avgör om en dispens kan medges eller inte. Vid avvägningen ska också hänsyn tas till om det finns andra lämpliga alternativ som inte innebär skada på en skyddad biotop.

Följande exempel behandlas:

- Avsaknad av hotade arter eller andra höga naturvärden.
- Ett begränsat intrång i naturmiljön.
- Rationalisering av jordbruksdriften.
- Biotopen är mycket vanligt förekommande.
- Biotopens naturvärden är skadade.
- Förekomst av vissa djurarter.
- Byggande av bostad.
- Avsaknad av kulturhistoriska värden.
- Alternativa lösningar saknas.

²⁶1) Ett planerings- och arbetsinstrument för ekonomisk och utförandemässig planering av årliga trädvårdsinsatser på en begravningsplats.

2) Ett styrande dokument med syfte att säkerställa olika trädmiljöers natur- och upplevelsevärden, kulturmiljövärden samt säkerhetsaspekter inom fysisk planering och offentlig förvaltning.

9.4.3.1 AVSAKNAD AV HOTADE ARTER ELLER ANDRA HÖGA NATURVÄRDEN

Det krävs inte att ett biotopskyddsområde har unika egenskaper för att vara skyddsvärt enligt miljöbalkspropositionen (prop. 1997/98:45, sidan 717). Detta har också uttalats i domar från Mark- och miljööverdomstolen²⁷. Att en specifik biotop har ett ringa naturvärde innebär således inte i sig att det finns särskilda skäl för dispens då det är ett starkt allmänt intresse att biotoper bevaras. Detta har bland annat uttryckts av riksdagen i miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Regeringsrätten har uttalat²⁸ att avsaknad av utrotningshotade arter är en av de omständigheter som kan beaktas vid avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen, men är inte ensamt ett särskilt skäl för dispens. Det måste också finnas motiv för att vidta en åtgärd som skadar biotopen.

Miljööverdomstolen har uttalat²⁹ att det faktum att alléer omfattas av ett generellt biotopskydd inte innebär att varje specifik allé har utpekats som värdefull, utan att det är biotoptypen som sådan som är det skyddsvärda. Om skälet för att vidta en åtgärd som orsakar skada väger tungt skulle således teoretiskt sett en enskild biotop kunna avverkas utan att syftet med biotopskyddsbestämmelserna skulle förfelas.

9.4.3.2 ETT BEGRÄNSAT INTRÅNG I NATURMILJÖN

Ett begränsat intrång i en skyddad biotop är inte ensamt ett särskilt skäl för dispens, men kan i det enskilda fallet beaktas i avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen. Om motivet för att göra ett begränsat intrång i det enskilda fallet väger tyngre än den begränsade skadan kan det innebära att dispens kan beviljas.

9.4.3.3 RATIONALISERING AV JORDBRUKSDRIFTEN

Miljööverdomstolen fastställde i en vägledande dom³⁰ praxis vad gäller rationalisering av jordbruksdriften i ett ärende som gällde igenläggning av öppna diken i jordbruksmark. I domen skriver Miljööverdomstolen att möjlighet till en mer rationell jordbruksdrift inte kan anses ha varit oförutsedd vid skyddets införande, och att ge dispens utifrån endast detta skäl skulle därför strida mot 7 kap. 26 § MB.

Ett av syftena med biotopskyddsbestämmelserna är att de biotoper som fortfarande finns kvar efter tidigare rationaliseringar i jordbruket ska bevaras i så hög utsträckning som möjligt. Förutsättningarna i det enskilda fallet kan dock i vissa fall innebära att det kan finnas särskilda skäl för dispens även för rationalisering. I det en-

²⁷ Mark- och miljööverdomstolen, Målnummer: M 8789-10, M 8790-10 och M 9341-10, Avgörandedatum: 2011-06-13.

²⁸ Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

²⁹ Miljööverdomstolen, MÖD 2005:73, Avgörandedatum: 2005-10-03.

³⁰ Miljööverdomstolen, MÖD 2006:16, Avgörandedatum: 2006-02-28.

skilda fallet kan till exempel i vissa fall mindre ingrepp i en biotop vara nödvändiga för att det ska vara möjligt att nå och bruka marken med dagens stora jordbruksmaskiner. Det kan i andra fall till exempel uppstå problem med jordpackning som omöjliggör brukandet av jorden på mycket små brukningsenheter.

Rationalisering är inte ensamt ett särskilt skäl, men i vissa fall kan motivet för att få utföra en åtgärd som skadar en biotop väga tyngre än skyddet för biotopen. Det är avvägningen i det enskilda fallet som avgör om en dispens kan medges eller inte.

9.4.3.4 BIOTOPEN ÄR MYCKET VANLIGT FÖREKOMMANDE

Att en skyddad biotop är mycket vanligt förekommande i en trakt kan beaktas i avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen, men är inte ensamt ett särskilt skäl för dispens. I Regeringsrättens dom³¹ betonas att man bör ha ett långsiktigt perspektiv vid prövning av dispenser, och beakta att liknande krav på dispenser kan komma att ställas i andra fall. Den kumulativa effekten av många dispenser kan då innebära att syftet med skyddet inte uppnås. Denna risk ska alltid beaktas vid bedömningen av en dispensansökan.

Svårighet att bruka marken till följd av en mycket riklig förekomst av en skyddad biotop kan dock i vissa fall vid avvägningen mellan enskilda och allmänna intressen i det enskilda fallet väga tyngre än skyddet av en enskilda biotop.

9.4.3.5 BIOTOPENS NATURVÄRDEN ÄR SKADADE

Att naturvärdena i en skyddad biotop är skadade är inte ensamt ett särskilt skäl för att få dispens för att ta bort eller vidta andra åtgärder som kan skada biotopen, men kan beaktas i avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen. Det kan till exempel handla om ett småvatten som håller på att torka ut. Biotopens förutsättningar för återhämtning ska dock också beaktas.

Restaureringsbehov för naturvårdsändamål behandlas i *kapitel 9.4.2.6*.

9.4.3.6 FÖREKOMST AV VISSA DJURARTER

Generellt sett bör inte förekomst av djur som skulle kunna skada människor utgöra ett särskilt skäl för dispens. Om en stenmur, som är belägen i närheten av till exempel en förskola eller skola där barn rör sig, bebos av huggormar bör dock risken för skada beaktas i avvägningen. Risken för att barnen skadas kan då i det enskilda fallet väga tyngre än det allmänna intresset av att bevara biotopen, och därmed utgöra ett särskilt skäl för att till exempel flytta muren till en annan plats.

³¹ Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

9.4.3.7 BYGGANDE AV BOSTAD

Behovet av att bygga en bostad är inte ensamt ett särskilt skäl för dispens, men kan beaktas i avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen om det saknas alternativa lämpliga placeringar.

9.4.3.8 AVSAKNAD AV KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Avsaknad av kulturhistoriska värden bör i normalfallet inte beaktas i en bedömning av dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

9.4.3.9 ALTERNATIVA LÖSNINGAR SAKNAS

Avsaknad av alternativa lösningar kan beaktas i avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen, men är inte ensamt ett särskilt skäl för dispens.

9.5 Kompensationsåtgärder

9.5.1 Kompensationsåtgärder i beslut om dispens

Om det finns särskilda skäl får dispens från biotopskyddsbestämmelserna medges enligt 7 kap. 11 § MB. En dispens får enligt 16 kap. 9 § MB förenas med skyldighet att utföra eller bekosta särskild undersökning av berört område, särskilda åtgärder för att bevara berört område och särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför.

16 kap. 9 § MB Tillstånd eller dispens och upphävande av tillstånd eller dispens får förenas med skyldighet att utföra eller bekosta

1. särskild undersökning av berört område,
2. särskilda åtgärder för att bevara berört område, och
3. särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför.

Denna paragraf innebär inte någon inskränkning av en avhjälpansvärs skyldigheter enligt 10 kap.

Syftet med att ställa villkor om kompensationsåtgärder när en dispens från biotopskyddsbestämmelserna har beviljats är att kompensera för det intrång i allmänna intressen som en åtgärd eller verksamhet medför. Kompensationsåtgärderna ska kompensera för skadan i eller förlusten av en biotop, till exempel genom att en motsvarande biotop nyskapas eller restaureras.

Det finns inget krav på att ett beslut om dispens ska innehålla villkor om kompensationsåtgärder, men det är en möjlighet som bör utnyttjas av prövningsmyndigheten när det särskilt bedöms behövas för att minska skadan på naturmiljön. Vid bedömningen av om villkor om kompensation ska meddelas har det betydelse hur allvarligt intrång som verksamheten medför, samt vilken nytta som åtgärderna medför (se prop. 1997/98:45, del 2 sidan 209).

Vid dispensprövning är det viktigt att komma ihåg att miljöbalken är en skyddslagstiftning. En verksamhetsutövare som vill vidta en åtgärd eller bedriva en verksamhet som är dispenspliktig ska i ansökan visa att de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. MB samt reglerna om hushållning i 3 och 4 kap. MB har tillgodosetts. Detta innebär krav på att lokalisera och anpassa verksamheten, samt vidta skadebegränsande åtgärder så att miljöpåverkan minimeras. Om skadeförebyggande åtgärder inte räcker kan det bli aktuellt att föreskriva om kompensationsåtgärder (se prop. 1997/98:45, del 2 sidan 18). Bevarandet av arter i deras naturliga livsmiljöer ska vara utgångspunkten i arbetet med att bevara biologisk mångfald. Bevarande utanför arternas livsmiljöer ska ses som ett komplement. Ett av skälen till detta är den osäkerhet som ofta är förknippad med om kompensationsåtgärder kommer att få avsedd effekt. Detta synsätt överensstämmer med vad som framgår av konventionen om biologisk mångfald som Sverige har undertecknat. Det innebär att tillräckliga skadeförebyggande åtgärder alltid ska genomföras och den bästa lokaliseringen väljas, och att man därutöver, om det är rimligt, kan föreskriva om kompensationsåtgärder.

Ett åtagande om kompensation får inte leda till lägre krav vid en dispensprövning eller få till följd att man accepterar en mer skadlig lokalisering. Se även *Aktionsplan för biologisk mångfald* (Naturvårdsverket 1995, rapport 4463, sidan 64), samt Ds 1997:52 *Kompensation för förlust av miljövärden*.

Kompensationsåtgärder kan inte användas som motiv för att slippa genomföra de anpassningar och försiktighetsmått som följer av kraven i 2-4 kap. MB. Kompensationsåtgärder kan däremot bli aktuella om de motiveras av en kvarstående negativ påverkan efter att de anpassningar och skyddsåtgärder som kan krävas med stöd av 2-4 kap. MB har genomförts. Bestämmelsen om kompensationsåtgärder är en processuell bestämmelse som ger möjlighet att ställa högre krav än vad som följer av de allmänna hänsynsreglerna (jämför SOU 1993:103 del 2 sidan 20).

Möjlighet eller erbjudande om att utföra kompensationsåtgärder utgör således enligt vår mening inte ett särskilt skäl för att få dispens. Om inte påverkan från den dispensgivna åtgärden eller verksamheten kan begränsas för att tillgodose kraven i 2 kap. MB kan kompensationsåtgärder inte läggas till grund för ett beslut att medge dispens i fall där en dispens annars inte skulle ha beviljats. Frågan om kompensationsåtgärder bör därför inte tas upp förrän i slutskedet, *efter* att dispensavvägningen är gjord.

Växjö tingsrätt, mark- och miljödomstolen, prövade den 13 november 2012 i dom M 491-12 en ansökan om dispens från biotopskyddsbestämmelserna. I domskälen angavs att utförandet av eventuella kompensationsåtgärder inte ska vägas in vid bedömningen av om det föreligger särskilda skäl. Domen överklagades, men beviljades inte prövningstillstånd hos Mark- och miljööverdomstolen och har därigenom vunnit laga kraft.

9.5.2 Utformning av kompensationsåtgärder

En kompensationsåtgärd bör avse de biologiska värden som går förlorade och påverka de faktorer som den dispensökta åtgärden kommer att skada. Förlust av plats specifika värden och värden med mycket lång tillkomsttid kan dock sällan ersättas genom kompensation. I första hand bör kompensationen leda till skapande av nya naturvärden i samma slags naturmiljö och av minst samma omfattning i det område som berörs. Syftet är att påverka på de arter som är beroende av biotopen blir så små som möjligt. Om det inte är möjligt bör kompensation ske i ett närliggande område med liknande bevarandevärden, både kvalitativt och kvantitativt, som det som har påverkats. I andra hand kan kompensationsåtgärden utgöras av en liknande naturtyp, till exempel att ett dike kompenseras med en våtmark, eller en stenmur med ett odlingsröse. Är inget av dessa alternativ lämpligt eller möjligt kan man analysera vilken typ av biotop det finns brist på i ett större landskapsperspektiv, och kompensera med en sådan.

Det är bara en förbättring av miljön som utgör egentlig kompensation för skada på naturvärden. Det kan ofta vara en fördel, men är inte alltid nödvändigt, om kompensationsåtgärden kan genomföras innan den åtgärd som kommer att skada naturmiljön genomförs.

Det är viktigt att ha en god dialog med den verksamhetsutövare som ska utföra kompensationsåtgärden. Förutsättningarna för en väl utförd åtgärd ökar om den som ska ansvara för att åtgärden utförs lämnar förslag på vad som kan göras och var. Myndigheten och verksamhetsutövaren bör sedan gemensamt diskutera hur kompensationsåtgärden lämpligast utförs.

Villkor om kompensationsåtgärder som ska gynna biologiska värden, men som kan komma att beröra eller påverka kulturmiljövärden, bör utformas i samråd med företrädare för kulturmiljövården.

Villkor om kompensationsåtgärder som kan påverka fridlysta växt- eller djurarter ska utformas med hänsyn till artskyddsförordningens regler.

9.5.2.1 EXEMPEL PÅ KOMPENSATIONSÅTGÄRDER

Nedan ges några exempel på kompensationsåtgärder i ett beslut om beviljad dispens:

- Vid ingrepp i ett småvatten kan ett nytt småvatten skapas på annan lämplig plats, eller miljön i ett närbeläget småvatten förbättras genom restaurering, för att skapa bättre förutsättningar för vattenlevande arter.
- En stenmur som behöver tas bort, till exempel på grund av att en väg ska få en ny draging, kan byggas upp på ett lämpligt närbeläget ställe. Villkor om hur muren ska utformas bör då ställas.

- Vid ingrepp i en stenmur kan de borttagna stenarna användas till att förbättra, reparera eller bygga på en annan stenmur, alternativt skapa ett odlingsröse.
- Vid avverkning av alléträd kan nya träd planteras på lämpliga ställen i allén. Om den dispensgivna åtgärden påverkar en art som är beroende av en viss trädart är det viktigt att återplantering sker med samma trädart. Utöver detta kan man lämna högstubbar och öka mängden död ved genom att nedtagna trädstammar läggs som faunadepåer på solbelyst plats i eller utanför området.
- Om åkerholmar tas bort, till exempel till följd av ett infrastrukturprojekt, kan nya åkerholmar skapas av till exempel överskottsmassor. Dessa bör då utformas på ett sätt som gynnar den biologiska mångfalden i området.
- I vissa fall, när det inte är möjligt eller lämpligt att kompensera med en motsvarande biotop, kan naturvårdsnyttan bli större om en kompensationsåtgärd innebär att en skadad eller förlorad biotop ersätts med en annan biototyp som det råder större brist på.

9.6 Utformning av ett dispensbeslut

Ett beslut om att bevilja alternativt avslå en dispensansökan bör innehålla följande punkter:

- Tydlig uppgift om vilken åtgärd som sökanden har fått/inte fått dispens för att utföra genom beslutet. Det bör också tydligt framgå om bara delar av en ansökan har beviljats.
- Ett beslut som innebär att dispens beviljas bör normalt förenas med villkor för hur och, om det behövs, när den dispens sökta åtgärden ska utföras. Det bör också anges vilken hänsyn som ska iakttas, samt vilka försiktighetsåtgärder som ska vidtas. Villkoren bör anges tydligt i beslutet för att underlätta dels för den som ska utföra den dispens sökta åtgärden, dels för myndighetens/kommunens tillsyn av vidtagna åtgärder i biotopskyddsområdet. Det bör också anges när och hur genomförda åtgärder ska redovisas.
- Om en kompensationsåtgärd ska utföras bör det anges som ett villkor i beslutet var, när och hur den ska utföras, samt när och hur redovisning av den genomförda åtgärden ska ske till myndigheten.
- Uppgift om berörd lagstiftning.
- En redogörelse för ärendet som innehåller en beskrivning av biotopen och förekommande arter, natur- och kulturvärden, samt förutsättningar och särskilda förhållanden i området. Den bör också innehålla en beskrivning av den planerade åtgärden, samt sökandens motivering för att få dispens.
- Länsstyrelsens/kommunens samlade bedömning och skäl för beslutet bör alltid redovisas oavsett om dispensen beviljas eller avslås. I redovisningen bör det framgå hur avvägningen mellan enskilda och allmänna intressen har gjorts. Det bör också anges om åtgärden går att förena med en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurser samt med den för området gällande översiktsplanen.

- Det särskilda skäl som ligger till grund för en beviljad dispens bör anges tydligt. Vid avslag bör det framgå varför det inte bedöms finnas något särskilt skäl för dispens.
- Kompletterande information som kan vara av betydelse för den som har ansökt om dispens bör finnas med i beslutet.
- Information om hur man överklagar ska bifogas beslutet.
- En översiktskarta med berörd fastighet markerad och en detaljkarta med objektet markerat bör bifogas beslutet, liksom foton om det bedöms ha betydelse för ärendet.

Ett exempel på hur ett beslut om att bevilja alternativt avslå en ansökan om dispens kan utformas finns i *Bilaga 4*.

9.6.1 Villkor i beslut om dispens

Om det finns särskilda skäl för att medge dispens från biotopskyddsbestämmelserna får länsstyrelsen/kommunen enligt de allmänna reglerna om prövning i 16 kap. 2 § MB förena beslutet med villkor om hur åtgärderna ska utföras. Beslutsmyndigheten får också begränsa giltighetstiden för en dispens.

16 kap. 2 § MB Tillstånd, godkännande eller dispens enligt balken eller enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken, får ges för begränsad tid och får förenas med villkor.

Ett beslut om att medge dispens för verksamheter eller åtgärder i ett biotopskyddsområde bör normalt förenas med villkor om hur den dispens sökta åtgärden ska utföras, och vilken hänsyn som ska iakttas.

Syftet med villkoren är att ge anvisningar om hur en åtgärd ska utföras för att skadorna på naturmiljön ska bli så små som möjligt. Det är viktigt att villkoren formuleras tydligt i beslutet. Det underlättar för den som ska utföra den dispens sökta åtgärden att genomföra den på det sätt som myndigheten har avsett. Det underlättar också för myndigheten vid tillsynen av vidtagna åtgärder i biotopskyddsområdet.

Exempel på villkor finns i *Bilaga 5*.

9.6.1.1 VILLKOR OM GILTIGHETSTID FÖR ETT BESLUT OM DISPENS

Det finns inte någon tidsgräns angiven i lag- eller förordningstext för dispenser i biotopskyddsområden. Om man vill tidsbegränsa ett beslut om dispens i ett biotopskyddsområde får man därför ange det som ett särskilt villkor. Man kan antingen ange ett senaste datum för när en viss åtgärd ska vara utförd eller om det bedöms lämpligt använda den formulering om tidsbegränsning som finns för dispenser i naturreservat. För beslut om dispens i ett naturreservat gäller enligt 7 kap. 7 § MB att beslutet upphör att gälla om den åtgärd som avses med dispensen inte har påbörjats inom två år eller avslutats inom fem år från den dag då beslutet vann laga kraft.

En dispensprövning bör i normalfallet ske i så nära anslutning som möjligt till genomförandet av en åtgärd, så att en välavvägd bedömning kan ske utifrån de förutsättningar som råder vid den aktuella tidpunkten. Det kan därför vara lämpligt att begränsa giltighetstiden för en beviljad dispens.

9.6.1.2 VILLKOR OM KOMPENSATIONSÅTGÄRDER

I villkor om kompensationsåtgärder bör man ange vid vilken tidpunkt en viss åtgärd ska vara utförd, samt var åtgärden ska utföras. Man bör också ange när och hur den genomförda åtgärden ska redovisas till myndigheten.

Om villkoren gäller plantering av träd bör det dessutom anges vilken art som ska planteras, antal träd, minsta storlek (stamdiameter) på trädet, vid behov storlek på växtbädden (behövs främst i urbana miljöer), samt skötsel som kan behövas under de fem första åren för att trädet ska överleva (till exempel krav på bevattningspåsar).

Exempel på villkor om kompensationsåtgärder finns i *bilaga 5*.

9.7 Underrättelse om beslut

Beslut om dispens som rör biotopskyddsområden ska förutom till sökanden enligt 28 § punkt 4 FOM skickas till Naturvårdsverket, och enligt 28 a § punkt 4 FOM skickas till Havs- och vattenmyndigheten.

9.8 Överklagande av ett dispensbeslut

I ett beslut om beviljande eller avslag av en dispensionsökan i ett biotopskyddsområde ska enligt 21 § förvaltningslagen (1986:223) information lämnas om hur beslutet kan överklagas.

Enligt 16 kap. 12 § MB får överklagbara beslut överklagas av den som beslutet angår, om avgörandet har gått honom eller henne emot, samt av de myndigheter som enligt vad som är särskilt föreskrivet i MB har rätt att överklaga. Beslut i naturvårdsärenden anses enligt praxis angå markens ägare, nyttjanderättshavare eller annan som innehar särskild rätt till marken (till exempel servitut). Ägare eller nyttjanderättshavare till en grannfastighet har enligt praxis däremot inte ansetts ha rätt att föra talan mot till exempel ett beslut om beviljad dispens i ett biotopskyddsområde. Undantag kan vara om beslutet rör en biotop som är belägen i gränsen mellan två fastigheter.³²

En kommun har ingen föreskriven rätt att överklaga en länsstyrelses beslut, men skulle kunna betraktas som sakägare (den som domen eller beslutet angår, om av-

³² Miljööverdomstolen, MÖD 2006:47, Avgörandedatum: 2006-09-21.

görandet har gått honom eller henne emot), om kommunen har ansökt om dispens eller är markägare.

Enligt 16 kap. 13 § MB får även en ideell förening eller en annan juridisk person som har till huvudsakligt ändamål att tillvarata naturskydds- eller miljöskyddsintressen, och som uppfyller ett antal övriga kriterier som framgår av bestämmelsen, överklaga överklagbara domar och beslut om tillstånd, godkännande eller dispens enligt miljöbalken. Det gäller även upphävande av skydd av områden enligt 7 kap. MB, eller i sådana frågor enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken. Detta innebär att en ideell förening som uppfyller kriterierna i 16 kap. 13 § MB får överklaga beviljade dispenser för biotopskyddsområden.

Enligt 40 § FOM får Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen och Havs- och vattenmyndigheten överklaga beslut som rör frågor som avses i 7 kap. MB, bland annat beviljande och avslag på ansökningar om dispens i biotopskyddsområden.

40 § FOM Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen och Havs- och vattenmyndigheten får överklaga beslut som rör frågor som avses i 7 kap. miljöbalken. Naturvårdsverket får dock i fråga om strandskydd endast överklaga beslut enligt 7 kap. 18 och 18 a §§ miljöbalken.

Naturvårdsverket får även överklaga beslut enligt 12 kap. 11 § miljöbalken.

De myndigheter som anges i 40 § FOM får således överklaga såväl länsstyrelsens som kommunens beslut om dispens i ett biotopskyddsområde.

I 19 kap. MB regleras förvaltningsmyndigheternas och kommunernas prövning av ärenden. I 19 kap. 1 § MB anges var länsstyrelsens, andra statliga myndigheters, samt kommunala nämnders beslut i dispensärenden får överklagas.

19 kap. 1 § MB Förvaltningsmyndigheterna och kommunerna prövar ärenden enligt vad som är föreskrivet i balken eller enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken.

Kommuners beslut i frågor som rör bildande, ändring eller upphävande av naturreservat, kulturresevat, naturminnen, biotopskyddsområden, djur- och växtskyddsområden, strandskyddsområden eller vattenskyddsområden, utom frågor om ersättning, får överklagas hos länsstyrelsen om inte annat är särskilt föreskrivet. Kommunala nämnders beslut i särskilda fall får överklagas hos länsstyrelsen, om inte annat är särskilt föreskrivet.

Länsstyrelsens och andra statliga myndigheters beslut i särskilda fall får överklagas hos mark- och miljödomstol enligt 21 kap. 1 § andra stycket. Detsamma gäller beslut av en annan myndighet än regeringen om att bilda, ändra eller upphäva ett biotopskyddsområde.

Ett beslut om avslag eller beviljande av en ansökan om dispens i ett biotopskyddsområde som har fattats av länsstyrelsen eller Skogsstyrelsen får överklagas hos

mark- och miljödomstolen. En kommunal nämnds beslut får överklagas hos länsstyrelsen. Av detta följer att länsstyrelsen inte kan överklaga en kommuns beslut.

Av 23 § andra stycket förvaltningslagen (1986:223) framgår att ett överklagande ska lämnas in till den myndighet som har meddelat beslutet. Ett överklagande av en länsstyrelses beslut lämnas således in till länsstyrelsen, och ett överklagande av en kommuns beslut lämnas in till kommunen. Överklagande av ett beslut ska ske skriftligt och ska ha kommit in inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. Myndigheten ska efter att ha prövat om ett överklagande kom in i rätt tid antingen avvisa överklagandet (om det har kommit in för sent) eller överlämna det till den myndighet som ska pröva överklagandet.

9.9 Ersättning för avsevärt försvårande av markanvändningen

I de fall det inte har funnits särskilda skäl för att medge dispens från förbudet mot att skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde, och detta får ekonomiska konsekvenser för fastighetsägaren/brukaren på grund av att den pågående markanvändningen avsevärt försvåras i berörd del av fastigheten, kan detta i vissa fall ge rätt till ersättning.

9.9.1 Ingen ersättningsmöjlighet vid utebliven dispens i biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet

Det finns inte någon ersättningsmöjlighet för avsevärt försvårad markanvändning till följd av en utebliven dispens i biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet enligt 7 eller 7 a §§ FOM. För sådana biotopskyddsområden ska länsstyrelsen/kommunen inför beslutet om bildande noga överväga vilka verksamheter och åtgärder som kan komma ifråga i området, och beräkna eventuella kostnader för skyddet.

Eftersom ersättningsfrågan prövas i samband med beslutet om att bilda biotopskyddsområdet ska rätten till ersättning inträda när beslutet vinner laga kraft. I dessa fall har fastighetsägaren inte rätt till ersättning på grund av eventuella efterföljande beslut om att inte medge en dispens i biotopskyddsområdet.

9.9.2 Ersättningsmöjlighet vid utebliven dispens i biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper

Den generella skyddsformen medför att inte några överväganden om ersättning har gjorts för den enskilda biotopen vid beslutet om skydd enligt 5 § FOM. Ersättningsmöjligheten för biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper är därför knuten till myndighetens beslut att inte medge dispens för en viss verksamhet eller åtgärd.

Den som har fått avslag på en dispensansökan som gäller ett generellt skyddat biotopskyddsområde har enligt 31 kap. 4 § punkt 3 MB rätt att få frågan om ersätt-

ning prövad, om han/hon anser att beslutet innebär att pågående markanvändning avsevärt försvåras inom den berörda delen av fastigheten.

Ersättning och inlösen på grund av vissa föreskrifter, förelägganden och förbud

31 kap. 4 § MB (Utdrag) Fastighetsägaren har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller ...

3. en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket som har förenats med särskilda villkor eller en vägran att ge en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket, om dispensen avser ett biotopskyddsområde enligt 7 kap. 11 § första stycket 1, ...

9.9.2.1 SAMRÅD MED NATURVÅRDSVERKET

Enligt 26 § FOM ska länsstyrelsen samråda med Naturvårdsverket innan länsstyrelsen fattar beslut i ett ärende enligt 7 kap. MB, om beslutet rör Naturvårdsverket och kan leda till ersättning eller inlösen enligt 31 kap. MB, eller någon annan ekonomisk förpliktelse för staten, eller annars är av vikt.

Om länsstyrelsen överväger att avslå en ansökan om dispens från biotopskyddsbestämmelserna, och det kan leda till att en sakägare gör anspråk på ersättning enligt 31 kap. MB, ska länsstyrelsen samråda med Naturvårdsverket innan beslut om avslag fattas. Naturvårdsverket får då möjlighet att bedöma vilket ersättningsbelopp beslutet kan leda till, och kontrollera om det finns utrymme på det anslag verket förfogar över för ändamålet. Genom samrådet har Naturvårdsverket också möjlighet att avråda länsstyrelsen från att fatta ett visst beslut, om man bedömer att kostnaderna inte står i rimlig proportion till nyttan för miljön.

Inför bildande av ett biotopskyddsområde enligt 7 kap. 11 § första stycket punkt 2 MB samråder länsstyrelsen med Naturvårdsverket om ersättningsfrågan via VIC Natur. Vid samråd om ersättningsfrågor som uppkommer genom avslag på dispensansökningar i generellt skyddade biotoper används inte VIC Natur. Samrådet får istället initieras via e-post eller vanlig post.

När länsstyrelsen efter samrådet har fattat beslut i ärendet hjälper Naturvårdsverket länsstyrelsen bland annat med att hantera ersättningsanspråk, svara för förhandling, bistå med värderingsresurser och upprätta en överenskommelse.

9.9.2.2 ERSÄTTNINGSTALAN

Den som vill ansöka om ersättning för avsevärt försvårande av pågående markanvändning ska enligt 31 kap. 13 § MB väcka talan i domstol inom ett år från det att beslutet vann laga kraft. Annars upphör ersättningsrätten.

Ersättningstalan

31 kap. 13 § MB Har inte överenskommelse träffats om ersättning enligt 4 eller 11 § eller om inlösen enligt 8 § och har inte rätten till talan gått förlorad enligt 12 §, skall den som vill göra anspråk på ersättning eller kräva inlösen väcka talan hos mark- och miljödomstolen mot den som är skyldig att betala ersättning eller att lösa in fastigheten. Sådan talan skall väckas inom ett år från det att beslutet på vilket anspråket grundas har vunnit laga kraft vid påföljd att rätten till ersättning eller inlösen annars går förlorad.

Länsstyrelsen kan på begäran förskotta medel för ändamål som avses i 31 kap. 11 § miljöbalken.

Länsstyrelsen ska dock enligt 34 § FOM på statens vägnar försöka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning. Praktiskt innebär detta att länsstyrelsen i samband med beslutet varigenom dispens nekats upplyser om innebörden av 31 kap. 13 § MB, och samtidigt förklarar sig beredd att försöka träffa en uppgörelse med fastighetsägaren. Därefter får länsstyrelsen med stöd av Naturvårdsverket förhandla med markägaren, och vid behov kalla in till exempel en förhandlare och värderingsman. Parterna har i praktiken ett år på sig att nå en uppgörelse från det att beslutet vann laga kraft. När man ingen uppgörelse under denna så kallade ettårsfrist måste fastighetsägaren, innan ettårsfristen löper ut, väcka talan i domstol.

Ersättning och inlösen

34 § FOM I ärenden enligt 7 kap. miljöbalken skall länsstyrelsen på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet. Samma skyldighet har Skogsstyrelsen i ärenden som rör biotopskyddsområden enligt 6 §.

Om förhandlingarna leder framåt men parterna inte har hunnit förhandla klart är det viktigt att fastighetsägaren ändå väcker talan i domstol, och samtidigt begär anstånd med att utveckla talan med hänvisning till att förhandlingar pågår. Parterna kan då fortsätta förhandlingarna. Väcks inte talan i domstol i detta läge förlorar fastighetsägaren rätten till ersättning om ettårsfristen hinner löpa ut. Staten har då inte längre någon laglig grund för att ersätta markägaren.

Om det ganska tidigt, långt innan ettårsfristen löper ut, visar sig att parterna har helt olika uppfattningar om ersättningens storlek får man avbryta förhandlingen och hänvisa fastighetsägaren till att väcka talan i domstol och driva anspråken där. Staten har då i enlighet med 34 § FOM gjort ett försök att nå en uppgörelse, men inte lyckats.

Om länsstyrelsen når en uppgörelse med fastighetsägaren, alternativt att ersättningen beslutas av en domstol, så gäller sedan denna enligt 31 kap. 12 § andra stycket MB mot framtida ägare av fastigheten. Om en ny fastighetsägare senare ansöker om dispens för samma åtgärd och får avslag har han/hon inte rätt till ersättning.

9.10 Ansvar för skada på människor, djur eller egendom

Om det föreligger en akut risk för skada på människor, djur eller egendom får åtgärder i en biotop vidtas utan att invänta en dispensprövning³³. Det kan till exempel handla om alléträd eller grenar som riskerar att falla och därmed orsaka skada.

Ett enskilda träd eller grenar som utgör en sådan uppenbar och påtaglig akut risk för skada kan således på egen risk få tas bort utan dispens, om risken för skada är så överhängande att en dispensprövning inte kan inväntas. En dispensansökan bör dock samtidigt lämnas in. Om hela trädet tas ned bör det i normalfallet ersättas med ett nytt träd. Det är lämpligt att kontakt tas med länsstyrelsen innan ett träd tas ned, särskilt om trädet är gammalt eller grovt, för bedömning av om det är nödvändigt att ta ned hela trädet eller om det kan vara lämpligt att lämna en högstubbe, eller om en avverkning kan medföra att skyddet för en allé upphör.

Om skada på människor, djur eller egendom uppstår på grund av bristande skötsel eller underhåll i en biotop är det den underhållsansvarige, det vill säga normalt fastighetsägaren, som bär ansvaret. Detta gäller normalt även om skadan uppstår till följd av att en dispens inte har beviljats, eller på grund av en utdragen dispensprövning hos den beslutande myndigheten. Väghållarens ansvar tar över fastighetsägarens om det handlar om en biotop som är belägen inom ett vägområde. Detta gäller såväl statliga som privata väghållare, och är aktuellt för till exempel alléer.

Ansvaret för olyckor följer ordinarie regler. Om olyckor har skett på grund av bristande skötsel så kan det påverka bedömningen av vållande. Miljöbalkens hänsynsregler tillämpas vare sig i straffrätt eller skadeståndsrätt.

Om en skada har skett under en utdragen dispensprövning eller på grund av att en dispens inte har beviljats, och detta leder till kostnader för den underhållsansvarige, finns det möjlighet för fastighetsägaren, eller väghållaren om det är inom ett vägområde, att stämma staten på skadestånd på grund av felaktig myndighetsutövning.

9.11 Biotopskyddsområden i den fysiska planeringen

Områden som är skyddade enligt miljöbalken, till exempel naturreservat och biotopskyddsområden, bör beaktas i den fysiska planeringen. Större skyddade områden återfinns ofta i planeringsunderlag såsom grönstrukturprogram och naturvårdsprogram. De flesta skyddade områden är inlagda i GIS-skikt och är därmed möjliga att identifiera. Detta gäller dock främst områden som är skyddade i det enskilda

³³Mark- och miljööverdomstolen, Målnummer: M 8789-10, M 8790-10 och M 9341-10, Avgörandedatum: 2011-06-13.

fallet, och normalt inte de generellt skyddade biotoperna. Ajourhållna GIS-skikt med uppgifter om skyddade områden finns i Naturvårdsverkets kartverktyg *Skyddad natur* (se nedan), samt i länsstyrelsernas GIS-tjänst (www.gis.lst/lstgis).

9.11.1 Kartverktyget Skyddad natur ett hjälpmedel i planeringen

Naturvårdsverkets kartverktyg *Skyddad natur* kan vara ett hjälpmedel i det lokala och regionala naturvårdsarbetet. Det är till exempel möjligt att använda data och kartbilder till stöd i kommunala plan- och byggprocesser.

Kartverktyget finns på Naturvårdsverkets webbplats.

I kartverktyget kan man se vilka områden som är skyddade, och varför de är skyddade. Det går också att se vilka naturvärden som finns i ett område, vilka naturtyper som ingår (till exempel våtmark, ädellövträd, tallskog), och om området är av riksintresse för naturvård och/eller friluftsliv.

Kartverktyget är inte en komplett databas för naturvärden utan bör kompletteras med uppgifter från andra databaser, till exempel den nationella ängs- och betesmarksinventeringen (TUVA, www.jordbruksverket.se) och artdata från artportalen (www.artportalen.se). Dessutom finns många regionala och lokala naturvärdesinventeringar som kan vara till hjälp i den kommunala planeringen.

9.11.2 Detaljplaner och biotopskyddsområden

Enligt 2 kap. 3 § plan- och bygglagen (2010:900) (PBL) ska planläggning ske med hänsyn till natur- och kulturvärden. Det innebär att förekomst av biotopskyddsområden bör beaktas vid framtagande av detaljplaner. Länsstyrelsen ska enligt 5 kap. 14 § PBL under samrådet ge råd om hur 2 kap. PBL ska tillämpas.

När ett biotopskyddsområde berörs av framtagandet av en detaljplan bör biotopskyddsområdets naturvärden och planens eventuella påverkan på dessa naturvärden beaktas. Några frågor som kan behöva bedömas är om biotopskyddsområdet bör ingå i eller undantas från planområdet, om det finns förutsättningar för ett bibehållet skydd, eller om skada på naturmiljön inte går att undvika. När det är möjligt bör planen utformas så att skyddet för befintliga biotopskyddsområden inte upphör.

Biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet bör i normalfallet inte ingå i detaljplaneområden eftersom det kan bli svårt att genomföra planen om inte dispens från biotopskyddsbestämmelserna kan medges.

Om ett biotopskyddsområde för en generellt skyddad biotop som enligt definitionen i FOM ska ligga i jordbruksmark inte kan undantas från ett planområde kan det innebära att skyddet för biotopen upphör. Om en sådan biotop kommer att omges helt av bebyggelsemark istället för jordbruksmark gäller inte biotopskyddsbestämmelserna för biotopen längre. Detta gäller för sex av de sju generellt skyddade biotoperna, men inte för alléer eftersom alléer inte behöver ligga i jordbruksmark enligt definitionen i FOM. De generellt skyddade biotoperna har stor betydelse för den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet och bör i så stor utsträckning som möjligt bevaras. Om det inte går att utesluta biotoperna från planområdet kan de dock ofta fylla en funktion inom planområdet, även om skyddet enligt FOM upphör. För alléer kan biotopskyddsbestämmelserna ofta fortsätta att gälla inom ett nytt detaljplanområde.

Om en detaljplan innebär att ett markområde ska användas för en verksamhet som kommer att skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde eller utplåna biotopen bör det ske en prövning av om det finns motiv för dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Det kan annars bli svårt att genomföra planen.

Det kan också behöva göras en miljöbedömning enligt 6 kap. 11-18 §§ MB om planen kan antas medföra en betydande miljöpåverkan. I miljöbedömningen bör en bedömning göras av hur det skyddade området kan beaktas. För mer information om miljöbedömning se *Handbok med allmänna råd om miljöbedömning av planer och program* (Handbok 2009:1, Naturvårdsverket 2009).

9.11.3 Fastighetsbildning och biotopskyddsområden

Vid fastighetsbildning är det viktigt att lantmäterimyndigheten tar hänsyn till förekomsten av såväl biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet som biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper. Detta uttrycks i 3 kap. 2 § fastighetsbildningslagen (1970:988) som att fastighetsbildning ska ske på ett sådant sätt att syftet med bestämmelserna i naturvårdsföreskrifter eller andra särskilda bestämmelser inte motverkas. I praktiken kan det betyda att gränserna för nya eller ombildade fastigheter inte dras genom biotopskyddsområden. Åkerskiften som avgränsas av stenmurar bör heller inte läggas samman, eftersom murarna inte får tas bort. Fältarbetet innefattande mätning och gränsutmärkning får i vilket fall inte skada stenmurar, pilevallar och andra skyddade biotoper.

Det ska vid fastighetsbildning beaktas att skyddet för generellt skyddade biotoper kan komma att upphöra beroende av hur fastighetsbildningen utformas. Alla befintliga biotopskyddsområden påverkas inte per automatik av fastighetsbildning, men skyddet för generellt skyddade biotoper kan komma att upphöra om till exempel jordbruksmark omvandlas till bebyggelsemark. Av bland annat detta skäl ska lantmäterimyndigheten vid behov samråda med länsstyrelsen eller andra berörda myndigheter. När det är möjligt bör den planerade bebyggelsen utformas så att skyddet för befintliga biotopskyddsområden inte upphör. Detta kan ske genom att den nya eller ombildade fastigheten utformas och lokaliseras så att den inte omfattar något

biotopskyddsområde. Detta torde särskilt gälla nya fastigheter för bostadsändamål. Oavsett utfall bör befintliga biotopskyddsområden för såväl generellt skyddade biotoper som biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet alltid framgå tydligt av förrättningskartan och övriga handlingar rörande fastighetsbildningen.

9.11.4 Infrastrukturprojekt – Vägplaner och järnvägsplaner

I propositionen *Planeringssystem för transportinfrastruktur* (prop. 2011/12:118) föreslogs en ändring i miljöbalken som innebar införande av en ny paragraf (11 a §) i 7 kap. MB. Den nya bestämmelsen trädde i kraft den 1 januari 2013 och innebär att byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan enligt väglagen (1971:948) eller en fastställd järnvägsplan enligt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg undantas från förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde. Undantaget gäller för de generellt skyddade biotoperna i bilaga 1 till FOM. Bestämmelsen i 7 kap. 11 a § MB ersätter det undantag som tidigare gällde enligt 8 a § FOM för verksamheter och åtgärder som behövde vidtas för att genomföra en arbetsplan enligt väglagen eller en järnvägsplan enligt lagen om byggande av järnväg, om planen hade fastställts innan biotopskyddsområdet beslutades.

7 kap. 11 a § MB Inom ett biotopskyddsområde enligt 11 § första stycket 1 gäller förbuden i 11 § andra stycket inte byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan enligt väglagen (1971:948) eller en fastställd järnvägsplan enligt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg. *Lag (2012:441).*

En planerad vägs eller järnvägs påverkan på ett biotopskyddsområde ska enligt bestämmelsen i 7 kap. 11 a § MB inte tas upp i en dispensprövning, utan ska istället hanteras under det samråd som krävs under planeringsprocessen enligt väglagen och lagen om byggande av järnväg. Trafikverket ska ta upp frågan om biotopskydd med länsstyrelsen, som ska bedöma om åtgärderna vid byggande av den planerade vägen eller järnvägen kan genomföras trots det generella biotopskyddet. Om länsstyrelsen tillstyrker planen innebär det att länsstyrelsen kan medge att det sker. Rättsverkan av beslutet att fastställa en väg- eller järnvägsplan ska enligt propositionen vara att ingen dispens från biotopskyddsbestämmelserna behövs för åtgärder i enlighet med den fastställda planen. Om länsstyrelsen inte tillstyrker planen ska Trafikverket överlämna frågan om fastställelse av planen till regeringen.

Avsikten är således att frågan om eventuell skada på ett biotopskyddsområde ska tas upp tidigt i processen när en väg- eller järnvägsplan utarbetas. Frågan om planen är förenlig med biotopskyddsbestämmelsernas syfte ska behandlas inom ramen för samrådet mellan den som avser att bygga vägen eller järnvägen (oftast Trafikverket) och länsstyrelsen. Enligt 14 § väglagen ska en väg byggas så att syftet med gällande naturvårdsföreskrifter för ett område inte motverkas. Enligt 1 kap. 5 § lagen om byggande av järnväg får en järnväg inte byggas så att syftet med skydds-föreskrifter motverkas.

Planeringen av nya vägar och järnvägar ska vara inriktad på att ta tillvara och väga olika intressen mot varandra. Byggande av en väg eller järnväg bör därför så långt som möjligt planeras så att syftet med biotopskyddsbestämmelserna inte motverkas. Det är lämpligt att planeringen sker utifrån ett landskapsperspektiv vad gäller påverkan på de naturmiljöer och arter som berörs i de generellt skyddade biotoperna. Samrådet ska i både tidiga och senare skeden omfatta miljöpåverkan, bland annat på biotopskyddsområden. Detta är nödvändigt eftersom de verksamheter och åtgärder som listas i en fastställd vägplan eller järnvägsplan undantas från balkens förbud och skyldigheter i dessa avseenden. Det medför att miljöskyddet i stället måste tillgodoses inom ramen för framtagandet av väg- eller järnvägsplanen. Länsstyrelsen får under samrådet se till att de miljöhänsyn som de aktuella bestämmelserna i miljöbalken syftar till att säkerställa tillgodoses i så stor utsträckning som möjligt.

10 Uppföljning av skydd och skötsel

I detta kapitel ges en översiktlig beskrivning av uppföljning av biotopskyddsområden.

10.1 Allmänt om uppföljning av skyddade områden

Uppföljning av skyddade områden ska ge svar på om områdena sköts på ett sätt som är gynnsamt för de naturvärden som ska bevaras enligt syftet med skyddet. Genom uppföljningen får man kunskap om tillståndet i ett område, och kan då bedöma om förutsättningarna för de ingående växt- och djurarternas långsiktiga fortlevnad samt övriga bevarandevärden har förändrats på något sätt. Man kan till exempel få veta om oönskade förändringar i form av igenväxning sker, eller om en art minskar eller ökar i ett område. Uppföljning kan leda till att naturvårdsarbetet i skyddade områden effektiviseras och förbättras genom att eventuella brister i skötseln kan identifieras och åtgärdas.

Uppföljning behövs också för att man ska kunna utvärdera hur effektivt de skyddade områdena bidrar till att bevara den biologiska mångfalden, samt i vilken grad de bidrar till att uppfylla de av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålen och andra politiska mål.

Riktlinjer för uppföljning av skyddade områden finns i Naturvårdsverkets rapport *Uppföljning av skyddade områden i Sverige - Riktlinjer för uppföljning av friluftsliv, naturtyper och arter på områdesnivå* (Haglund 2010, Naturvårdsverkets Rapport 6379). Riktlinjerna gäller för nationalparker, naturreservat och Natura 2000-områden, men inte specifikt för biotopskyddsområden. Arbetssättet kan dock i viss utsträckning tillämpas även för biotopskyddsområden.

10.1.1 Bevarandemål och målbildare

Uppföljning av ett skyddat område ska alltid vara kopplad till syftet med skyddet. För att detta ska kunna göras på ett bra sätt krävs att syftet preciseras i bevarandemål för naturtyper och arter. Bevarandemålen görs praktiskt uppföljningsbara genom mätbara målbildare som förses med tröskelnivåer. Uppföljning i skyddade områden utgår vanligtvis från enskilda målbildare. En förutsättning för att kunna utvärdera uppföljningsdata på nationell eller regional nivå är att målbildarna standardiseras (se vidare i Haglund 2010).

10.2 Uppföljning av biotopskyddsområden

Uppföljning av biotopskyddsområden blir ofta främst aktuellt för de områden som har beslutats i det enskilda fallet. Uppföljning av biotopskyddsområden för *gene-*

rellt skyddade biotoper behövs också, men försvåras av att det sällan finns fullständig kunskap om var de finns eller hur många de är. En första åtgärd kan då vara att identifiera och kartlägga dessa biotoper i landskapet (se *kapitel 5.2.1.1*). Utifrån denna kartläggning får prioriteras i vilken utsträckning och med vilken frekvens uppföljning av enskilda biotoper kan ske. Ofta får de generellt skyddade biotoperna främst följas upp genom den nationella och regionala miljöövervakningen, samt i miljömålsuppföljningen.

Uppföljning av biotopskyddsområden som har *beslutats i det enskilda fallet* kan i lämplig utsträckning följa riktlinjerna i *Uppföljning av skyddade områden i Sverige* (Naturvårdsverket 2010), och vara kopplad till syftet med skyddet av ett område. Biotopskyddsområden som beslutas i det enskilda fallet har dock en enklare administrativ form än till exempel naturreservat och det finns inget krav på att syftet med skyddet ska anges i beslutet. För både de generellt skyddade biotopskyddsområdena och de områden som länsstyrelsen eller kommunen beslutar om skydd för i det enskilda fallet gäller att de ska vara *små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda*. De ska också finnas angivna i bilaga 1-3 till FOM.

Syftet med skyddet för ett biotopskyddsområde är således att bevara en specifik biotop som finns angiven i bilaga 1-3 till FOM, samt de värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter och andra särskilt skyddsvärda strukturer och betingelser som ingår i biotopen.

För att precisera syftet med skyddet för ett biotopskyddsområde bör bevarandemål upprättas för de prioriterade bevarandevärden, inklusive hotade och andra skyddsvärda växt- och djurarter, som finns i biotopen. Sådana uppgifter finns främst för biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet. För generellt skyddade biotoper kan det ofta istället handla om att biotopens struktur och funktion ska bibehållas, till exempel genom att biotopen inte växer igen, rasar ihop eller blir övergödd, för att naturvärdena ska kunna bevaras. Bevarandemålet bör kompletteras med målindikatorer som följs upp på antingen objektsnivå, traktsnivå eller landskapsnivå. Bevarandevärdena kan även påverkas av åtgärder utanför området.

Uppföljningen bör vara inriktad på att kontrollera statusen hos dessa värden enligt ett systematiskt program och bör så långt som möjligt koordineras med den regionala och nationella miljöövervakningen, samt i förekommande fall med den uppföljning som sker kopplat till olika åtgärdsprogram för hotade arter. Uppföljning av miljötillståndet för olika biotoper sker bland annat genom NILS³⁴, samt på biogeo-

³⁴ Nationell Inventering av Landskapet i Sverige (NILS) är ett rikstäckande miljöövervakningsprogram som följer tillstånd och förändringar i alla landmiljöer i det svenska landskapet, och undersöker hur förutsättningarna för den biologiska mångfalden i Sverige ser ut och förändras över tiden. Såväl jordbruks- och skogsmark som våtmarker, stränder, fjäll och bebyggda miljöer inventeras. Resultaten används bland annat till uppföljning av miljö kvalitetsmålen.

grafisk nivå i enlighet med EU:s habitatdirektiv. Marina biotoper kommer så småningom även att följas upp i enlighet med EU:s havsmiljödirektiv.

Uppföljning av biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet kan kräva en uppföljning av tätare slag än vad den nationella och regionala miljöövervakningen föreslår, särskilt om bevarandemålet omfattar hotade djur- och växtarter. För biotoper i jordbrukslandskapet kan i vissa fall regelbundet återkommande besök med något eller några få års mellanrum tillsammans med fastighetsägare/brukare behövas om syftet med skyddet ska uppnås. Utanför jordbrukslandskapet, där skötselåtgärderna är färre och vegetationsutveckling och successioner ofta är långsammare, kan uppföljningen ofta ske med längre intervaller.

10.2.1 Manualer för uppföljning

Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten har tagit fram manualer för uppföljning av skyddade områden. I dessa sammanfattas metoder och arbetssätt för uppföljning. Manualerna beskriver standardiserade metoder och målindikatorer för uppföljning. I manualerna ingår även förslag till standardiserade bevarandemål för naturtyper och arter. För många av de icke skötta naturtyperna används samma metoder som inom den nationella miljöövervakningen. Manualer finns för alla naturtyper och för de viktigaste grupperna av skyddsvärda arter.

Uppföljning av de flesta biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet, samt de generellt skyddade biotoper som är identifierade i landskapet, kan ske med hjälp av dessa manualer. Manualerna finns tillgängliga på Naturvårdsverkets webbplats. Där finns också sammanställningar av obligatorisk uppföljning för naturtyper respektive arter.

Exempel på manualer som kan användas för biotopskyddsområden:

- UF01 Hav
Bilaga/underlag till UF01: Laguner, grunda och smala vikar
- UF03 Stränder och sanddyner
- UF04 Sjöar
- UF05 Vattendrag
- UF06 Betesmarker och slåtterängar
- UF07 Myrar
- UF08 Fjäll och substratmarker
- UF10 Åkerlandskap och småmiljöer i odlingslandskapet
- UF12 Kärlväxter och kransalger
- UF13 Skyddsvärda arter, mossor och lavar
- UF15 Skyddsvärda däggdjur, samt grod- och kräldjur
- UF16 Skyddsvärda arter, fåglar.

11 Tillsyn i biotopskyddsområden

I detta kapitel ges en översiktlig beskrivning av tillsyn i biotopskyddsområden. För ytterligare vägledning om tillsyn hänvisas till Naturvårdsverkets Handbok 2001:4 *Operativ tillsyn* (Naturvårdsverket 2001). Se särskilt *kapitel 2.6 Tillsyn inom skyddade områden*.

11.1 Allmänt om tillsynen

Tillsyn i biotopskyddsområden är nödvändigt för att tillsynsmyndigheten ska kunna följa upp hur bestämmelserna om biotopskyddsområden efterlevs och vidta åtgärder när det behövs. Hur tillsynen ska bedrivas regleras i 26 kap. MB och miljötillsynsförordningen (2011:13).

En tillsynsmyndighet ska enligt 26 kap. 1 § MB kontrollera efterlevnaden av miljöbalken samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse.

26 kap. 1 § MB Tillsynen skall säkerställa syftet med denna balk och föreskrifter som har meddelats med stöd av balken.

Tillsynsmyndigheten skall för detta ändamål på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse. I fråga om miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet som omfattas av tillstånd skall tillsynsmyndigheten även fortlöpande bedöma om villkoren är tillräckliga.

Tillsynsmyndigheten skall dessutom, genom rådgivning, information och liknande verksamhet, skapa förutsättningar för att balkens ändamål skall kunna tillgodoses.

11.1.1 Information är förebyggande tillsyn

Tillsynen syftar till att säkerställa att miljöbalkens bestämmelser följs. Tillsynsmyndigheten ska kontrollera efterlevnaden av miljöbalken, föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av miljöbalken. Men tillsyn består inte bara av att kontrollera att lagar och regler följs. En viktig del av tillsynen är den förebyggande tillsyn som innebär att informera och vägleda och på så sätt skapa förutsättningar för lagefterlevnad.

I begreppet tillsyn ingår både *tillsynsvägledning* och *operativ tillsyn*. Tillsynsvägledningen delas in i stöd och råd, uppföljning och utvärdering, samt samordning av den operativa tillsynen. Operativ tillsyn är sådan tillsyn som bedrivs direkt gentemot en verksamhetsutövare.

Information till fastighetsägare och brukare av marken om syftet med biotopskyddsområden, samt vilken hänsyn som behöver tas till dem, är en förutsättning

för att biotopskyddsbestämmelserna ska vara ett framgångsrikt verktyg i naturvårdsarbetet.

11.2 Operativ tillsyn i biotopskyddsområden

Den operativa tillsynen i biotopskyddsområden och andra områden som är skyddade enligt 7 kap. MB består i att övervaka att bestämmelserna som gäller i respektive område följs, så att inte naturmiljön skadas.

Tillsynsmyndigheten ska även se till att den som vidtar åtgärder eller bedriver en verksamhet utövar erforderlig egenkontroll (se vidare i *kapitel 11.3*).

11.2.1 Tillsyn i biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet

Tillsynen innebär en allmän övervakning av biotopskyddsområdena för att kontrollera att den som bedriver verksamhet i ett sådant område, eller allmänhet som vistas i området, inte skadar naturmiljön. Detta kan till exempel ske genom att tillsynsbesök genomförs med vissa intervall.

Tillsynen kan också handla om att i förekommande fall kontrollera att de ordningsföreskrifter som gäller för ett område följs.

I de fall en dispens har beviljats för att vidta en åtgärd i ett biotopskyddsområde kan tillsynen bestå i att kontrollera att dispensgivna åtgärder, samt eventuella kompensationsåtgärder, har utförts i enlighet med de villkor som har ställts i beslutet om dispens. Detta kan ske genom ett tillsynsbesök, eller genom att i beslutet ställa villkor om att redovisning av genomförda åtgärder ska lämnas till tillsynsmyndigheten efter genomförandet.

11.2.2 Tillsyn i biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper

Tillsynen i biotopskyddsområden för generellt skyddade biotoper försvåras av att det sällan finns fullständig kunskap om var de finns eller hur många de är. En första åtgärd kan då vara att identifiera och kartlägga dessa biotoper i landskapet (se *kapitel 5.2.1.1*). Utifrån denna kartläggning får prioriteras i vilken utsträckning och med vilken frekvens tillsyn i enskilda biotoper kan bedrivas.

Tillsyn i generellt skyddade biotoper kan ofta handla om att kontrollera att dispensgivna åtgärder, samt eventuella kompensationsåtgärder, har utförts i enlighet med ställda villkor i ett beslut om dispens. Detta kan ske genom ett tillsynsbesök, eller genom att i beslutet ställa villkor om att redovisning av genomförda åtgärder ska lämnas till tillsynsmyndigheten efter genomförandet.

Tillsyn av att kompensationsåtgärder eller andra villkor kopplade till ett dispensbeslut har genomförts i enlighet med beslutet kan till exempel handla om att kontrollera att träd har återplanterats i en allé, att en våtmark har anlagts, eller att en stenmur har återuppbyggts i enlighet med villkoren i beslutet.

11.3 Verksamhetsutövarens egenkontroll

Den som bedriver verksamhet eller vidtar åtgärder som kan påverka ett biotopskyddsområde ska planera och kontrollera sin verksamhet för att motverka eller förebygga att skada på naturmiljön uppstår.

26 kap. 19 § MB Den som bedriver verksamhet eller vidtar åtgärder som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller påverka miljön skall fortlöpande planera och kontrollera verksamheten för att motverka eller förebygga sådana verkningar.

Den som bedriver sådan verksamhet eller vidtar sådan åtgärd skall också genom egna undersökningar eller på annat sätt hålla sig underrättad om verksamhetens eller åtgärdens påverkan på miljön.

Den som bedriver sådan verksamhet skall lämna förslag till kontrollprogram eller förbättrande åtgärder till tillsynsmyndigheten, om tillsynsmyndigheten begär det.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om kontrollen.

Verksamhetsutövare i biotopskyddsområden kan vara av olika kategorier. Det kan till exempel vara en fastighetsägare som bor vid en skyddad biotop och vill utföra en åtgärd som kan skada biotopen, en jordbrukare som brukar mark där det finns skyddade biotoper, Trafikverket som behöver göra åtgärder på en väg som ligger vid en skyddad biotop, eller ett företag som vill uppföra vindkraftverk i ett biotopskyddsområde.

Verksamhetsutövarens egenkontroll i ett biotopskyddsområde handlar i första hand om att kontrollera att han/hon bedriver sin verksamhet på ett sätt som inte skadar naturmiljön i biotopskyddsområdet. Det kan också handla om att se till att en dispensgiven åtgärd utförs i enlighet med villkoren i en dispens. Verksamhetsutövaren ska på uppmaning av tillsynsmyndigheten kunna redovisa att verksamheten inte skadar naturmiljön i biotopskyddsområdet.

Tillsynsmyndigheten får, enligt 26 kap. 21 § MB, förelägga den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd som det finns bestämmelser om i miljöbalken, eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av balken, att till myndigheten lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen.

11.4 Tillsynsplaner

Enligt miljötillsynsförordningens första kapitel har tillsynsmyndigheten bland annat ansvar för att upprätta en behovsutredning som ska uppdateras regelbundet, upprätta en samlad tillsynsplan varje år, samt följa upp och utvärdera tillsynen.

Miljösamverkan Sverige³⁵ har tagit fram rapporten *Exempelsamling för utredning av tillsynsbehov samt tillsynsplaner*. I rapporten finns exempeltexter som stöd och inspiration i tillsynsplaneringen för bland annat biotopskyddsområden. Exempelsamlingen finns tillgänglig på Miljösamverkan Sveriges webbplats under projektet Naturvårdstillsyn (www.miljosamverkansverige.se).

11.5 Fördelning av tillsynsansvaret

I miljötillsynsförordningen anges hur tillsynsansvaret för biotopskyddsområden är fördelat.

Länsstyrelsen har enligt 2 kap. 8 § punkt 2 miljötillsynsförordningen ansvar för tillsynen i fråga om biotopskyddsområden som inte ligger på mark som omfattas av skogsvårdslagen (1979:429), och som har beslutats av regeringen eller länsstyrelsen.

Den kommunala nämnden har enligt 2 kap. 9 § punkt 2 miljötillsynsförordningen ansvar för tillsynen i fråga om biotopskyddsområden som har beslutats av kommunen.

Skogsstyrelsen har enligt 2 kap. 10 § punkt 1 miljötillsynsförordningen ansvar för tillsynen i fråga om biotopskyddsområden på sådan mark som omfattas av bestämmelser i skogsvårdslagen (1979:429), och som Skogsstyrelsen har beslutat om.

11.5.1 Överlåtelse av tillsynsansvar

Länsstyrelsen får enligt 2 kap. 8 § andra stycket miljötillsynsförordningen överlåta uppgiften att utöva den operativa tillsynen i fråga om biotopskyddsområden åt en kommunal nämnd, om kommunfullmäktige begär det. Tillsynen kan överlåtas för såväl generellt skyddade biotopskyddsområden som för de områden som har beslutats i det enskilda fallet av länsstyrelsen. En överlåtelse av uppgiften att utöva operativ tillsyn ska enligt 1 kap. 19 § miljötillsynsförordningen avse en viss typ av tillsynsobjekt, en viss typ av tillsynsobjekt med undantag för ett visst eller vissa tillsynsobjekt, eller ett visst tillsynsobjekt.

I 1 kap. 20 § miljötillsynsförordningen anges vilka faktorer den myndighet som prövar om uppgiften att utöva operativ tillsyn kan överlåtas ska ta hänsyn till vid sin prövning. Det handlar bland annat om den kommunala nämndens förutsättningar för att uppfylla kraven i 1 kap. 6-12 §§ miljötillsynsförordningen, och möjligheten att inom ett län utöva en effektiv tillsyn. Tillsyn över kommunala verksamheter får inte överlåtas om kommunens interna ansvarsfördelning för drift och tillsyn inte är lämplig med hänsyn till förutsättningarna för en effektiv tillsyn.

³⁵ Miljösamverkan Sverige är ett samverkansorgan kring tillsyn och tillsynsvägledning inom miljöbalksområdet mellan Sveriges länsstyrelser, Naturvårdsverket, Socialstyrelsen, Jordbruksverket och Havs- och vattenmyndigheten.

11.5.1.1 ÅTERKALLELSE AV TILLSYNSUPPGIFT

En tillsynsmyndighet som har överlåtit uppgiften att utöva operativ tillsyn till en kommunal nämnd ska enligt 1 kap. 21 § miljötillsynsförordningen regelbundet följa upp och utvärdera tillsynen. Om förutsättningarna för överlåtelse enligt 20 § inte längre finns, ska tillsynsmyndigheten återkalla överlåtelsen.

En tillsynsvägledande myndighet får enligt 1 kap. 22 § miljötillsynsförordningen i fråga om tillsyn inom sitt vägledningsområde begära att den länsstyrelse som har överlåtit uppgiften att utöva tillsyn till en kommunal nämnd ska återkalla överlåtelsen.

11.6 Ansvar för tillsynsvägledning

Naturvårdsverket ska enligt 3 kap. 2 § miljötillsynsförordningen ge tillsynsvägledning till kommunala nämnder och länsstyrelser, om inte annat följer av 3–15 §§ samma kapitel, och allmän tillsynsvägledning till operativa tillsynsmyndigheter i frågor som avser tillämpningen av 26 och 30 kap. MB. Naturvårdsverket har enligt 2 § FOM det centrala ansvaret för områdesskyddet, vilket inbegriper tillsynsvägledningsansvaret för de biotoper som är skyddade som biotopskyddsområden. När ett område omfattas av skydd enligt miljöbalken ändras markanvändningen för biotopen från skogsmark eller jordbruksmark till *annan* markanvändning, nämligen områdesskydd, och är därmed Naturvårdsverkets ansvar.

Havs- och vattenmyndigheten ska enligt 3 kap. 5 § miljötillsynsförordningen ge tillsynsvägledning i frågor om bland annat vattenverksamhet enligt 11 kap. MB med undantag för frågor om markavvattning, vattenskyddsområden enligt 7 kap. MB och skydd av grundvatten.

Skogsstyrelsen ska enligt 3 kap. 10 § miljötillsynsförordningen ge tillsynsvägledning i frågor om tillämpningen av 7 kap. 11 § och 12 kap. 6 § MB i de fall frågorna rör skogsbruk och regleras i skogsvårdslagen.

Jordbruksverket ska enligt 3 kap. 13 § miljötillsynsförordningen ge tillsynsvägledning i bland annat frågor om verksamheter inom jordbruksområdet. Detta inbegriper verksamheter som kan ha påverkan på odlingslandskapets natur- och kulturvärden inklusive påverkan på sådana biotoper som är generellt skyddade. Markavvattning ingår också i Jordbruksverkets tillsynsvägledningsansvar.

Länsstyrelsen ska enligt 3 kap. 16 § miljötillsynsförordningen ge tillsynsvägledning i länet. I länsstyrelsernas tillsynsvägledning ingår att ge kommunerna stöd för att utveckla tillsynen. Från länsstyrelsens vägledningsområde undantas den tillsyn som utövas av Skogsstyrelsen och generalläkaren.

11.7 Tillsynsärenden

Ett tillsynsärende öppnas om tillsynsmyndigheten vid fältbesök upptäcker att naturmiljön i ett biotopskyddsområde har skadats, eller att en åtgärd har utförts utan att villkoren för en dispens har följts. Ett tillsynsärende kan också aktualiseras genom att en anmälan kommer in till tillsynsmyndigheten.

11.7.1 Misstanke om brott

Om det finns misstanke om brott ska tillsynsmyndigheten enligt 26 kap. 2 § MB anmäla överträdelsen till polis- eller åklagarmyndighet.

26 kap. 2 § MB Tillsynsmyndigheten skall anmäla överträdelser av bestämmelser i balken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av balken till polis- eller åklagarmyndigheten, om det finns misstanke om brott.

En brottsanmälan kan till exempel bli aktuell när en åtgärd eller verksamhet som har skadat naturmiljön i ett biotopskyddsområde har genomförts utan att dispens har sökts eller beviljats. Det kan till exempel handla om att ett dike har lagts igen, eller att alléträd har sågats ned utan dispens.

11.7.2 Bestämmelser om förelägganden och förbud

Tillsynsmyndigheten får enligt 26 kap. 9 § MB meddela de förelägganden och förbud som behövs i ett enskilt fall för att miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken ska följas. Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas.

26 kap. 9 § MB (Utdrag) En tillsynsmyndighet får meddela de förelägganden och förbud som behövs i ett enskilt fall för att denna balk samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken skall efterlevas.

Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas. ...

I de fall miljöbalkens bestämmelser inte efterlevs kan tillsynsmyndigheten meddela föreläggande om rättelse. Länsstyrelsen kan till exempel förelägga om återställande av ett dike i jordbruksmark med stöd av 26 kap. 9 § MB. Förelägganden kan även meddelas när kompensationsåtgärder eller andra villkor kopplade till ett dispensbeslut inte har utförts i enlighet med beslutet. Exempel kan vara att träd inte har återplanterats i en allé, en våtmark inte har anlagts, eller att en stenmur inte har återbyggs i enlighet med villkoren i beslutet.

Tillsynsmyndigheten får enligt 26 kap. 12 § MB i vissa fall, om det är skäligt, ge en ny fastighetsägare ett föreläggande om att avhjälpa skada som har uppstått vid tidigare fastighetsägares användning av en fastighet.

26 kap. 12 § MB Har tidigare ägare av en fastighet eller tidigare tomträttsinnehavare i denna egenskap kunnat föreläggas att avhjälpa skada eller olägenhet som uppstått vid deras användning av en fastighet eller en byggnad, anläggning eller anordning på annans mark enligt 7, 8, 11 eller 12 kap., får en tillsynsmyndighet ge ett sådant föreläggande mot en ny ägare eller tomträttsinnehavare, om det är skäligt.

Ett beslut om förelägganden eller förbud får enligt 26 kap. 14 § MB förenas med vite.

26 kap. 14 § MB Beslut om förelägganden eller förbud får förenas med vite.

11.8 Straffbestämmelser

I 29 kap. MB finns straffbestämmelser och regler om förverkande. Brottsrubriceringen när någon har brutit mot biotopskyddsbestämmelserna är brott mot områdesskydd eller förseelse mot områdesskydd. Påföljderna, det vill säga straffen, för brott mot de aktuella bestämmelserna är böter eller fängelse i högst två år.

29 kap. 2 § MB (Utdrag) För brott mot områdesskydd döms till böter eller fängelse i högst två år den som med uppsåt eller av oaktsamhet

1. i ett biotopskyddsområde bedriver en verksamhet eller vidtar någon annan åtgärd som kan skada naturmiljön och som är förbjuden enligt 7 kap. 11 § andra stycket, ...

29 kap. 2 a § MB För förseelse mot områdesskydd döms till böter den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift eller bestämmelse som med stöd av 7 kap. har meddelats eller i det enskilda fallet beslutats för skyddet av en nationalpark, ett naturreservat, ett kulturresevat, ett biotopskyddsområde, ett djur- och växtskyddsområde, ett strandskyddsområde eller ett vattenskyddsområde. Detsamma skall gälla den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot ett interimistiskt förbud enligt 7 kap. 24 §.

Ansvar skall inte dömas ut enligt denna paragraf, om ansvar för gärningen kan dömas ut enligt 1, 2 eller 2 b §.

12 Andra tillämpliga författningar

I detta kapitel ges exempel på författningar som i tillämpliga fall ska beaktas och tillämpas parallellt med bestämmelserna om biotopskyddsområden.

12.1 2 kap. MB Allmänna hänsynsregler

I 2 kap. MB finns allmänna hänsynsregler som bland annat gäller för alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd i ett biotopskyddsområde. Verksamhetsutövare är skyldiga att visa att de har iakttagit hänsynsreglerna i 2 kap. MB. Det gäller även den som har bedrivit en verksamhet som kan antas ha orsakat skada eller olägenhet för miljön.

Hänsynsreglerna ska även beaktas när en ansökan om dispens prövas, samt vid tillsyn i biotopskyddsområden

Enligt 2 kap. 2 § MB ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet.

Av 2 kap. 3 § MB framgår att alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd ska utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Dessa hänsynsregler ska tillämpas för åtgärder som vidtas både inom och utanför ett biotopskyddsområde.

Enligt 2 kap. 6 § MB ska för en verksamhet eller åtgärd som tar i anspråk ett mark- eller vattenområde väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön. Även denna bestämmelse ska tillämpas inom och utanför biotopskyddsområden.

I 2 kap. 7 § MB anges att en rimlighetsavvägning ska göras. Kraven i 2 kap. 2–5 §§ och 6 § första stycket MB gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid denna bedömning ska särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder.

12.2 3 och 4 kap. MB Bestämmelser för hushållning med mark och vatten

I 3 och 4 kap. MB finns bestämmelser om hushållning med mark- och vattenområden. Syftet med hushållningsbestämmelserna framgår av det som kommer till uttryck i 1 kap. 1 § MB som anger balkens mål. I 1 kap. 1 § andra stycket punkt 4 MB anges att miljöbalken ska tillämpas så att mark, vatten och den fysiska miljön i

övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt god hushållning tryggas. Detta preciseras sedan i 3 och 4 kap. MB.

Mark- och vattenområden kan vanligtvis användas på flera olika sätt och för flera olika ändamål. De olika ändamålen kan då komma att konkurrera eller stå i konflikt med varandra. Ett område som på grund av sin beskaffenhet är värdefullt för naturvården kan samtidigt från helt andra utgångspunkter vara lämpligt att använda för något slag av verksamhet, till exempel som väg, täktverksamhet, fabrik eller bostadsområde. Det kan också vara av intresse för militära ändamål.

Hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. MB ska inte tillämpas självständigt, utan är instrument som ska användas när beslutsfattare behöver göra avvägningar mellan olika markanvändningsintressen. Till skillnad från de allmänna hänsynsreglerna gäller de inte alltid utan endast i vissa situationer, till exempel i samband med prövning av tillstånd eller under arbetet med att ta fram en detaljplan.

Hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. MB ska tillämpas endast vid vissa särskilt angivna tillfällen, nämligen vid:

- prövning av frågor enligt 7 kap. MB (områdesskydd),
- tillståndsprövning enligt 9 kap. MB (miljöfarlig verksamhet),
- tillståndsprövning enligt 11 kap. MB (vattenverksamhet),
- tillståndsprövning enligt 12 kap. MB (vilthägn), och
- regeringens tillåtlighetsprövning enligt 17 kap. MB.

Därutöver ska hushållningsbestämmelserna tillämpas enligt vad som är särskilt föreskrivet i vissa angivna lagar, bland annat väglagen (1971:948), plan- och bygglagen (2010:900), samt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg.

Tillämpningen av hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. MB sker på så sätt att de gäller vid prövningen enligt respektive kapitel i miljöbalken eller respektive lag som om bestämmelserna vore en del av kapiteln eller lagarna.

12.2.1 3 kap. MB

I de grundläggande hushållningsbestämmelserna i 3 kap. 1 § MB anges att mark- och vattenområden ska användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade. Denna övergripande bestämmelse ska vara vägledande för det allmännas agerande och för tillämpningen av bland annat biotopskyddsområden enligt 7 kap. MB.

I 3 kap. 3 § MB anges att mark- och vattenområden som är särskilt känsliga från ekologisk synpunkt ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön. Biotoper som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna är ofta ekologiskt känsliga och omfattas därmed av denna bestämmelse.

I 3 kap. 6 § MB anges att mark- och vattenområden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras natur- eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Detta är normalt tillämpligt på biotopskyddsområden. Enligt samma bestämmelse ska områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Vid en dispensprövning i ett biotopskyddsområde bör det därför alltid kontrolleras om biotopskyddsområdet är beläget inom ett område som är av riksintresse enligt 3 kap. 6 § MB, så att dessa bestämmelser kan beaktas.

12.2.2 4 kap. MB

I 4 kap. MB finns hushållningsbestämmelser för vissa särskilt utpekade geografiska områden. Dessa utpekade områden har direkt i lagtexten angivits som områden av riksintresse.

Enligt 4 kap.1 § MB är de områden som anges i 4 kap. 2-8 §§ MB, med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns i områdena, i sin helhet av riksintresse. Som huvudregel får exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön komma till stånd i dessa områden endast om det inte möter något hinder enligt 4 kap. 2-8 §§ MB, och om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden.

I 4 kap. 8 § MB anges att en användning av mark och vatten som kan påverka ett naturområde som har förtecknats enligt 7 kap. 27 § första stycket 1 eller 2 MB, och som omfattar verksamheter eller åtgärder som kräver tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB, får komma till stånd endast om sådant tillstånd har lämnats. Det innebär att om ett biotopskyddsområde är beläget inom ett Natura 2000-område får en dispens från biotopskyddsbestämmelserna inte medges för en åtgärd som också kräver tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB, om inte sådant tillstånd har lämnats.

12.3 7 kap. 13-18 §§ MB Strandskyddsområde

Strandskyddet syftar enligt 7 kap. 13 § MB till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten.

Strandskydd gäller enligt 7 kap. 13 § MB vid hav, insjöar och vattendrag. Det generella strandskyddet gäller 100 meter från strandlinjen, både upp på land och ut i vattnet, och inkluderar även undervattensmiljön. Strandskyddet kan enligt 7 kap. 14 § MB utvidgas till att gälla upp till 300 meter från strandlinjen efter beslut av länsstyrelsen. Om området omfattas av en detaljplan kan strandskyddet vara upphävt.

Många av de vattenanknutna biotoper som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna omfattas också av strandskyddsbestämmelserna. Även de biotoper som inte är direkt knutna till vatten kan ibland ligga nära vatten och då omfattas av strandskydd.

Inom ett strandskyddsområde är det enligt 7 kap. 15 § MB bland annat förbjudet att uppföra nya byggnader, ändra byggnader eller deras användning, utföra anläggningar eller anordningar som hindrar allmänheten, utföra grävningsarbeten, eller vidta en åtgärd som väsentligt förändrar livsvillkoren för djur- eller växtarter.

För att få dispens från strandskyddsbestämmelserna krävs särskilda skäl som är preciserade i 7 kap. 18 c-d §§ MB. I de flesta fall är det kommunerna som beslutar om dispens från strandskyddet. Om ett strandskyddsområde även omfattas av ett annat områdesskydd som länsstyrelsen har beslutat om, till exempel ett biotopskyddsområde, är det dock länsstyrelsen som beslutar om dispens enligt 7 kap. 18 a § MB. Detsamma gäller för tillsynen av strandskyddet. I de flesta fall är det kommunen som har tillsynsansvaret, men om strandskyddsområdet även omfattas av ett annat områdesskydd som länsstyrelsen har beslutat om, är det i de flesta fall länsstyrelsen som har tillsynsansvaret.

12.4 7 kap. 27-29 §§ MB Särskilda skyddade områden

I 7 kap. 27-29 §§ MB finns bestämmelser om Natura 2000-områden.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer ska enligt 7 kap. 27 § MB fortlöpande föra en förteckning över naturområden som bör beredas skydd, eller har beretts skydd som särskilt skyddsområde enligt rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar, eller som särskilt bevarandeområde enligt rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, eller enligt internationella åtaganden eller nationella mål om skydd för naturområden. Av förteckningen ska det framgå vad som har föranlett att området har tagits upp i förteckningen. Ett område som har tagits upp i förteckningen ska prioriteras i det fortsatta skyddsarbetet. När det bedöms vara en lämplig skyddsform kan ett sådant område skyddas som biotopskyddsområde i det enskilda fallet.

Enligt 7 kap. 28 § MB får regeringen förklara ett naturområde som särskilt skyddsområde, om området enligt direktiv 79/409/EEG är särskilt betydelsefullt för skyddet av vilda fåglar. Ett område som enligt artikel 4.4 i direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter har valts ut som ett område av intresse för unionen ska av regeringen förklaras som särskilt bevarandeområde.

Enligt 7 kap. 28 a § MB krävs tillstånd för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett naturområde som har

förtecknats enligt 7 kap. 27 § MB. Tillstånd krävs inte för verksamheter och åtgärder som är nödvändiga för skötseln och förvaltningen av det berörda området.

Tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB får enligt 7 kap. 28 b § MB lämnas endast om verksamheten eller åtgärden, ensam eller tillsammans med andra pågående eller planerade verksamheter eller åtgärder, inte kan skada de livsmiljöer i området som ska skyddas, eller medför att de arter som ska skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området av arterna.

Om en planerad åtgärd på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område, som även är ett biotopskyddsområde, får en dispens från biotopskyddsbestämmelserna inte medges för åtgärden om inte tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB har lämnats.

12.5 8 kap. MB Särskilda bestämmelser om skydd för djur- och växtarter

12.5.1 Artskyddsförordning (2007:845)

I 4-9 §§ artskyddsförordningen finns bestämmelser om fridlysning av växt- och djurarter. Vid prövning av dispenser i biotopskyddsområden bör det uppmärksammas att även en prövning enligt artskyddsförordningen ibland kan vara aktuell. Åtgärder som kan skada fridlysta växt- eller djurarter kan kräva dispens enligt 14-15 §§ artskyddsförordningen. Se vidare i *Webbhandbok för artskyddsförordningen* och *Handbok för artskyddsförordningen Del 1 - Fridlysning och dispenser* (Handbok 2009:2, Naturvårdsverket 2009).

12.6 11 kap. MB Vattenverksamhet

Med vattenverksamhet avses enligt 11 kap. 2 § MB bland annat uppförande, ändring, lagning och utrivning av dammar eller andra anläggningar i vattenområden, fyllning och pålning i vattenområden, bortledande av vatten eller grävning, sprängning och rensning i vattenområden, samt andra åtgärder i vattenområden om åtgärden syftar till att förändra vattnets djup eller läge.

För vattenverksamhet krävs som huvudregel tillstånd enligt 11 kap. 9 § MB. Vissa vattenverksamheter kan dock hanteras som en anmälan till länsstyrelsen. Vilka dessa är framgår av 19 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. Länsstyrelsen är enligt miljötillsynsförordningen (2011:13) tillsynsmyndighet för vattenverksamheter och kan med stöd av 26 kap. MB bland annat meddela förelägganden om åtgärder som krävs för att miljöbalkens bestämmelser ska följas.

Enligt 23 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. ska den myndighet som handlägger ett anmälningsärende meddela förelägganden om försiktighetsåtgärder eller förbud enligt miljöbalken om det behövs, eller förelägga verksamhetsutövaren att ansöka om tillstånd enligt 11 kap. 9 § MB. Om sådana åtgärder

inte meddelas ska myndigheten underrätta den som har gjort en anmälan om att ärendet inte föranleder någon åtgärd från myndighetens sida.

Det kan vara lämpligt att samordna prövningen av en vattenverksamhet med prövningen enligt biotopskyddsbestämmelserna i de fall båda frågorna ska prövas.

En mark- och miljödomstol får enligt 21 kap. 3 § MB vid handläggning av ett mål enligt miljöbalken förbehålla sig prövningen av ett ärende som handläggs vid en förvaltningsmyndighet, under förutsättning att det är samma sökande och samma verksamhet, eller verksamheter som har samband med varandra. Det innebär att en mark- och miljödomstol vid en tillståndsprövning enligt 11 kap. MB även kan komma att göra en prövning enligt biotopskyddsbestämmelserna.

Rensning kräver som regel inte tillstånd, men om fisket kan skadas ska rensningen anmälas till länsstyrelsen enligt 11 kap. 15 § MB. Den som är beroende av att vattenförhållandena består får rensa för att bibehålla vattnets djup och läge enligt 2 kap. 5 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. För den som äger en vattenanläggning såsom ett grävt dike finns en skyldighet enligt 11 kap. 17 § MB att underhålla den så att inte skada för allmänna eller enskilda intressen uppkommer. Normal underhållsrensning som utförs med iakttagande av hänsynsreglerna i 2 kap. MB, så att inte varaktig skada på naturmiljön i ett biotopskyddsområde uppstår, behöver normalt inte dispensprövas enligt biotopskyddsbestämmelserna.

12.7 12 kap. MB Jordbruk och annan verksamhet

12.7.1 Samråd enligt miljöbalken

Enligt 12 kap. 6 § MB ska en verksamhet eller åtgärd som inte omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt andra bestämmelser i miljöbalken anmälas för samråd hos den myndighet som utövar tillsynen, om åtgärden kan komma att väsentligt ändra naturmiljön. Tillsynsmyndigheten får förelägga den anmälningsskyldige att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på naturmiljön. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga, och det är nödvändigt för skyddet av naturmiljön, får myndigheten förbjuda verksamheten. I förekommande fall bör myndigheten informera om att det kan krävas dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

Vid ett samråd om en verksamhet utanför ett biotopskyddsområde, som kan komma att skada naturmiljön i det skyddade området, får tillsynsmyndigheten förelägga verksamhetsutövaren att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på biotopskyddsområdet. Se också *kapitel 6.2.3.1*, samt *Anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § MB* (Handbok 2001:6, Naturvårdsverket 2001).

12.7.2 Miljöhänsyn i jordbruket

Enligt 12 kap. 8 § MB får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela föreskrifter om den hänsyn till natur- och kulturvärden som ska tas vid skötsel av jordbruksmark och vid annan markanvändning i jordbruket, såsom i fråga om skyddet av odlings- och kulturlandskapet samt djur- och växtlivet. Föreskrifterna får dock inte vara så ingripande att pågående markanvändning inom den berörda delen av fastigheten avsevärt försvåras.

Enligt 4 § förordningen (1998:915) om miljöhänsyn i jordbruket får föreskrifter som avses i 12 kap. 8 § MB om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket meddelas av Jordbruksverket efter samråd med Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Jordbruksverket har med stöd av 4 § beslutat om föreskrifter (SJVFS 1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket.

12.7.2.1 STATENS JORDBRUKSVERKS FÖRESKRIFTER (SJVFS 1999:119) OM HÄNSYN TILL NATUR- OCH KULTURVÄRDEN I JORDBRUKET

Enligt 5-6 §§ Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket får bland annat gränsvallar, renar mellan åkerskiften, hägnadsrester och anläggningar av träd eller buskar inte skadas eller tas bort om de har kulturhistoriskt värde eller stort värde för bevarandet av odlingslandskapets flora eller fauna.

Enligt 9 § får träd som har haft en funktion i äldre markanvändning inte skadas eller tas bort vid röjning på ängs- eller betesmark.

Enligt 10 § får handelsgödsel, stallgödsel samt slam eller annat organiskt avfall inte spridas på åkermark så att det hamnar utanför åkern. Gödsel, slam och annat organiskt avfall får enligt 11 § inte heller spridas på ängs- eller betesmark om natur- eller kulturvärden kan skadas av spridningen.

12.8 Miljöersättningar i jordbruket

12.8.1 Landsbygdsprogrammet 2007-2013

Landsbygdsprogrammet är ett verktyg för att nå målen för landsbygdspolitiken och pågår i sju år (2007-2013). När nuvarande program upphör vid utgången av 2013 kan reglerna komma att ändras.

Åtgärderna i landsbygdsprogrammet finansieras ungefär till hälften av Sverige och till hälften av EU. Landsbygdsprogrammet ska bidra till att miljökvalitetsmålen nås, och innehåller satsningar i form av stöd och ersättningar för att utveckla landsbygden. Stöd enligt landsbygdsprogrammet regleras i förordningen (2007:481) om stöd för landsbygdsutvecklingsåtgärder.

Jordbrukare som vårdar och utvecklar odlingslandskapet och använder miljövänliga metoder bidrar till att miljömålen uppnås. De kan därför få ersättning enligt

Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2007:42) om kompensationsbidrag, miljöersättningar och miljöinvesteringar för de miljötjänster de utför, till exempel skötsel av slätterängar och betesmarker. Jordbrukare som uppfyller vissa generella skötselvillkor kan få ersättning för allmänna värden. Länsstyrelsen beslutar om vilka marker som därutöver kan få ersättning för skötsel av särskilda värden och fastställer skötselvillkoren i en åtagandeplan. Stöd för kompletterande åtgärder kan lämnas när natur- och kulturmiljövärdena kräver skötsel som lövtäkt, lieslätter eller efterbete. Ersättning för vissa insatser kan också erhållas från *Utvald miljö* inom landsbygdsprogrammet.

12.8.2 Miljöersättningar i förordningen (2007:481) om stöd för landsbygdsutvecklingsåtgärder

I andra kapitlet i förordningen (2007:481) om stöd för landsbygdsutvecklingsåtgärder regleras vilka stöd som kan lämnas till åtgärder för förbättring av miljön och landskapet.

Flera av de biotoper och landskapselement som omfattas av ersättningsmöjlighet omfattas av biotopskyddsbestämmelserna.

12.8.2.1 ERSÄTTNING FÖR MILJÖVÄNLIGT JORDBRUK

Enligt 2 kap. 11-12 §§ kan man få ersättning för skötsel av betesmarker, slätterängar, fåbodbete och skogsbete i hela landet, och för alvarbete på Öland och Gotland. Syftet med ersättningen är att bevara och förstärka betesmarkernas och slätterängarnas natur- och kulturmiljövärden. Det finns också ersättningsmöjlighet för skötsel av mosaikbetesmarker och andra gräsfattiga marker, samt för restaurering av betesmarker och slätterängar.

12.8.2.2 SKÖTSEL AV VÅTMARKER

Enligt 2 kap. 13 § kan man få ersättning för att sköta eller anlägga en våtmark. Syftet med denna ersättning är att gynna den biologiska mångfalden och minska de negativa effekterna av växtnärläckage.

12.8.2.3 NATUR- OCH KULTURMILJÖER I ODLINGSLANDSKAPET

Enligt 2 kap. 14 § kan man få ersättning om man sköter värdefulla lämningar och miljöer som ligger på åkermark eller i anslutning till åkermark, och som huvudsakligen har tillkommit före 1940. Syftet med ersättningen för sådana landskapselement är att bevara och synliggöra kulturhistoriskt värdefulla jordbruksmiljöer med spår av äldre markanvändning, och biologiskt rika småbiotoper och livsmiljöer i hela landet. Syftet är också att bevara odlingslandskapets lokala och regionala särdrag. Exempel på landskapselement är alléträd, hamlade pilar som ingår i rader, källor, småvatten, öppna diken, odlingsrösen, stenmurar och åkerholmar. För att få ersättning för natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet måste man ansöka om ersättning för och sköta alla landskapselement som kan ge ersättning inom en åtagandeenhet. Det innebär att alla åkerholmar, öppna diken och alléer med mera

inom åtagandeenheten ska omfattas av ersättningen och skötas enligt överenskommelsen.

12.8.2.4 REGIONALT PRIORITERADE ERSÄTTNINGAR

Enligt 2 kap. 16 § kan man få ersättning inom stödprogrammet *Utvald miljö* för så kallad mångfaldsträda som gynnar växter, insekter och fåglar.

12.8.2.5 SKYDDSZONER MOT VATTENDRAG

Enligt 2 kap. 22 § kan man få ersättning för anläggande av skyddszoner utmed vattenområden i vissa områden i landet. Syftet med ersättningen är att minska ytavrinning, erosion och läckage av näringsämnen från åkermark och därmed gynna växt- och djurliv. Skyddszonerna minskar även risken för att rester av växtskyddsmedel hamnar i sjöar och vattendrag.

I regioner med miljöstöd för skyddszoner bör länsstyrelsen uppmana till anläggande av skyddszoner på åkrar i anslutning till vattenmiljöer som omfattas av biotopskyddsbestämmelserna.

12.9 Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Fornminnen, byggnadsminnen, kyrkotomter och begravningsplatser skyddas enligt vad som framgår av lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Detta skydd kan gälla parallellt med miljöbalkens biotopskyddsbestämmelser. De flesta områden som har detta dubbla skydd omfattar biotopen alléer och trädrader samt stenmurar. Det innebär att åtgärder som utförs med stöd av KML kan kräva dispens från biotopskyddsbestämmelserna, och att åtgärder som sker med dispens från biotopskyddsbestämmelserna också kan behöva tillåtlighetsprövas enligt KML.

De flesta dispensärenden gällande generellt skyddade biotopskyddsområden och tillåtlighetsärenden enligt KML handläggs av länsstyrelsen, vilket ökar möjligheten till samordning mellan de enheter som företräder kulturmiljövården respektive naturvården inom länsstyrelsen. För att uppnå bästa resultat i förvaltning och förändring av ett område som ges skydd genom KML är det viktigt med en tidig dialog mellan fastighetsägaren och länsstyrelsen. Vid större förändringsarbeten i områden som också kan innebära att dispens från biotopskyddsbestämmelserna behövs rekommenderas att i ett tidigt stadium av diskussionen också ha med antikvarisk konsult, biolog, träsakkunnig eller tekniskt sakkunnig. Dialog med sökanden om bedömningen av en ansökan, samt om de villkor som kan komma att ställas för genomförandet av åtgärder som både kräver dispens från miljöbalken och tillstånd enligt KML, bör ske samordnat från länsstyrelsen.

Det är en fördel om vårdplaner som upprättas enligt KML utformas med hänsyn till eventuellt förekommande biotopskyddsområden så att vårdåtgärderna som föreslås

kan utföras utan dispens, eller så att vårdplanen direkt kan ligga till grund för en dispensansökan.

Nedan ges en sammanfattning av KML vad gäller sådant som kan beröra biotopskyddsområden. För mer detaljerad vägledning hänvisas till Riksantikvarieämbetets webbplats (www.raa.se).

12.9.1 Fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkotomter och begravningsplatser

12.9.1.1 FASTA FORNLÄMNINGAR

När ett arbete ska utföras i eller utanför ett biotopskyddsområde kan i vissa fall fasta fornlämningar komma att beröras. I 2 kap.1 § KML definieras fasta fornlämningar som lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Dessutom ska lämningar för att definieras som fast fornlämning också uppfylla kriterier som finns i paragrafen.

I det digitala fornminnesinformationssystemet FMIS finns merparten av de kända fasta fornlämningarna registrerade. Enligt 2 kap. 10 § KML bör den som avser att genomföra ett arbetsföretag i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kommer att beröras, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen. Många biotopskyddsområden kan dock tänkas innehålla ännu ej registrerade fornlämningar. Det gäller i synnerhet för områden där markanvändningsanalyser påvisar en lång historisk kontinuitet. I sådana marker kan det finnas spår av äldre boplatser, bytomter eller odlingssystem. Även ännu inte identifierade fornlämningar omfattas av KML.

12.9.1.2 BYGGNADSMINNEN

När en byggnad förklaras för byggnadsminne enligt 3 kap. KML ska länsstyrelsen genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas, samt i vilka avseenden den inte får ändras. Om det finns särskilda skäl, får länsstyrelsen lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsbestämmelser. För underhållsåtgärder krävs normalt inte tillstånd. Exempel på tillståndspliktiga åtgärder för markområde, park och trädgård kan vara att ändra eller ta bort hägnader/murar, eller att ta bort eller ändra trädbestånd. Ibland kan sådana åtgärder även kräva dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

12.9.1.3 STATLIGA BYGGNADSMINNEN

Motsvarande regler som i 3 kap. KML ägnas de enskilt ägda byggnadsminnena finns för de statligt ägda byggnadsminnena i förordning om statliga byggnadsminnen (1988:1229). Bestämmelserna om statliga byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde. En viktig skillnad i tillämpningen av bestämmelserna är att det i det senare fallet är Riksantikvarieämbetet och inte länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet.

12.9.1.4 KYRKOBYGGNADER OCH KYRKOTOMTER

Kyrkobyggnader och kyrkotomter ska enligt 4 kap. KML vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Kyrkobyggnader enligt denna lag är byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar. Till väsentlig ändring av kyrkotomter, och som kan kräva tillstånd, räknas även borttagande av växtlighet, till exempel trädfällning, samt borttagande av staket/murar. Länsstyrelsens tillståndsprövning enligt KML omfattar såväl lämpligheten av föreslagna åtgärder som sättet på vilket dessa åtgärder ska utföras. Länsstyrelsen får därför ställa villkor för tillstånd till ändring. Vid åtgärder i alléer och stenmurar som också omfattas av biotopskyddsbestämmelserna kan även en dispensprövning enligt dessa bestämmelser krävas. Dialogen med sökanden om de båda prövningarna bör ske samordnat från länsstyrelsen.

12.9.1.5 BEGRAVNINGSPLATSER

Begravningsplatser ska enligt 4 kap. KML vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Av 4 kap. 11 § KML framgår att kravet på vård och underhåll gäller för alla begravningsplatser oavsett ägare. Vilka vård- och underhållsåtgärder som krävs för att de kulturhistoriska värdena och de specifika egenskaperna ska upprätthållas bör preciseras i en vård- och underhållsplan. Det är förvaltaren, vanligen Svenska kyrkans samfälligheter/församlingar, som ansvarar för att sådana vård- och underhållsplaner tas fram.

12.10 Skogsvårdslag (1979:429)

I 30 § skogsvårdslagen (1979:429) anges bland annat att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om den hänsyn som ska tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen vid skötseln av skog, såsom i fråga om hyggens storlek och utläggning, beståndsanläggning, kvarlämnande av träd och trädsamlingar, gödsling, dikning och skogsbilvägars sträckning.

12.10.1 Skogsvårdsförordning (1993:1096)

I 30 § skogsvårdsförordningen (1993:1096) anges att föreskrifter som avses i 30 § skogsvårdslagen (1979:429) meddelas av Skogsstyrelsen efter samråd med Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och annan central förvaltningsmyndighet som kan beröras. Skogsstyrelsen ska också samråda med kommunen i frågor av särskild vikt med hänsyn till de lokala förhållandena.

12.10.1.1 SKOGSSTYRELSENS FÖRESKRIFTER (SKSFS 2011:7) OCH ALLMÄNNA RÅD TILL SKOGSVÅRDSLAGEN

De föreskrifter som Skogsstyrelsen har utfärdat om den hänsyn som ska tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen och som bland annat behandlar skyddszoner utmed hav, sjöar, vattendrag och öppen jordbruksmark kan i vissa fall vara av betydelse för biotopskyddsområdets funktion. De kan dels ge behövligt

skydd genom kantzoner vid vattenmiljöer, dels i vissa fall innebära att skyddet för en biotop inte upphör vid skogsplantering på jordbruksmark.

Föreskrifterna anger att skydds-zoner med träd och buskar ska lämnas kvar vid skötsel av skog i sådan utsträckning som behövs av hänsyn till växt- och djurliv, vattenkvalitet, kulturmiljö, kulturlämningar och landskapsbild. I de allmänna råden till föreskrifterna anges bland annat att utformning av skydds-zoner med hänsyn till vattenkvalitet samt växt- och djurliv i och kring hav, sjöar, vattendrag, samt blöta marker, till exempel våtmarker och myrar, bör ske utifrån arters känslighet och behov, samt mark- och vattenförhållanden. Detta kan till exempel ske genom att vegetation lämnas för att bibehålla beskuggning och näringsupptag samt stabilisering av mark. Vid föryngringsavverkning i anslutning till hav, sjöar, vattendrag och fuktiga miljöer samt kulturmiljöer, jordbruksmark och bebyggelse kan utvecklande av miljövärden till exempel ske genom att skydds-zonen efter avverkning lämnas oplanterad alternativt planteras med trädslag som bevarar eller utvecklar natur- eller kulturmiljövärden.

Föreskrifterna anger också att vid skogsplantering på nedlagd jordbruksmark ska en skydds-zon utmed sjöar, vattendrag, kulturmiljöer och öppen jordbruksmark samt bebyggelse lämnas oplanterad eller planteras med lövträd. I vissa fall kan detta innebära att skyddet inte upphör för en biotop som enligt definitionen i FOM ska ligga i jordbruksmark.

13 Litteratur, referenser och webblänkar

- Arnborg, G. (1980). *Stenmur'n. Odlarmöda i Västergötland*.
- Aronsson, M. (2008). *Karakteristiska arter och kriterier för dessa*.
www.naturvardsverket.se.
- Artportalen. www.artportalen.se.
- Bengtsson, B. m.fl. (2000). *Miljöbalken. En kommentar*. Norstedts blå bibliotek.
ISBN 9789139004608.
- Bjelke, U. (2010). *Analys av rödlistade sötvattensarter*. ArtDatabanken rapporter 6.
- Boverket (2002). *Boken om detaljplan och områdesbestämmelser*. Karlskrona:
Boverket. ISBN: 91-7147-699-7.
- Boverket (2012). PBL Kunskapsbanken. Boverkets vägledning för plan- och
bygglagen. www.boverket.se.
- Green, L. (1991). *Fossil åkermark*. Fornlämningar i Sverige 1. Riksantikvarie-
ämbetet.
- Gustafsson, J-E (2002). *Hägnader och stängsel i kulturlandskapet*. Praktisk
fornvård 1. Riksantikvarieämbetet. ISBN 91-7209-249-1.
- Gärdenfors, U. (red.) (2010). *Rödlistade arter i Sverige 2010*. ArtDatabanken,
SLU. Uppsala. ISBN 978-91-88506-35-1.
- Haglund, Anders (2010). *Uppföljning av skyddade områden i Sverige - Riktlinjer för uppföljning av friluftsliv, naturtyper och arter på områdesnivå*. Rapport
6379. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 978-91-620-6379-5.
- Jordbruksverket (1999). *Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket*. SJVFS 1999:119. ISSN 1102-0970.
- Jordbruksverket (2005). *Ängs- och betesmarksinventeringen 2002-2004*. Rapport 2005:1. www.jordbruksverket.se.
- Jordbruksverket (2006). *Kulturhistoriska bidrag och särdrag - uppföljning och utvärdering av miljöersättningen till natur- och kulturmiljöer*. Rapport 2006:10.
- Jordbruksverket (2007). *Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2007:42) om kompensationsbidrag, miljöersättningar och miljöinvesteringar*. SJVFS 2007:42. ISSN 1102-0970.
- Jordbruksverket (2011). *Vindkraft – en möjlighet för biologisk mångfald på slätten?* Rapport 2011:27. Jönköping: Jordbruksverket. ISSN 1102-3007. ISRN SJV-R-11/27-SE. RA11:27.
- Jordbruksverkets betesmarksdatabas TUVÅ. www.jordbruksverket.se.
- Länsstyrelsen i Jönköpings län (1996). *Nyckelbiotoper i rinnande vatten. Ett system för identifiering av särskilt värdefulla biotoper i och i anslutning till rinnande vatten*. Meddelande 96:34.
- Miljöhänsyn vid dikesrensning (2004). Jordbruksverket, LRF & Naturvårdsverket.

Miljösamverkan Sverige (2007). *Exempelsamling för utredning av tillsynsbehov samt tillsynsplaner*. Länsstyrelserna och Naturvårdsverket.

Miljösamverkan Sverige (2010). *Biotopskydd – Bråkiga begrepp*. Länsstyrelserna och Naturvårdsverket.

Miljösamverkan Sverige (2010). *Jordbrukets pärlor - livsmiljöer värda att bevara*. Länsstyrelserna och Naturvårdsverket.

Musselportalen. www.musselportalen.se.

Natura 2000: Tolkningar och vägledningar för de svenska naturtyperna i Art- och habitatdirektivet. www.naturvardsverket.se

Naturvårdsverket (1992). *Redovisning av regeringsuppdraget att utreda och föreslå vilka biotoper som bör omfattas av biotopskyddet i naturvårdslagen*. Stockholm: Naturvårdsverket. SNV dnr 211-4765-91.

Naturvårdsverket (1995). *Aktionsplan för biologisk mångfald*. Rapport 4463. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-4463-X.

Naturvårdsverket (1995). *Allmänna råd Biotopskydd*. AR 1995:4. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-0090-X.

Naturvårdsverket (1997). *Allmänna råd Spridning av kemiska bekämpningsmedel*. AR 1997:3. ISBN 91-620-0098-5. ISSN 0282-7271. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (1997). *Statens Naturvårdsverks föreskrifter om spridning av kemiska bekämpningsmedel*. SNFS 1997:2. ISSN 0347-5301. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (1997). *Ängs- och hagmarker i Sverige*. Rapport 4819. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2001). *Anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § MB*. Handbok 2001:6. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-6228-X.pdf.

Naturvårdsverket (2001). *Operativ tillsyn*. Handbok 2001:4. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-0114-0.

Naturvårdsverket (2001). *System Aqua*. Rapport 5157. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2002). *Biotopskydd för vattenanknutna biotoper*. Redovisning av ett regeringsuppdrag. Rapport 5262. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5262-4.

Naturvårdsverket (2003). *Att skylta skyddad natur. En vägledning om skyltar, foldrar, vägvisning, gränsmarkering och Internet*. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-1233-9.

Naturvårdsverket (2003). *Bevarande av värdefulla naturmiljöer i och i anslutning till sjöar och vattendrag - vägledning*. Rapport 5330. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5330-2.

Naturvårdsverket (2003). *Handledning för miljöövervakning. Undersökningstyp Biotopkartering, vattendrag* (version 2003-01-11). Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2003). *Natura 2000 i Sverige*. Handbok med allmänna råd. Handbok 2003:9. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-0131-0.

Naturvårdsverket (2003). *Tillståndsprövning och anmälan avseende miljöfarlig verksamhet*. Handbok 2003:5. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-0127-2.

Naturvårdsverket (2004). *Vägledning för statsbidrag till markåtkomst för naturreservat*. Protokoll Nr 111/04.

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen (2005). *Nationell strategi för formellt skydd av skog*. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-1243-6.

Naturvårdsverket (2005). *Riksintrasse för naturvård och friluftsliv. Handbok med allmänna råd för tillämpningen av 3 kap. 6 §, andra stycket, miljöbalken*. Handbok 2005:5. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-0140-X.pdf.

Naturvårdsverket (2005). *Vattenkällor som refugier för försurningskänsliga bottendjur*. Rapport 5409. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5409-0.

Naturvårdsverket (2006). *Sammanställning och analys av kustnära undervattensmiljö (SAKU)*. Rapport 5591. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN: 91-620-5591-7.

Naturvårdsverket (2007). *Nationell strategi för skydd av vattenanknutna natur- och kulturmiljöer – delmål 1 levande sjöar och vattendrag*. Rapport 5666. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5666-2.pdf. Elektronisk publikation.

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen (2007). *Naturskydd i ett internationellt perspektiv – förslag till åtgärder i Sverige*. Rapport 5742. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5742-1. Elektronisk publikation.

Naturvårdsverket (2007). *Skydd av marina miljöer med höga naturvärden - Vägledning*. Rapport 5739. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5739-1.pdf.

Naturvårdsverket (2007). *Vägledning för länsstyrelsernas arbete med skötselavtal*. Rapport 5738. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5738-3.

Naturvårdsverket (2008). *Planering av naturreservat - vägledning för beskrivning, indelning och avgränsning*. Rapport 5788. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5788-6.

Naturvårdsverket (2009). *Handbok för artskyddsförordningen Del 1 - Fridlysning och dispenser*. Handbok 2009:2 och *Webbhandbok för artskyddsförordningen*. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 978-91-620-0160-5.

Naturvårdsverket (2009). *Handbok med allmänna råd om miljöbedömning av planer och program*. Handbok 2009:1. Stockholm: Naturvårdsverket. Elektronisk publikation. ISBN 978-91-620-0159-9.

Naturvårdsverket (2009). *Markavvattnings och rensning. Handbok för tillämpningen av bestämmelserna i 11 kap. miljöbalken*. Handbok 2009:5, utgåva 1. Stockholm: Naturvårdsverket. Elektronisk publikation. ISBN 978-91-620-0163-6.pdf.

Naturvårdsverket (2009). *Naturvårdsverkets föreskrifter om registrering av beslut enligt 7 kap. miljöbalken*. NFS 2009:5. Stockholm: Naturvårdsverket. ISSN 1403-8234.

Naturvårdsverket (2010). *Fastighetsutredning vid områdesskydd enligt Miljöbalken - Vägledning för länsstyrelserna och Lantmäteriet*. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2010). *Gränsarbeten vid områdesskydd enligt Miljöbalken*. Vägledning för länsstyrelserna och Lantmäteriet. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2010). *Vägledning för statsbidrag för lokala naturvårdsprojekt*. Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2011). *Miljömålen på ny grund. Naturvårdsverkets utökade årliga redovisning av miljökvalitetsmålen 2011*. Rapport 6433, reviderad version av rapport 6420. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-6433-4.

Naturvårdsverket och Boverket (2012). *Strandskydd - en vägledning för planering och prövning*. Handbok 2009:4. Utgåva 2. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 978-91-620-0175-9. ISBN (Boverket) 978-91-86827-51-9.

Naturvårdsverket (2012). *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd*. Rapport 6496. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN: 978-91-620-6496-9.

Regeringen. Ds 2005:23 *Ett förnyat strandskydd*. Departementsserien.

Regeringen. Proposition 1987/88:85. *Miljöpolitiken inför 1990-talet*.

Regeringen. Proposition 1990/91:90. *En god livsmiljö*.

Regeringen. Proposition 1993/94:30. *Strategi för biologisk mångfald*.

Regeringen. Proposition 1997/98:45. *Miljöbalk*.

Regeringen. Proposition 2004/05:150. *Svenska miljömål - ett gemensamt uppdrag*.

Regeringen. Proposition 2008/09:214. *Hållbart skydd av naturområden*.

Regeringen. Proposition 2011/12:118. *Planeringssystem för transportinfrastruktur*.

Skogsstyrelsen (2000). *Skogsstyrelsens allmänna råd till 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) och 6 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.* SKSFS 2000:1. ISSN 0347-5212. Jönköping: Skogsstyrelsen.

Skogsstyrelsen (2005). *Skogsstyrelsens allmänna råd om ändring i Skogsstyrelsens allmänna råd (2001:1) till 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) och 6 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.* SKSFS 2005:2. ISSN 0347-5212. Jönköping: Skogsstyrelsen.

Skogsstyrelsen (2010). *Omprövning och rättelse av beslut om biotopskyddsområde*. PM Skog Områdesskydd. PM Skog 1/10. Jönköping: Skogsstyrelsen.

Skogsstyrelsen (2011). *Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till Skogsvårdslagen*. SKSFS 2011:7. ISSN 0347-5212. Jönköping: Skogsstyrelsen.

Svala, Catharina (2009). *Kyrkogårdsmuren – en tidlös avgränsare*. Gröna fakta 3/2009. Movium, SLU.

Trädportalen. www.tradportalen.se.

Törje, A. (1955). *De skånska pilarnas historia*. Skånes natur.

Åmansboken – vård, skötsel och restaurering av åar i jordbruksbygd (2004). Saxån-Braåns vattenvårdskommitté. ISBN 91-631-4875-7.

Översyn av naturvårdslagen m.m. (1990). Betänkande av Naturvårdslagsutredningen. Statens offentliga utredningar, 0375-250X; SOU 1990:38. ISBN 91-38-10560-8. Stockholm: Allmänna förlaget.

Bilagor

Bilaga 1. Utdrag ur berörda författningar.

Bilaga 2. Exempel på utformning av ett beslut om att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde.

Bilaga 3. Exempel på utformning av en blankett för ansökan om dispens.

Bilaga 4. Exempel på utformning av ett beslut om att bevilja/avslå en ansökan om dispens.

Bilaga 5. Exempel på villkor i ett beslut om beviljad dispens.

Bilaga 6. Exempel på vägledande domar.

Bilaga 7. Sammanställning av antalet biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet.

Bilaga 1. Utdrag ur berörda författningar

7 kapitlet miljöbalken (1998:808) - Skydd av områden

Biotopskyddsområde

7 kap. 11 § Regeringen får i fråga om små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda meddela föreskrifter om

1. att samtliga lätt igenkännbara områden av ett visst slag i landet eller i en del av landet ska utgöra biotopskyddsområden, och
2. att en myndighet eller kommun i det enskilda fallet får besluta att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde.

Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet. En fråga om dispens ska prövas av den myndighet som regeringen bestämmer, om dispensen avser ett område enligt första stycket 1, och i andra fall av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet.

De åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde får vidtas av kommunen, om den har bildat området, och i fråga om andra områden av den myndighet som regeringen bestämmer. Innan en åtgärd vidtas ska den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Ett beslut som avses i första stycket 2 ska gälla omedelbart även om det överklagas. Lag (2009:1322).

7 kap. 11 a § Inom ett biotopskyddsområde enligt 11 § första stycket 1 gäller förbudet i 11 § andra stycket inte byggande av allmän väg eller järnväg enligt en fastställd vägplan enligt väglagen (1971:948) eller en fastställd järnvägsplan enligt lagen (1995:1649) om byggande av järnväg. Lag (2012:441).

Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Biotopskyddsområde

5 § Sådana mark- eller vattenområden som anges i bilaga 1 utgör biotopskyddsområden enligt 7 kap. 11 § första stycket 1 miljöbalken.

Länsstyrelsen prövar frågor om dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket miljöbalken som avser sådana biotopskyddsområden.

Länsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda områdena. F (2009:1328).

6 § Skogsstyrelsen får inom områden som omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen (1979:429) i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Skogsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde. F (2009:1328).

7 § Länsstyrelsen får inom områden som inte omfattas av bestämmelserna i skogsvårdslagen (1979:429) i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 3 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Länsstyrelsen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde. F (2009:1328).

7 a § En kommun får i det enskilda fallet besluta att ett sådant särskilt skyddsvärt mark- eller vattenområde som anges i bilaga 2 eller 3 ska utgöra ett biotopskyddsområde. I beslutet ska gränserna för biotopskyddsområdet anges.

Kommunen får besluta om de åtgärder som behövs för att vårda ett sådant biotopskyddsområde. F (2010:319).

8 § Bestämmelserna i 5-7 a §§ gäller inte mark- eller vattenområden i omedelbar anslutning till bebyggelse. F (2010:319).

8 a § Även om ett mark- eller vattenområde är ett biotopskyddsområde får de verksamheter bedrivs och åtgärder vidtas som behövs för att genomföra en detaljplan eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (2010:900), om planen eller bestämmelserna antogs eller fastställdes innan biotopskyddsområdet beslutades. F (2012:709).

8 b § Försvarsmakten får bedriva verksamhet inom ett mark- eller vattenområde som används som övningsfält eller skjutfält även om området är ett biotopskyddsområde. F (2010:319).

Bilaga 1 till förordning (1998:1252) om områdesskydd

Biotopskyddsområden som avses i 5 §

1. Allé

Lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd.

2. Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark

Ett område i terräng där grundvatten koncentrerat strömmar ut och där den våtmark som uppkommer till följd av det utströmmande vattnet uppgår till högst ett hektar.

3. Odlingröse i jordbruksmark

På eller i anslutning till jordbruksmark upplagd ansamling av stenar med ursprung i jordbruksdriften.

4. Pilevall

Hamlade pilar i en rad som består av antingen

- a. minst fem träd med ett inbördes avstånd av högst 100 meter i en i övrigt öppen jordbruksmark eller invid en väg där marken mellan pilträden är plan eller upphöjd till en vall, eller
- b. minst tre träd, om vallen är väl utbildad, mer än 0,5 meter hög och två meter bred.

Biotopen omfattar trädradens längd med den bredd den vidaste trädkronans projektion på marken utgör. Om vallen är bredare än trädkronornas projektion på marken, omfattar biotopen vallen i sin helhet.

5. Småvatten och våtmark i jordbruksmark

Ett småvatten eller en våtmark med en areal av högst ett hektar i jordbruksmark som ständigt eller under en stor del av året håller ytvatten eller en fuktig markyta såsom kärr, gölar, vätar, översilningsmarker, kallkällor, mangelgravar, öppna diken, dammar och högst två meter breda naturliga bäckfåror. Arealbegränsningen avser inte linjära element som öppna diken eller högst två meter breda naturliga bäckfåror. Dammar anlagda för bevattningsändamål innefattas inte i denna biotop.

6. Stenmur i jordbruksmark

En uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion eller som funktion att avgränsa jordbruksskiften eller någon annan funktion.

7. Åkerholme

En holme av natur- eller kulturmark med en areal av högst 0,5 hektar som omges av åkermark eller kultiverad betesmark. F (2007:849).

Bilaga 2 till förordning (1998:1252) om områdesskydd

Särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som avses i 6 och 7 a §§

Brandfält

Lövbrännor

Äldre naturskogsartade skogar
Örtrika allundar
Ravinskoogar
Mindre vattendrag och småvatten med omgivande mark
Örtrika sumpkoogar
Äldre sandskoogar
Äldre betespräglade skogar
Kalkmarksskoogar
Rik- och kalkkärr
Alkärr
Hassellundar och hasselrika skogar
Källor med omgivande våtmarker
Myrholmar
Ras- eller bergbranter
Mark med mycket gamla träd
Strand- eller svämskoogar
Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad. F (2010:319).

Bilaga 3 till förordning (1998:1252) om områdesskydd

Särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden som avses i 7 och 7 a §§

Rik- och kalkkärr i jordbruksmark
Ängar
Naturbetesmarker
Naturliga vattendrag
Ras- eller bergbranter
Naturliga vattenfall med omgivande mark
Naturliga forsar med omgivande mark
Naturliga sjöutlopp med omgivande mark
Mynningsområden vid havskust
Rev av ögonkorall
Naturliga sjöar och andra vatten som är naturligt fisktomma
Helt eller delvis avsnörda havsvikar
Grunda havsvikar
Ålgräsängar
Biogena rev
Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad F (2010:319).

Bilaga 2. Exempel på utformning av ett beslut om att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde

BESLUT
20XX- XX-XX

Förnamn Efternamn
Adress

XX Biotopskyddsområde på fastigheten X:Y i Z kommun

Beslut

Länsstyrelsen/kommunen/ beslutar med stöd av 7 §/7 a §/ förordningen (1998:1252) om områdesskydd att den *biotopnamn*, vars gräns har markerats i terrängen och på den till beslutet bifogade kartan (bilaga 1), ska utgöra ett biotopskyddsområde enligt 7 kap. 11 § miljöbalken.

Den på kartan heldragna linjens innerkant utgör gränsen för det skyddade området. Arealen är XX ha.

Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön får inte utföras inom biotopskyddsområdet.

Motiv för beslutet

Biotopskyddsområden är en skyddsform som kan användas för små mark- och vattenområden (biotoper) som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. De biotoper som kan skyddas av en länsstyrelse/kommun/ finns förtecknade i bilaga 3/2 och 3/ till förordningen om områdesskydd. Syftet med att skydda sådana biotoper är att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer som har särskilt stort värde för djur- och växtarter. Genom att skydda naturområden som biotopskyddsområde eller någon annan form av områdesskydd förbättras förutsättningarna för bevarandet av biologisk mångfald. Skyddet bidrar också till uppfyllandet av FN:s konvention om biologisk mångfald, samt de nationella miljökvalitetsmål som Sveriges riksdag har antagit, vilket innebär att det finns ett stort allmänt intresse av att bevara skyddsvärda mark- och vattenområden. I detta fall berörs särskilt miljökvalitetsmålen Ett rikt odlingslandskap och Ett rikt växt- och djurliv.

Det berörda området är en *biotopnamn* med speciell flora och fauna som är knuten till sådana biotoper. *Biotopnamn* utgör livsmiljö för ett flertal hotade växt- och djurarter. Områdets naturvärden redovisas i bifogad beskrivning (bilaga 2).

Området har klass 1 i ängs- och hagmarksinventeringen, är ett Natura 2000-område och ingår i X-landskapet som är utpekad som riksintresse för naturvärden.

Idag återstår endast ett fåtal *biotopnamn* i X län, vilka alla har en liten areal.

Syftet med biotopskyddsområdet (behöver inte anges)

Syftet är att bevara och på sikt utveckla de naturvärden som är knutna till *biotopnamn*, och som på grund av sina särskilda egenskaper är en värdefull livsmiljö för hotade djur- och växtarter.

För att bevara naturvärdena och den biologiska mångfalden i biotopskyddsområdet behöver området skötsel i form av bete.

Exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopskyddsområdet

Inom ett biotopskyddsområde får man enligt 7 kap. 11 § miljöbalken inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Nedan anges exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i detta biotopskyddsområde. Observera att de angivna punkterna endast utgör exempel. Det kan finnas andra verksamheter och åtgärder som kan orsaka skada på naturmiljön i biotopskyddsområdet. Vid planering av en åtgärd behöver alltid en bedömning av om åtgärden kan skada naturmiljön ske.

- Användning av gödselmedel
- Användning av bekämpningsmedel
- Grävning
- Schaktning
- Markbearbetning
- Tippning av sten eller jordmassor
- Upplag av skogs- och jordbruksprodukter
- Uppodling
- Skogsodling
- Insådd av gräs eller vallfrön
- Ledningsdragning
- Anläggningar
- Bebyggelse
- Körning med motorfordon

Överenskommelser

Du har som ägare av marken lämnat skriftligt godkännande för bildande av biotopskyddsområde på del av fastigheten X:Y (bilaga 3).

Ersättningen för biotopskyddsområdet framgår av den särskilda överenskommelsen mellan dig och länsstyrelsen/kommunen/.

Förvaltare

Naturvårdsförvaltare för biotopskyddsområdet ska vara länsstyrelsen i Xlän/Zkommun/.

Skötsel

Länsstyrelsen/kommunen/ får enligt 7 kap. 11 § miljöbalken samt 7 §/7 a §/ förordningen om områdesskydd efter särskild underrättelse vidta de åtgärder som behövs för att vårda området. I detta biotopskyddsområde behövs skötsel i form av bete.

Om vårdåtgärder utförs av någon annan part än länsstyrelsen/kommunen/ regleras detta med särskilda avtal. Till dessa avtal kan även bifogas skötselinstruktioner.

Ordningsföreskrifter

Följande ordningsföreskrifter har med stöd av 22 § förordningen om områdesskydd/7 kap. 30 § miljöbalken/ beslutats för detta biotopskyddsområde.

Utöver föreskrifter och förbud i lagar och andra författningar är det för allmänheten förbjudet att:

1. Förstöra eller skada berg, jord eller sten genom att borra, rista, gräva, hacka, spränga, måla eller liknande.
2. Skada vegetationen genom att gräva upp växter såsom ris och örter, eller ta bort mossor, lavar och vedlevande svampar.
3. Göra upp öppen eld annat än på i området iordningställd och på kartan över området markerad plats. Det är förbjudet att ta pinnar och annan ved till elden från biotopskyddsområdet. För att elda på iordningställd plats behöver egen ved eller grillkol tas med.
4. Framföra motordrivet fordon.

Ärendets handläggning

DOKUMENTATION

De mycket höga naturvärdena inom XX biotopskyddsområde dokumenterades i samband med länsstyrelsens/kommunens/ inventering av fastigheten år 20XX. Länsstyrelsen/kommunen/ bedömer att för att de mycket höga naturvärdena i området ska bevaras behöver området få ett formellt skydd. I detta fall bedöms biotopskyddsområde vara en lämplig skyddsform. Se även bilaga 2.

LÄMPLIG ANVÄNDNING AV MARKOMRÅDE

Länsstyrelsen/kommunen/ har, i enlighet med 3 kap. miljöbalken, prövat och funnit att bildandet av XX biotopskyddsområde är förenligt med en från allmän synpunkt

lämplig användning av markområdet och överensstämmer med gällande översiktsplan.

REMISSYTTRANDEN

Efter förhandling och överenskommelse med fastighetsägaren remitterade länsstyrelsen/kommunen/ förslag till beslut till fastighetsägare, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen/kommunen/ och YY. Remissinstansernas synpunkter och länsstyrelsens/kommunens/ ställningstaganden redovisas i bilaga 4.

Hur man överklagar

Detta beslut får överklagas hos mark- och miljödomstolen/länsstyrelsen/ (se bilaga 5).

Upplysningar

Ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde ska gälla omedelbart även om det överklagas.

Beslut om ordningsföreskrifter för ett område ska gälla omedelbart även om de överklagas.

Vid den slutliga handläggningen av detta ärende har förutom undertecknade deltagit Förnamn Efternamn.

Förnamn Efternamn

Förnamn Efternamn

Bilagor

1. Karta
2. Beskrivning av biotopskyddsområdet
3. Överenskommelse
4. Remissammanställning för förslag till beslut om biotopskyddsområde
5. Hur man överklagar

Kopia till

Naturvårdsverket
Riksantikvarieämbetet
Havs- och vattenmyndigheten
SGU
Boverket
Trafikverket

Vattenfall
Skogsstyrelsen
Skogsstyrelsen X distrikt
Länsstyrelsen i X län/Z kommun/
Lantmäterimyndigheten
Länets författningssamling
Objektsregistret
Tidningskungörelse
Naturskyddsföreningen i Z kommun

Bilaga 3. Exempel på utformning av en blankett för ansökan om dispens

Ansökan om dispens för att vidta en åtgärd i ett biotopskyddsområde för en generellt skyddad biotop enligt 7 kap. 11 § miljöbalken

Sökande

Namn	Telefon dagtid
Adress	Mobiltelefon
Postadress	Företag
E-postadress	
Jag som ansöker om dispens är	
☐ Fastighetsägare ☐ Entreprenör ☐ Konsult/ombud ☐ Arrendator ☐ Annat, ange vad	

Fastighetsägare

Namn	Telefon dagtid
Adress	Mobiltelefon
Postadress	
Berörda fastigheter	Kommun
Har fastighetsägaren godkänt den planerade åtgärden?	
☐ Ja ☐ Nej	

Ange vilken typ av biotop/biotoper som berörs av den planerade åtgärden.

☐ Allé	☐ Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark	☐ Odlingsröse i jordbruksmark
☐ Pilevall	☐ Småvatten/våtmark/bäck/öppet dike i jordbruksmark	☐ Stenmur i jordbruksmark
☐ Åkerholme		

Beskriv den planerade åtgärden och ange syftet med den. Ange varför det inte finns någon alternativ plats för åtgärden som undviker skada på biotopen.

Ange tidpunkt för när den planerade åtgärden ska genomföras.

Ange vilka särskilda skäl ni anser att ni har för att dispens ska beviljas.

Beskriv den berörda biotopen (till exempel storlek på åkerholmar, längd på stenmurar, trädslag i alléer, uppskattad ålder av alléträd m.m.), växt- och djurliv, samt eventuell förekomst av fornlämningar.

Beskriv omgivande markområden.

Beskriv hur den planerade åtgärden kommer att påverka den skyddade biotopen, samt vilka naturvärden som kommer att skadas (växter, träd, djurliv m.m.).

Beskriv åtgärder för att minimera påverkan på biotopen, samt planerade kompensationsåtgärder (till exempel ersättningsplantering av alléträd).

Omfattas den berörda biotopen av miljöstöd eller kulturmiljöstöd?

Ja Nej

Om ja, ange vad:

Finns det några närboende som kan komma att störas av åtgärden?

Ja Nej

Om ja, har dessa informerats?

Ja Nej

Ange vilka de är:

Namn:

Adress:

Ange övriga uppgifter som ni anser har betydelse för ärendet.

--

Till ansökan ska följande bifogas:

- En översiktskarta i lämplig skala (till exempel 1:50 000 eller 1:100 000) med aktuellt område markerat.
- En detaljkarta eller skiss i lämplig skala (till exempel 1:5000 eller 1:10 000) som visar biotopens/biotopernas lokalisering och omfattning, samt inritade förändringar i naturmiljön.
- För att underlätta länsstyrelsens handläggning bör om möjligt fotografier som visar den aktuella platsen bifogas.
- I vissa fall, när länsstyrelsen har begärt det, ska ansökan innehålla en miljökonsekvensbeskrivning (MKB).
- Dispensavgift: Prövning av en ansökan om dispens från biotopskyddsbestämmelserna är belagd med en avgift på 2300 kr. Avgiften tas ut oavsett om ansökan avslås eller beviljas. Avgiften ska betalas in på länsstyrelsens PG xxxxxx-x. Ange fastighetsbeteckning och biotopskyddsdispens vid inbetalning. Ange gärna också det diarienummer ansökan har fått av länsstyrelsen.

Underskrift

Ort	Datum
Sökandens underskrift	

Övriga upplysningar

Vid frågor kontakta länsstyrelsens naturvårdsenhet, telefon: xx-xxxxxx (växel).

Var noga med att fylla i uppgifterna ovan. Om kompletterande uppgifter behövs kan det leda till förlängd handläggningstid. Observera dock att komplettering eventuellt kan komma att krävas även om alla ovanstående uppgifter har lämnats.

Skicka eller lämna in ansökan med bilagor till:

Länsstyrelsen i X län

Naturvårdsenheten

123 45 X-stad

E-postadress: lansnamn@lansstyrelsen.se

Bilaga 4. Exempel på utformning av ett beslut om att bevilja/avslå en ansökan om dispens

Exemplet nedan kan ge vägledning om hur ett beslut om att bevilja eller avslå en ansökan om dispens inom ett biotopskyddsområde enligt 7 kap. 11 § MB kan utformas. Alla delar är inte relevanta i varje enskilt ärende.

BESLUT
20XX- XX-XX

Sökandens namn
Adress
Postadress

Ansökan om dispens från biotopskyddsbestämmelserna för att få *dispenssökt åtgärd* på fastigheten X:xx i X kommun

Beslut

Länsstyrelsen/kommunen/ beslutar med stöd av 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) /och 5 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd/ att ge/**inte** ge/ dig dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Beslutet innebär att du får/**inte** får/ *dispenssökt åtgärd*.

Villkor

Länsstyrelsen/kommunen/ får enligt 16 kap. 2 § miljöbalken förena ett beslut om dispens från biotopskyddsbestämmelserna med villkor. Sådana villkor kan bland annat reglera hur och när en dispensbeviljad åtgärd ska utföras. Enligt 16 kap. 9 § miljöbalken får ett beslut om dispens förenas med skyldighet att utföra eller bekosta särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför. Syftet med sådana kompensationsåtgärder är att minska den skada på naturmiljön som kan bli följderna av en dispensbeviljad åtgärd.

FÖLJANDE VILLKOR GÄLLER FÖR DENNA DISPENS

- 1) Abc ... *Exempel på villkor för de olika biotoperna finns i Bilaga 5.*
- 2) För att undvika skada på *artnamn* som förekommer i biotopen får *dispenssökt åtgärd* inte genomföras under tiden månad-månad/endaast genomföras under tiden månad-månad/.
- 3) För att undvika att *artnamn* som är fridlyst enligt 4 §/6 §/7 §/8 §/9 §/ artskyddsförordningen (2007:845) skadas ska följande försiktighetsåtgärder vidtas: ...
- 4) Som **kompensation** för den skada den dispensbeviljade åtgärden ger på naturmiljön ska ... *Exempel på kompensationsåtgärder finns i kapitel 9.5.2.1 och Bilaga 5.* Kompensationsåtgärden ska ha utförts senast i månad 20XX.

- 5) Sökanden ansvarar för att samtliga entreprenörer som ska utföra arbetet får ta del av och följer detta beslut, samt att de vet vilka försiktighetsåtgärder som ska vidtas.
- 6) Åtgärden ska ha utförts senast i *månad* 20XX/Arbetet ska påbörjas inom två år och avslutas inom fem år från detta besluts datum/, annars upphör dispensen att gälla. Därefter krävs en förnyad dispens, varvid ärendet måste prövas på nytt med hänsyn till de omständigheter som då kan råda.
- 7) Redogörelse som visar att den dispensbeviljade åtgärden har utförts i enlighet med i beslutet angivna villkor, samt att angivna kompensationsåtgärder har utförts, ska lämnas in till länsstyrelsen/kommunen/ senast i *månad* 20XX/sex månader efter att arbetet har slutförts/. I redogörelsen ska även foton på utfört arbete ingå.

Berörd lagstiftning

- 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808)
- 5 §/7 §/7 a §/ förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Redogörelse för ärendet

Du har den 20XX-XX-XX ansökt hos länsstyrelsen/kommunen/ om att få dispens från förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde. Din ansökan gäller *dispenssökt åtgärd*.

BESKRIVNING AV OMRÅDET

Beskrivning av biotopen samt natur- och kulturvärden i området.

Beskrivning av förutsättningar och särskilda förhållanden i området.

Beskrivning om omgivande markområden.

I området finns följande utpekade natur- och kulturvärden:

- Riksintresse för ...
- Fornlämning ...
- Annat ...

Artnamn är vanligt förekommande i det berörda området. Enligt 4 §/6 §/7 §/8 §/9 §/ artskyddsförordningen är det förbjudet att döda/plocka/skada/ vilt levande sådana arter.

DISPENSÖKT ÅTGÄRD

Beskrivning av den planerade åtgärden, samt sökandens motivering för att få dispens.

PRÖVNINGSavgift

Enligt 7 kapitlet 1 § förordningen (1998:940) om avgifter för provning och tillsyn enligt miljöbalken ska en provningsavgift tas ut vid provning av dispensärenden. Du betalade provningsavgiften den 20XX-XX-XX.

Länsstyrelsens/kommunens/ bedömning och skäl för beslutet

I 7 kap. 11 § miljöbalken finns bestämmelser om biotopskyddsområden. Biotopskyddsområden utgörs av små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda. I bilaga 1 till förordningen om områdesskydd anges vilka biotoper som regeringen har beslutat ska omfattas av generellt skydd som biotopskyddsområden i hela landet. I bilaga 2 och 3 till förordningen om områdesskydd anges vilka biotoper Skogsstyrelsen, en länsstyrelse eller kommun får besluta ska utgöra ett biotopskyddsområde i det enskilda fallet. Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet.

Din ansökan gäller en åtgärd som berör *biotopnamn*, som är en sådan biotop som anges i bilaga 1/2/3/ till förordningen om områdesskydd, och som är skyddad enligt 7 kap. 11 § första stycket punkt 1/2/ miljöbalken och 5 §/7 §/7a §/ förordningen om områdesskydd.

Enligt 7 kap. 25 § miljöbalken ska vid prövning av frågor om bland annat biotopskyddsområden hänsyn även tas till enskilda intressen. En inskränkning i en enskilds rätt att använda mark eller vatten får inte gå längre än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. Enligt 7 kap. 26 § miljöbalken får en dispens ges endast om det är förenligt med förbudets syfte.

SÄRSKILDA SKÄL

Dispens från förbudet mot att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde får endast ges om det finns särskilda skäl.

Kompletterande text som motiverar beslutet ...

Vid avvägning mellan ditt skäl för att få *dispenssökt åtgärd* och det allmänna intresset av att naturmiljön i biotopen inte skadas har länsstyrelsen/kommunen/ funnit att ditt skäl/det allmänna intresset/ väger tyngst.

I miljöbalkens grundläggande hushållningsbestämmelser anges i 3 kap. 1 § att "Mark- och vattenområden ska användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade". Denna övergripande bestämmelse ska vara vägledande för det allmänna agerandet och för tillämpningen av miljöbalken. Länsstyrelsen/kommunen/ anser/anser inte/ att *dispenssökt åtgärd* är förenlig med kraven på en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurserna. Åtgärden är också/inte heller/ förenlig med den för området gällande kommunala översiktsplanen.

Länsstyrelsen/kommunen/ bedömer att det finns/**inte** finns/ särskilda skäl för att du ska få dispens från biotopskyddsbestämmelserna. XX utgör/utgör **inte**/ i det här fallet ett särskilt skäl för dispens.

Viktig information

Detta beslut befriar dig inte från skyldigheter som kan finnas enligt annan lagstiftning.

Detta beslut avser inverkan på natur- och kulturmiljön, och berör inte frågor om rådighet till marken. För att kunna utnyttja dispensen och utföra den dispensbeviljade åtgärden kan berörda sakägares medgivande krävas. Du ansvarar för att inhämta nödvändiga medgivanden från fastighetsägare och andra berörda sakägare, samt att inte enskilda intressen kommer till skada.

Den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd är alltid skyldig att skaffa sig den kunskap som behövs och att ta sådan hänsyn att skada eller olägenhet inte uppkommer för människors hälsa eller miljön (2 kap. miljöbalken).

Dolda fornlämningar kan finnas. Om fornlämningar påträffas i samband med markarbetena ska arbetet i enlighet med 2 kap. 10 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. omedelbart avbrytas. Den som leder arbetet ska omedelbart anmäla upptäckten till länsstyrelsen. Fornlämningar kan uppträda som mörkfärgade eller sotfärgade jordlager, eller som härdrester, stenpackningar, skelettdelar med mera i jorden.

Om du får miljöersättning för skötsel av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet ska de förändrade förutsättningar som kan bli följden av denna dispens meddelas till *x-enheten* vid länsstyrelsen. *Kontaktuppgifter: ...*

Du har enligt 31 kap. 4 § punkt 3 miljöbalken rätt att få frågan om ersättning prövad om du anser att detta beslut innebär att pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av fastigheten. Den som vill göra anspråk på ersättning ska väcka talan hos mark- och miljödomstolen inom ett år från det att detta beslut har vunnit laga kraft, annars går rätten till ersättning förlorad. Kontakta länsstyrelsen om du anser att markanvändningen avsevärt försvåras till följd av detta beslut. (*Ersättningsrätt gäller endast för generellt skyddade biotoper i bilaga 1 till förordningen om områdesskydd*)

Naturvårdsverket och andra berörda myndigheter och sakägare har rätt att överklaga detta beslut inom tre veckor från den dag de har tagit del av beslutet. Du uppmanas därför att inte påbörja åtgärderna innan tiden för överklagande har gått ut och beslutet har vunnit laga kraft. Du kan kontakta länsstyrelsen/kommunen/ för att få besked om någon har överklagat beslutet.

Hur man överklagar

Detta beslut får överklagas hos mark- och miljödomstolen/länsstyrelsen/ (se bilaga 4).

Vid den slutliga handläggningen av detta ärende har förutom undertecknade deltagit *Förnamn Efternamn*.

Förnamn Efternamn

Förnamn Efternamn

Bilagor

1. Översiktskarta med fastighet markerad.
2. Detaljkarta med objektet markerat.
3. Foton (*om det bedöms ha betydelse för ärendet*).
4. Hur man överklagar hos mark- och miljödomstolen/länsstyrelsen/.

Bilaga 4

HUR MAN ÖVERKLAGAR HOS MARK- OCH MILJÖDOMSTOLEN (*länsstyrelsens beslut*)/LÄNSSTYRELSEN (*kommunens beslut*)

Om du är missnöjd med länsstyrelsens/kommunens/ beslut kan du överklaga det genom en skrivelse till mark- och miljödomstolen vid xx tingsrätt/länsstyrelsen/:

- Tala om vilket beslut du överklagar, till exempel genom att ange ärendets diarienummer.
- Redogör för dels varför du tycker att länsstyrelsens/kommunens/ beslut är felaktigt, dels hur du anser att beslutet ska ändras.
- Underteckna brevet, förtydliga namnteckningen och uppge din postadress och telefonnummer.
- Om du har andra handlingar eller annat som du anser stöder din ståndpunkt bör du skicka med dessa.

Om något är oklart kan du ringa eller skriva till länsstyrelsen/kommunen/. Du kan anlita ett ombud som sköter överklagandet åt dig.

Brevet ska lämnas eller skickas till länsstyrelsen/kommunen/ och inte direkt till mark- och miljödomstolen/länsstyrelsen/.

Länsstyrelsens/kommunens/ telefonnummer: xxxxxxxx

Adress: Länsstyrelsen i X län/Kommunnamn/, Adress och postadress.

Länsstyrelsen/kommunen/ måste ha fått ditt brev ***inom tre veckor från den dag du har tagit del av beslutet*** annars kan ditt överklagande inte tas upp. Länsstyrelsen/kommunen/ skickar ditt överklagande tillsammans med länsstyrelsens/kommunens/ handlingar i ärendet till Mark- och miljödomstolen/länsstyrelsen/.

Bilaga 5. Exempel på villkor i ett beslut om beviljad dispens

Nedan finns exempel på villkor som kan ställas i ett beslut om att bevilja dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Observera att nedanstående punkter inte är en uttömmande lista över villkor i dispensbeslut, utan *exempel* på hur villkor *kan* utformas. Villkor i ett dispensbeslut får anpassas efter vad som behövs i det enskilda fallet för att en dispensbeviljad åtgärd ska utföras på ett så hänsynsfullt sätt som möjligt, och orsaka så lite skada på naturmiljön som möjligt.

Väl utformade villkor underlättar uppföljning och tillsyn av ett dispensbeslut. Det är därför en fördel om villkoren reglerar hur en åtgärd ska utföras genom att till exempel ange plats, tidpunkt, antal, mått och i förekommande fall trädarter. Nedanstående exempel på villkor är generellt utformade och det får bedömas i varje enskilt fall vilka tidpunkter eller mått som är lämpliga.

Exempel på allmänna villkor

- Sökanden ansvarar för att samtliga entreprenörer som ska utföra arbetet får ta del av och följer detta beslut, samt att de vet vilka försiktighetsåtgärder som ska vidtas.
- Åtgärden ska ha utförts senast i *månad 20XX*/Arbetet ska påbörjas inom två år och avslutas inom fem år från detta besluts datum/, annars upphör dispensen att gälla. Därefter krävs en förnyad dispens, varvid ärendet måste prövas på nytt med hänsyn till de omständigheter som då kan råda.
- Redogörelse som visar att den dispensbeviljade åtgärden har utförts i enlighet med i beslutet angivna villkor, samt att angivna kompensationsåtgärder har utförts, ska lämnas in till länsstyrelsen/kommunen/ senast i *månad 20XX*/sex månader efter att åtgärden har slutförts/. I redogörelsen ska även en fotodokumentation av utfört arbete ingå.

Exempel på villkor för alléer och pilevallar

- De träd³⁶ som har markerats på till beslutet bifogad karta får inte avverkas och ska skyddas mot skada vid avverkning av andra träd i allén.
- Som kompensationsåtgärd ska minst X träd av *trädartnamn* och Y träd av *trädartnamn*³⁷ planteras.
- Träden som återplanteras ska vara inhemska lövträd av *trädartnamn* och *trädartnamn*.
- Återplantering ska ske med inhemska arter som redan finns i allén.
- Ny/återplantering ska ske med lokala sorter av arter som naturligt förekommer i trakten, och som är beprövade avseende ändamål, hårdighet och uthållighet.

³⁶Minst fem träd, varav minst tre vuxna, bör alltid sparas i en allé för att undvika risken att allén förlorar sitt generella skydd.

³⁷Med tanke på risken för trädskjukdomar knuten till en viss trädart kan det vara en fördel att plantera mer än en trädart.

- Trädplantornas storlek ska vara minst 10-12 cm i omkrets, men helst mer än 18-20 cm i omkrets, för att öka förutsättningarna för trädens överlevnad och tillväxt.
- De nya träden ska planteras enligt markeringarna på till beslutet bifogad karta.
- De nya träden ska vara planterade senast i *månad* 20XX.
- De nyplanterade träden ska ha en växtbädd med en yta av minst 10-12 kvadratmeter³⁸.
- Skötsel av de nyplanterade träden ska säkerställas under minst fem år. I skötseln ska ingå bevattningspåsar under det första året, och om det behövs även under det andra året efter planteringen.
- Nya alléträd som inte lever tre år efter planteringen ska ersättas genom ytterligare nyplanteringar enligt villkoren ovan.
- Döda träd i grövre dimensioner, vilka har ett större biologiskt värde, ska kapas till högstubbar för att minimera förlusten av död ved i allén. Detta gäller de träd som har markerats med X på till beslutet bifogad karta.
- För varje träd som får avverkas eller kapas till högstubbe ska som kompensationsåtgärd minst ett nytt träd planteras på lämplig plats i allén. Totalt ska således minst XX träd planteras.
- Minst X stammar och större grenar av de nedtagna *trädartnamn* ska placeras som faunadepå och för naturlig nedbrytning på lämplig solbelyst plats i närheten av sitt ursprungliga läge.
- Träden ska kapas upp så lite som möjligt så att så långa stockar som möjligt erhålls.
- Almar med almsjuka som tas ned ska destrueras och forslas bort för att förhindra spridning av almsjuka. Gammal död almved utan frisk innerbark ska placeras som faunadepå på solbelyst plats.
- Avverkning av alléträd där fåglar häckar får inte ske under perioden mars-juli.
- En redogörelse för nyplanteringen och övriga genomförda åtgärder ska lämnas in till länsstyrelsen senast den XX *månad* 20XX. Redovisningen ska innehålla en detaljkarta och fotodokumentation som visar var de nya träden är planterade, vilka trädslag som har planterats, hur många högstubbar som har skapats, samt var faunadepåer har placerats.

Exempel på villkor för stenmurar och odlingsrösen i jordbruksmark

- Stenmuren ska plockas isär med stor försiktighet och under kontinuerlig avsyn. Eventuella grod- och kräldjur som upptäcks under arbetets gång ska tillåtas ge sig iväg innan arbetet återupptas.
- Rivningsarbetet får endast ske under den varma säsongen (juni-augusti), så att inte fridlysta grod- och kräldjur som eventuellt övervintrar i stenmuren riskerar att skadas.

³⁸ Villkoret kan främst behövas i mer urbana miljöer där utrymmet är begränsat.

- Innan arbetet påbörjas ska kontroll ske av om stenskvätta häckar i eller nära den aktuella delen av stenmuren. Om så är fallet får arbetet inte ske under perioden april-juni.
- Öppningar i stenmurar för jordbruksmaskinernas passage får göras maximalt X meter breda.
- De befintliga öppningarna i stenmurarna får breddas till maximalt X meter.
- Öppningarna i stenmurarna ska utföras enligt markeringarna på till beslutet bifogad karta.
- Stenmurarna ska vid den nya öppningen/avsluten utformas så att de får ett förhållandevis lodrätt avslut med väl sammanfogade kallmurade stenar och tilljämnat krön.
- Stenar som tas bort ska som kompensationsåtgärd användas till att reparera och förbättra de murar som har markerats på till beslutet bifogad karta.
- Stenar som tas bort ska återplaceras/läggas på den nya placeringen/ på sådant sätt att de sidor som nu ligger utåt även fortsättningsvis ligger utåt, så att moss- och lavfloran bevaras.
- Borttagna stenar som inte är större än en mansbörd ska skakas rena från eventuell jord och ska, som kompensationsåtgärd, användas för att reparera eventuella skadade stenmurar. Alternativt ska de läggas upp i form av ett odlingsröse i solbelyst läge i åker- eller betesmark. Detta ska göras inom ett år från det att arbetet påbörjades.
- De borttagna stenarna ska som kompensationsåtgärd placeras som två långsträckta rösen på de platser som har markerats på till detta beslut bifogad karta.
- Stenar som tas bort ska som kompensationsåtgärd läggas upp som rösen i solbelyst, öppet läge.
- Stora stenar ska placeras underst och små stenar överst i de nya rösen.
- Märken efter maskinell hantering ska undvikas. Eventuella märken på stenarna ska läggas inåt/nedåt vid återanvändning.
- De av sly och buskar igenväxta stenmurarna ska ha röjts fram senast i *månad* 20XX. Äldre träd, fruktträd och bärbuskar ska inte tas bort.

Exempel på villkor för småvatten, våtmarker och källor i jordbruksmark

- Åtgärder i berörda småvatten får inte utföras under tiden april-juni då både vuxna och larver av grodor och salamandrar kan uppehålla sig i vattnet.
- Kulvertering och andra arbeten i diket får inte utföras under perioden april-juni med hänsyn till eventuell förekomst av groddjur.
- Grumlande arbeten ska utföras under perioden juli-augusti av hänsyn till risken för sedimentdrift och sedimentation, samt negativ påverkan på laxfisk och groddjur under andra tider av året.
- Rören ska läggas och dimensioneras så att de inte får en dämmande effekt, eller så att avvattningen ökar. Rören får inte heller utgöra vandringshinder för groddjur och andra vattenlevande arter, vilka ska kunna passera åt båda hållen.
- Diket får rörläggas på en sträcka av maximalt X meter.

- Röret ska läggas i dikets bottennivå och dikets bottenstruktur ska återskapas på sidorna om röret.
- Kärrets utflöde får rörläggas på en sträcka av högst X meter för att skapa en överfart. Den utfyllnad som sker över röret i kärrets utflöde för att skapa en överfart får vara max Y meter bred i ytan.
- Passage över bäckar/diken får göras maximalt X meter breda.
- Ett nytt småvatten med en yta av minst XX kvadratmeter ska anläggas i jordbruksmark som kompensationsåtgärd för att gynna groddjurens fortplantning.
- Som kompensation för kulvertering och omgrävning av diken ska minst en ny våtmark/småvatten anläggas på annan plats i jordbruksmark. Sammanlagt ska våtmarkens yta vara minst XX kvadratmeter.
- Utsättning eller utfodring av fisk, kräftor eller andra djur får inte ske i småvattnen eller i deras omedelbara närhet.
- En landpassage ska anläggas för småvilt, till exempel genom att en dimension på trumman/valvbågen/ väljs som är tillräckligt stor för att anläggning av en strandpassage bredvid vattendraget ska vara möjlig.
- Då diket ingår i ett markavvattningsföretag ska samråd hållas med företrädare för markavvattningsföretaget innan arbetet påbörjas. Stor försiktighet ska iaktas så att eventuella fixpunkter inte rubbas.
- Värdefull flora som flyttas ska efter flyttning placeras med vegetationen vänd uppåt.
- Schaktmassor ska inte läggas på de områden med värdefull flora som har markerats på till beslutet bifogad karta.
- Överskottsmassor ska transporteras bort.
- Biologisk nedbrytbar hydraulolja ska användas i alla maskiner som används under arbetet, så att effekten av eventuellt oljespill på vattenmiljöer och grundvatten begränsas.

Exempel på villkor för åkerholmar

- Äldre träd samt fruktträd och bärbuskar på åkerholmen får inte skadas.
- Upplag och schaktmassor får inte placeras på åkerholmen.
- Överblivna stenar ska som kompensationsåtgärd läggas upp som ett röse på ett solbelyst ställe på åkerholmen.

Exempel på övriga villkor

- Inga upplag eller schaktmassor får förekomma efter arbetets slutförande. Allt överblivet material ska omhändertas på lämpligt sätt.
- Sten och annat avfall som uppkommer får inte placeras så att områdets natur- och kulturvärden skadas.
- Stenar som är större än XX cm i diameter ska köras bort. Dessa får inte tippas i naturbetesmarker, våtmarker, på fornlämningar eller inom andra biotopskyddsområden.
- För att undvika att *artnamn* som är fridlyst enligt 4 §/6 §/7 §/8 §/9 §/ artskyddsförordningen skadas ska följande försiktighetsåtgärder vidtas: ...

Bilaga 6. Exempel på vägledande domar

Här redovisas exempel på vägledande domar från Regeringsrätten, Miljööverdomstolen och Mark- och miljööverdomstolen. Nya vägledande domar kommer att efter hand läggas ut på Naturvårdsverkets webbplats.

Dom som behandlar flera aspekter rörande biotopskyddsområden

Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum: 1997-10-21.

Restriktiv dispensgivning

Regeringsrätten uttalar i domen att exemplifieringen av allmänna intressen i förarbetena till biotopskyddsbestämmelserna tyder på att regeringen har förutsatt att dispensgivningen ska vara restriktiv.

Avsaknad av utrotningshotade arter

Regeringsrätten uttalar att med hänsyn till biotopskyddsbestämmelsernas syfte att trygga tillgången till livsmiljöer för utrotningshotade arter utgör en avsaknad av sådana arter i en enstaka biotop inte i sig något skäl för dispens. Det utgör dock en av de omständigheter som kan beaktas vid avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen.

Om den aktuella biotopen inte rymmer några utrotningshotade arter och dessutom förekommer i stor omfattning inom den berörda regionen, bör detta i vissa fall kunna få till konsekvens att det naturvårdsintresse som ska beaktas vid intresseavvägningen tillmäts mindre vikt än annars.

Proportionalitetsprincipen

I domen slår Regeringsrätten fast att proportionalitetsprincipen ska tillämpas. Vid prövning av frågor som rör naturvård ska tillbörlig hänsyn tas till övriga allmänna och enskilda intressen. Vid intresseavvägningen ska den så kallade proportionalitetsprincipen iakttas. Principen innebär att en inskränkning från det allmännas sida av den enskildes rätt att använda sin egendom förutsätter att det föreligger en rimlig balans eller proportionalitet mellan vad det allmänna vinner och den enskilde förlorar på inskränkningen. Av Regeringsrättens praxis framgår att principen ska beaktas i naturvårdsärenden både när det är fråga om ett myndighetsingripande i form av förbud mot ett visst arbetsföretag (RÅ 1996 ref. 56) och när det gäller dispens från ett generellt förbud (RÅ 1996 ref. 44).

Regeringsrätten säger således att vid tillämpning av dispensregeln ska en avvägning göras mellan naturvårdsintresset och motstående allmänna och enskilda intressen. Bedömningen blir beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Allmänt kan dock sägas att kravet på särskilda skäl alltid bör anses uppfyllt när upprätthållandet av ett förbud får verkningar som inte är förenliga med proportionalitetsprincipen.

Vidare sägs i domen att ett skifte på två hektar inte är extremt litet utan går att bruka med moderna maskiner. Därför rådde vid domens avkunnande inte ett missförhållande mellan allmänt och enskilt intresse ur denna aspekt. De jordbruksmaskiner som är tillgängliga för brukare idag är dock oftast betydligt större jämfört med vad de var 1997, vilket i vissa fall kan innebära svårigheter att bruka så små jordbruksmarker.

Långsiktiga konsekvenser

I domen tas frågan om de långsiktiga effekterna av många mindre dispenser upp. Att en biotop är vanligt förekommande är i sig inte ett särskilt skäl för dispens. Regeringsrätten framhåller dock att en riklig förekomst av en biotop i vissa fall kan försvaga det naturvårdsintresse som biotopskyddet är avsett att tillgodose. I sammanhanget bör å andra sidan också beaktas att en dispens skulle kunna leda till krav på liknande undantag i många andra fall. De långsiktiga konsekvenserna av en dispens måste således beaktas.

Möjligheten till ersättning kontra dispens

Regeringsrätten anser att det förhållandet att pågående markanvändning försvåras i princip bör beaktas vid bedömningen av den enskildes intresse av dispens (jämför prop. 1993/94:30 sidan 54 där det förutsätts att frågan om ersättning aktualiseras först sedan det konstaterats att undantag från biotopskyddet inte kan medges). I de fall omständigheterna är sådana att det finns anledning att räkna med att den enskilde har rätt till ersättning, bör emellertid också detta förhållande kunna vägas in vid bedömningen av vilken skada eller olägenhet som ett upprätthållande av förbudet vållar honom/henne. I domen sägs också att vid avsevärt försvårad markanvändning kan i vissa fall dispens vara att föredra framför ersättning.

Dom som behandlar markanvändning och taxering

Miljööverdomstolen, MÖD 2005:49, Avgörandedatum: 2005-09-12.

I domen bedömer Miljööverdomstolen om ett område ska klassas som jordbruksmark. Frågan gäller om en stenmur omfattas av biotopskyddsbestämmelserna eller inte, främst med hänsyn till om marken den är belägen på är att anse som jordbruksmark eller skogsmark. I länsstyrelsens utredning av ärendet har man bedömt området som en naturbetesmark med en välutbildad grässvål, flera enbuskar, en vidkronig apel och ett glest trädbestånd, samt har konstaterat att fårstängsel finns uppsatt i området.

I domen sägs att det faktum att en fastighet är klassad som lantbruksenhet inte innebär att alla delar av ska anses bestå av jordbruksmark. Ringa betning (fyra får som betar två till tre veckor per år) innebär inte att området kan anses vara betesmark. Det finns vidare ingen avsikt att använda marken för jordbruksändamål. Marken används inte i väsentlig utsträckning för annat ändamål än virkesproduk-

tion. Med annat ändamål menas då främst som åker, äng eller betesmark. Mellan 1997 och 2005 har marken inte heller använts för sådant ändamål. Skogsbruksplan finns över området. Marken är därför inte jordbruksmark.

Dom som behandlar frågan om alla biotopskyddsområden är värdefulla

Miljööverdomstolen, MÖD 2005:73, Avgörandedatum: 2005-10-03.

I domen uttalar Miljööverdomstolen att det faktum att alléer omfattas av ett generellt biotopskydd inte innebär att varje specifik allé har utpekats som värdefull, utan att det är biotoptypen som sådan som är det skyddsvärda. En enskild allé skulle således teoretiskt sett kunna avverkas utan att syftet med biotopskyddsbestämmelserna skulle förfelas (jämför Bengtsson m.fl., Miljöbalken - En kommentar, sidan 67).

Miljööverdomstolen tar i domen upp att en intresseavvägning ska ske vid prövningen av om särskilda skäl för dispens föreligger. Enligt 7 kap. 11 § andra stycket MB får dispens meddelas från biotopskyddsbestämmelserna om det finns särskilda skäl. Vid prövningen av om särskilda skäl föreligger ska en intresseavvägning göras enligt vad som framgår av 7 kap. 25 och 26 §§ MB. De nämnda bestämmelserna om intresseavvägning har ingen direkt självständig ställning utan ska såsom hjälpregler tillämpas integrerat vid prövningen av om särskilda skäl för dispens föreligger eller inte (jämför Ds 2005:23).

Miljööverdomstolen fann att det för åstadkommande av ökad trafiksäkerhet förelåg särskilda skäl för att bevilja vägghållaren dispens för att beskära och hugga ned ett stort antal träd i allén. Man angav i domen att det av utredningen i målet hade framkommit att den aktuella allén (Lyckåsallén), framförallt på vissa sträckor, hade höga naturvärden. Genom länsstyrelsens beslut hade dock Vägverket ålagts att återplantera träd i avsnitt av allén som bedömts värdefulla. Därmed åstadkoms även en förnyring av delar av allén, vilket är en nödvändig förutsättning för dess överlevnad på sikt. Allén, eller delar av den, kommer på så sätt att även fortsättningsvis kunna fylla en funktion som till exempel spridningskorridor. Domstolen menade att förutsättningarna för ett långsiktigt bevarande av biotopen inte nödvändigtvis skulle ha blivit bättre om ansökan avslogs.

Dom som behandlar tillgänglighet till marken och rationalisering

Miljööverdomstolen, MÖD 2006:16, Avgörandedatum: 2006-02-28.

Miljööverdomstolen fastställde i domen praxis vad gäller rationalisering av markanvändningen i ett ärende som gällde igenläggning av öppna diken i jordbruksmark. En jordbrukare ville lägga igen tre öppna diken för att skapa ett rationellare jordbruk och ansökte om dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Miljööver-

domstolen fann att syftet med biotopskyddsbestämmelserna var att för framtiden bevara växt- och djurliv i biotopen genom att förhindra igenläggning eller andra åtgärder som kunde skada denna miljö.

I domen pekar domstolen på att möjligheten till dispens enligt förarbetena är tänkt för vissa oförutsedda situationer. Eftersom möjligheten till en mer rationell jordbruksdrift inte kan anses ha varit oförutsedd vid skyddets införande utgör rationaliseringar i jordbruket inte ett särskilt skäl för dispens, och att ge dispens utifrån endast detta skäl skulle strida mot 7 kap. 26 § MB. Det var enligt domstolen uppenbart att biotopskyddet i detta fall inte var till sådan nackdel att det enligt proportionalitetsprincipen skulle kunna motivera dispens med hänsyn till den rätt att få ersättning som finns i 31 kap. MB. Enbart möjligheten till mer rationell jordbruksdrift kunde således inte anses utgöra ett särskilt skäl för dispens.

Dom som behandlar fråga om talerätt

Miljööverdomstolen, MÖD 2006:47, Avgörandedatum: 2006-09-21.

En granne anmälde till länsstyrelsen att en del av en stenmur som hade rasat ihop inte hade återställts i enlighet med miljödomstolens dom. Grannen överklagade sedan länsstyrelsens beslut att inte kräva ytterligare återställningsåtgärder.

Miljödomstolen anförde att en förutsättning för rätt att överklaga är att en person kan anses vara sakägare. En ägare av en grannfastighet har i praxis inte medgett rätt att överklaga beslut som grundar sig på 7 kap. MB, till exempel när det gäller bildande av naturreservat och strandskyddsdispens (se till exempel Regeringsrättens avgörande RÅ 2003 not 126). Grannen ansågs inte ha talerätt, och inte heller på annan grund vara behörig att överklaga det aktuella länsstyrelsebeslutet.

Miljööverdomstolen säger i domen att enligt 16 kap. 12 § första stycket punkt 1 MB får överklagbara domar eller beslut överklagas av den som domen eller beslutet angår om avgörandet har gått honom eller henne emot. Den klagande äger del i stenmuren eftersom muren ligger i gränsen mellan fastigheterna och har bildats genom uppläggande av sten från båda fastigheterna. Som delägare i stenmuren har han ett intresse av att undvika skada på denna, och länsstyrelsens beslut att inte kräva ytterligare återställningsåtgärder får därför anses angå honom på sådant sätt att han har rätt att överklaga beslutet.

Domar som behandlar biotopskyddsområden i anslutning till elledningsgator

Mark- och miljööverdomstolen, Målnummer: M 8789-10, M 8790-10 och M 9341-10, Avgörandedatum: 2011-06-13.

Mark- och miljööverdomstolen har avkunnat tre prejudicerande domar som berör biotopskyddsområden i skogsmark i anslutning till elledningsgator. I domarna uttalas bland annat följande om biotopskyddsområden.

Ett beslut om bildande av ett biotopskyddsområde innebär ett mycket starkt skydd för ett naturområde.

Det krävs inte att ett biotopskyddsområde har unika egenskaper.

Hela det område som är skyddsvärt ska omfattas av skyddet även om beslutet om skydd även omfattar ett område som enligt en Lantmäteriförrättning får hållas kal-avverkad.

Nödvändiga och brådskande åtgärder får vidtas, på egen risk, även om samtycke eller dispens inte har kunnat inhämtas. Detta bygger på så kallade allmänna rättsgrundsatsar och innebär att den som begår ett brott inte blir dömd på grund av särskilda omständigheter. Det är dock helt och hållet en fråga för domstolen i varje enskilt fall och inget som den myndighet eller kommun som har beslutat om biotopskyddsområdet tar ställning till.

Dom som behandlar fråga om biotopskyddsområde i omedelbar anslutning till bebyggelse

Mark- och miljööverdomstolen, MÖD 2012:12, Avgörandedatum: 2012-05-04.

Mark- och miljööverdomstolen har avkunnat en prejudicerande dom gällande hur undantaget i 8 § FOM ska tolkas och tillämpas. Enligt undantaget ska bestämmelserna i 5-7 a §§ FOM inte gälla mark- eller vattenområden i omedelbar anslutning till bebyggelse. I Mark- och miljööverdomstolens domskäl framkommer följande.

Lövträd som är planterade i kanten av en åker som gränsar till en i övrigt låg bostadsbebyggelse får anses vara placerade i ett i övrigt öppet landskap och uppfyller således definitionen av en allé.

Ur domen: ”Det kan härvid konstateras att träden är placerade i kanten av en åker som gränsar till en i övrigt låg bostadsbebyggelse. Med beaktande av detta gör Mark- och miljööverdomstolen den bedömningen att den aktuella raden av träd får anses vara placerad i ett i övrigt öppet landskap och således uppfyller definitionen av en allé.”

Det är inte avståndet till fastighetsgränser utan till byggnader som avgör om en biotop är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse.

Ur domen: "... träden står på ett mycket kort avstånd från tomtgränsen till ett antal fastigheter, men ca 20 till 30 meter från närmaste bostadshus. Även om allén således står i omedelbar anslutning till ett antal angränsande fastigheter är inte avståndet till närmaste bostadshus sådant att allén kan sägas vara placerad i omedelbar anslutning till bebyggelse."

Det är risken för skada på husen, och om skyddet för biotopen får orimliga konsekvenser för närliggande bebyggelse, som är avgörande för om undantaget för omedelbar anslutning till bebyggelse ska gälla. Det handlar således inte om ett specifikt avstånd, utan får bedömas från fall till fall.

Ur domen: "Avståndet är vidare sådant att det får antas att det inte föreligger någon risk för att träden ska orsaka skada på bostadshusen samt att biotopskyddet inte skulle få orimliga konsekvenser för närliggande bebyggelse. Sammanfattningsvis finner därför Mark- och miljööverdomstolen att allén inte ligger i omedelbar anslutning till bebyggelsen. Undantaget i 8 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. är därför inte tillämpligt i förevarande fall."

Att träd faller löv, kvistar och ekollon utgör inte ett sådant särskilt skäl som medger undantag från biotopskyddsbestämmelserna.

Ur domen: "Mark- och miljööverdomstolen finner att den omständigheten att träden faller löv, kvistar och ekollon inte kan anses utgöra ett sådant särskilt skäl som medger undantag från biotopskyddsbestämmelserna."

Bilaga 7. Sammanställning av antalet biotopskyddsområden som har beslutats i det enskilda fallet

Nedan redovisas antalet biotopskyddsområden som har beslutats av länsstyrelsen enligt 7 § FOM och Skogsstyrelsen enligt 6 § FOM under åren 1994 till 2012, samt av kommunen enligt 7 a § FOM under åren 2010 till 2012.

Biotopskyddsområden beslutade av länsstyrelsen						
Län	Skyddets syfte			Beslutsår		Antal
	Ej angett	Hotade arter	Äng eller betesmark	1994 - 2000	2001 - 2012	Totalt
Stockholms län						
Uppsala län						
Södermanlands län						
Östergötlands län	7		4	4	7	11
Jönköpings län			2		2	2
Kronobergs län	1			1		1
Kalmar län						
Gotlands län						
Blekinge län	16			12	4	16
Skåne län		4			4	4
Hallands län	1			1		1
Västra Götalands län	56			54	2	56
Värmlands län	1				1	1
Örebro län						
Västmanlands län			1	1		1
Dalarnas län	1				1	1
Gävleborgs län						
Västernorrlands län						
Jämtlands län						
Västerbottens län						
Norrbottens län						
Totalt antal beslutade	83	4	7	73	21	94

Biotopskyddsområden beslutade av kommuner				
	Skyddets syfte	Beslutsår		Antal
Kommun	Barrnaturskog	2010	2011	Totalt
Huddinge kommun	1	1		1
Södertälje kommun	1		1	1
Totalt antal beslutade	2	1	1	2

Biotopskyddsområden beslutade av Skogsstyrelsen	
Län	Antal
Stockholms län	230
Uppsala län	224
Södermanlands län	258
Östergötlands län	369
Jönköpings län	198
Kronobergs län	242
Kalmar län	292
Gotlands län	225
Blekinge län	168
Skåne län	419
Hallands län	171
Västra Götalands län	590
Värmlands län	726
Örebro län	273
Västmanlands län	163
Dalarnas län	474
Gävleborgs län	319
Västernorrlands län	247
Jämtlands län	347
Västerbottens län	408
Norrbottens län	467
Totalt antal beslutade	6 810

Biotopskyddsområden

HANDBOK 2012:1

NATURVÅRDSVERKET
ISBN *() I91-620-0176-6
ISSN 1650-2361

Vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken

Biotopskyddsområde är en form av områdesskydd som kan användas för att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda. Genom att skydda sådana värdefulla naturmiljöer förbättras förutsättningarna för att långsiktigt bevara den biologiska mångfalden.

Det finns två former av biotopskyddsområde. Den ena formen utgörs av vissa lätt identifierbara små biotoper som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet. Dessa biotoper finns i de flesta fall i jordbrukslandskapet och har minskat starkt till följd av rationaliserad markanvändning. Den andra formen utgörs av biotoper som länsstyrelsen, Skogsstyrelsen eller en kommun i det enskilda fallet får besluta ska utgöra ett biotopskyddsområde. Dessa biotoper finns i såväl skogs- och jordbrukslandskapet som i sjöar, vattendrag, kust och hav.

I denna handbok behandlas båda formerna av biotopskyddsområde, men inte de biotoper som Skogsstyrelsen får besluta om. Syftet med handboken är dels att underlätta tillämpningen av biotopskyddsbestämmelserna så att den blir mer enhetlig och dels att förbättra förutsättningarna för att fler skyddsvärda små mark- och vattenområden bevaras. I handboken beskriver vi först varför vi behöver skydda naturområden och ger sedan en bakgrund till tillkomsten av bestämmelserna om biotopskyddsområden. Därefter följer kapitel som beskriver vad bestämmelserna innebär, bildande av ett biotopskyddsområde, skötselfrågor, prövning av en dispensansökan, ersättningsbestämmelser, uppföljning och tillsyn. I handboken ingår även redovisning av berörd lagstiftning och vägledande domar, samt exempel på bland annat utformning av ett dispensbeslut, men inte detaljerade beskrivningar av biotoper.

Havs
och Vatten
myndigheten

